

БИБЛИОТЕКА

ЗЛАТНО
СЪРЦЕ

М. СТ. ГОРЧИВКИН

ВОЛЯ

МИТКО ГОРЧИВКИН

ВОЛЯ

chitanka.info

ВОЛЯ

За него — живота —
направил бих всичко —
летял бих
със пробна машина в небето,
бих влезнал във взривна
ракета, самичък
бих търсил
в простора
далечна планета.

Н. Й.
Вапцаров

ЗАЩО НАПИСАХ ТАЗИ КНИГА

Вие сигурно ще се изненадате сега, като ви кажа, че тази книга аз съм замислил (разбира се, съвсем не в този ѝ вид), когато съм бил едва десетина — дванайсетгодишен. Как е възможно такова нещо? — ще попитате веднага. За да ви стане ясно, ще трябва да ви разкажа накратко своята автобиография.

Роден съм в град Марица — неголямо градче, с живописно накацали по левия стръмен бряг къщи на р. Марица. През Първата световна война баща ми загина на фронта и ние останахме съвсем самички. За да се прехранваме, майка ми ходеше да слугува по богаташките къщи, а аз, макар и само шестгодишен, се мъчех да ѝ помагам. Лете събирах в торбичка изпадали тук или там житни класове и дори отделни зрънца, за да ги смелим на хромел и да си сварим от тях кашича. Такъв живот, разбира се, не можеше да ни донесе нищо добро. Първа заболя от изтощението майка ми, защото бе гледала поне залъче повечко да има за мене. След два дни обаче тя бе принудена с големи усилия да се привдигне от леглото и да се добере до единствения в градеца лекар д-р Любенов, защото сега пък аз се бях разболял от нещо страшно, което ми причиняваше адски болки е десния крак.

— Костна туберкулоза е тазобедрената става — констатира лекарят, когато дойде. — Кракът трябва да се постави в гипс. И — храна! Много силна храна! Защото иначе...

Майка ми разбра и безпомощно се разрида.

Лекарят огледа наоколо мизерната обстановка, спря поглед на двете корички хляб на масичката ми, поклати замислено глава, а после каза:

— Не плачи, детето ти ще бъде спасено! Ще го лекувам безплатно.

Майка ми изведнъж млъкна, дълго гледа с невярващи, изумени очи лекаря, а после се хвърли да целува ръцете му.

Моля ти се, не! — отдръпна се той. — Това е мой човешки дълг. И после, то няма да е съвсем безплатно. Ако обичаш идвай от време на време да помагаш на жена ми, и тя е болнава.

— Ще идвам, г-н докторе, всеки ден ще идвам...

— А сега ето ти малко аванс — остави той на масичката една банкнота — и върви веднага да купиш нещо за ядене!

В състояние ли е човек да опише радостта си от такава благородна постъпка!?

На другия ден д-р Любенов гипсира крака ми, даде на двама ни лекарства безплатно и каза, че ще трябва да лежа неподвижно по гръб три или четири месеца.

Аз няма да ви разказвам за дългите и безсънни нощи на болки и страдания. Няма да ви описвам ужаса ми от мишките и плъховете, които свободно се разхождаха край мен. Няма да ви разказвам и за мъката си от самотата, особено когато чувах, как на двора играят деца и никое от тях дори не надзърташе през моето малко прозорче. Ще ви разкажа за една дребна на вид случка, която ми донесе огромна радост, а по-късно определи и по-нататъшната ми съдба на писател.

Един ден майка ми се върна в къщи особено развълнувана.

— Познай какво ти нося! — рече тя, като държеше нещо зад гърба си.

— Хм, пак птиченце някакво! — отговорих аз недоволено. — Не искам вече да играя с птиченца, пусни го на свобода!

— Този път не е птиченце, а ето какво! — постави тя в ръцете ми някакво пакетче с книги.

Бяха няколко книжки от сп. „Светулка“. Радвах им се много и особено на картинките. Но и много ми беше мъчно, че не можех да чета. Майка ми разбра това и на другия ден, като намери отнякъде едно старо, окъсано букварче, веднага започна да ми показва буквите и как да чета. Напредвах много бързо. Ах, какво щастие беше за мен, когато за първи път успях съвсем сам да прочета една мъничка гатанка! Скоро започнах да чета всякакви книги каквито майка ми намираше, и те станаха мои най-добри, най-верни другари.

Най-после ставата на крака ми заздравя, гипсът бе свалени и аз тръгнах с патерици. В училище обаче някои деца, които ми завиждаха, че по-добре от тях чета и по-лесно си научавам уроците, жестоко се подиграваха с мен за недъга ми, пъдеха ме от игрите и ми измислиха

прякор „Куцият професор“. Всичко това аз преживях много тежко, но не казах на никого. Единствени свидетели и утешители на моята мъка бяха моите приятели — книгите.

Когато бях във втори клас, майка ми се омъжи повторно. Новият ми „баща“ — касапин по професия, касапин и по душа — си имаше достатъчно свои деца (пет на брой), за да няма нужда и от чуждо. Дадох ме в сиропиталище за сираци от войните. Не, не бих могъл да опиша сега дори една хилядна от това, което съм преживял там: дървени легла по четири едно над друго, мръсни, вонящи завивки, пълни с безброй паразити, рядка фасулена чорба с хляб като кал и наказание карцер, дори за най-дребно провинение или просто донос от някой подлец. И — пак това надменно, пренебрежително отношение, като към човек от долно качество — недъгав, некадърен, никому ненужен. А аз изгарях от желание да им докажа, че дълбоко се лъжат и че в много отношения дори ги превъзхождам. Затова всяка свободна минутка ми бе запълнена с четене. Библиотекарките от близкото читалище вече ме смятаха за свое момче и ми избираха най-хубавите книги. И трябва да си кажа, че именно тук, в сиропиталището неволно започна да се мярка в съзнанието ми образът на някакво тежко болно или недъгаво момче, което благодарение на силната си воля и постоянство успява не само да стане пълноценен човек, но и да смае съвсем здравите.

Избягах от сиропиталището и оттук започна моят скитнишки, бездомен, но свободен живот. Кракът ми, макар и малко накриво зараснал, вече не ми пречеше при никаква работа: тютюнорботник, преносвач на товари, работник по постройките и други (21 на брой) професии. Така си изкарвах средствата за следване.

Завърших педагогическо училище и станах учител. С любов и старание учех селските деца десет години. Но бях подгонен като комунист и уволнен. Ала аз вече си имах нова професия — моите неразделни приятели книгите неусетно бяха направили от мен журналист и писател. Дойдох в София и започнах нов живот.

Все повече и повече ме завладяваше мисълта да напиша книга за момче или момиче с непобедима воля. Разказаха ми веднъж за момиче, родено почти без ръце, което се бе научило да пише и да се самообслужва с десния си крак. Чувал бях за момче, на което още в бебешка възраст свиня му изгризала ръцете, но то с нищожните си

остатъци от тях се научило да пише и дори завършило университет. Интересен беше случаят на волевод с един престъпник, който искал да убие баща си с бомба, но тя избухнала преждевременно в ръцете му...

Най-после се залових за работа и написах поведстта „Воля“ върху действителен случай, но от душевния образ на прототипа взех съвсем малко черти. Зарко Белев е нарисуван такъв, какъвто аз го бях виждал във въображението си десетки години назад и какъвто именно трябваше да бъде такъв един герой: добър, умен, честен, културен, благороден и с редица още други хубави черти, които обикновено са присъщи почти на всички хора с физически недостатъци.

И така, защо написах тази книга? Мисля, че стана достатъчно ясно от всичко казано дотук, но нека и обобщя: Има рани, които болят цял живот! Особено несправедливо нанесените! Но аз дори и сега не мога да кажа с положителност, кои от тях са по-тежки, физическите или душевните.

април 1979 г. София

М. Ст. Горчивкин

ПЪРВА ЧАСТ

Беше един от ония мразовити февруарски дни на 1945 година, през които дърветата и телефонните жици осъмваха обкичени с тежки гирлянди от скреж. Работническият квартал „Южен редут“ — един от най-отдалечените квартали на София — като че все още не се бе събудил. Из улиците не се мяркаха никакви хора. Не се чуваха бодрите гласове на работниците, отиващи към фабриките, не отекваха по замръзналата земя техните тежки, уверени стъпки. Бедняшките къщички, издраскани и изровени от ноктите на времето, сякаш се притискаха една към друга, за да се запазят от студа, и гледаха тъпо, безжизнено със закнижените си или запушени с възглавници прозорци към белия купен на Витоша. Само тънките струйки дим, които се издигаха над някои от тях, говореха за живот. Кварталът живееше. Живееше той своя мъчителен живот на студ, оскъдица и недояждане.

През заключената с катинар бакалница на Евстрати се бе натрупала тълпа. Късно вечерта някой бе пуснал слух, че днес ще се раздава по сто и петдесет грама сирене, двеста грама захар и по един калъп сапун за пране, и сега хората с нетърпение очакваха да се появи отнякъде Евстрати. Загърнати в износени, закърпени палта и кожуси, те подскачаха от крак на крак, тропаха по замръзналата като бетон земя и нервно разговаряха, закривайки лицата си с яките и шаловете.

Подухна северняк — остър, бръснец, пронизващ до костите. Тълпата потръпна, сви се. След малко дойде нов пристъп, по-силен, по-студен, и дърветата сякаш звъннаха: от клоните им се посипа скреж. Започваше буря. Жените попридърпваха шалчетата около главите си, майките духаха в премръзналите ръчички на децата си и ги притискаха плътно до себе си, а старите проклинаха и времето, и войната, и Евстрати, примигваха с насълзените си от студа очи и търсеха наоколо завет. Но такова прикрито място никъде нямаше. Хората се събраха накуп и дадоха гръб на засилващия се вятър.

Зарко Белев неочаквано се намери в средата на тази група. Блъскаха го и го притискаха от всички страни. Беше така тясно, не, не можеше дори ръката си да извади, за да оправи ученическата си

фуражка, която едва се държеше над дясното му ухо. Той чувствуваше някаква противна миризма на човешка плът, на овчи кожуси, на чесън, но тук нямаше вятър, не беше така студено, както на открито. При това до вратата на бакалницата имаше не повече от две-три крачки. Момчето беше сигурно, че този път няма да се върне в къщи с празни ръце — стига само Евстрати да отвори...

Внезапно в края на опашката се вдига скандал. Закресяха едновременно няколко жени. Пискливите им гласове се сливаха в някаква неразбираема гълчава, сред която ясно се открояваше грубият бас на баба Гуна Сингерката:

— Не те ли е срам, мари, не те ли е грях да избутваш детето от реда му?

— Не ме е срам! Оти да ме е срам? — надвикваше всички плътен алт. — И я душа нося, и на менека ми се сиренце яде...

— Да те гарваните изядат тебе, чумо проклета! — кълнеше баба Гуна.

— Я да не кълнеш, дъртачке!

— Ти ли ще ми забраниш мари, кучко?

— Вещица!

— Германска подметка!...

Чу се писък, последван от ругатни — сигурно двете жени се бяха счепкали за косите.

Зарко се приповдигна на пръсти, за да види какво става там, но възрастните наоколо бяха по-любопитни от него и той не можа да види нищо. Скоро скандалът затихна, навярно някой бе разтървал жените.

Изведнъж сред воя на вятъра се извиси плач на момиче — тънък и провлечен. Зарко веднага го позна. Беше Лена Панкова, от техния клас, дъщерята на Венка чистачката. Умна и старателна, Лена беше първа по успех в IIIа клас.^[1] Баща ѝ неотдавна бе загинал в Отечествената война срещу хитлерофашистите и бе оставил в къщи три сирачета — Илко, Бонка и Лена. Най-голяма беше Лена, а най-малък — Илко. Докато майката чистеше и миеше прозорци някъде в другия край на града, четири годишният Илко покорно лежеше по цял ден в къщи под окърпения юрган, защото нямаше нито обувки, нито палтенце. Сестрите му се редуваха да ходят на училище през ден, защото двете имаха само едно палто и чифт окъсани галоши, подарък от някаква милостива жена.

Зарко трепна. Та тъкмо Лена ли намериха да изместят сега? Той неспокойно се размърда, помоли да му направят място да излезе, но като видя, че това е невъзможно, напрегна сили, измести стареца, който го притискаше отдясно, поогледа се насам-натам, съобразявайки откъде може да си пробие път, и като направи последни усилия, промъкна се през групичката на няколко жени.

Бурята метеше от земята ледени песъчинки, ръсеше от покривите на къщите и клоните на дърветата скреж, щипеше лицето, хапеше безмилостно по незащитените места.

Лена стоеше в края на опашката. Лицето, устните, ръцете ѝ бяха посинели от студа, а вятърът развяваше късата ѝ памучна пола и я шибаше по голите колене. Напразно баба Гуна стоеше зад нея и се мъчеше да ѝ направи завет.

— Лена — приближи се той, — изместиха ли те? Кой?

Момичето само го погледна, като продължаваше да хълца.

— Кажи — повтори той. — Кой те измести?

— Бре! Я го гледай ти, кавалер! Ще ме биеш ли? — издаде се сама Нона — ниска, пълна, симпатична на вид жена, облечена в скъпо кожено палто.

— Ти ли пак? — пристъпи заплашително към нея Зарко. Едър за своите четиринадесет години, широкоплещест и с големи ръце, които сега в кожените ръкавици изглеждаха като мечешки лапи, той цял се тресеше от гняв и възмущение. — Ти и мене веднъж така...

— Ха удри де, удри! — стъписа се уплашено и заканително Нона, но тутакси изпищя и се наведе, защото неочаквано изотзад върху главата ѝ се стовари юмрукът на баба Гуна.

— На! На ти, никаквице! — налагаше старицата. — На ти сирене, на ти захар, на ти и сапун!...

— Марш! Махай се оттука! — намесиха се и други. Иди да ти дадат сирене и сапун германците!

Смутена и изплашена, Нона напусна опашката и тръгна да си върви, като кълнеше и ругаеше с най-неприлични думи и баба Гуна, и Лена, и Зарко.

Но в това време от дворната вратичка излезе Евстрати и хората сякаш за миг забравиха случилото се. Вдигна се общ шум, започна блъсканица, всеки искаше да бъде поне една стъпка по-напред.

Лена въздъхна с отчаяние и отново се разплака:

— А аз искам мъничко... поне мъничко захар... Илко е болен... От два дни нищичко не е хапвал... Чай трябва да му направя...

Зарко постоя, помисли малко, а после решително хвана момичето за ръка:

— Не плачи, ела, ще получиш захар за Илко! Отстъпвам ти моето място.

Обнадеждена, Лена се усмихна през сълзи и тръгна, но още при втората крачка се спря и поиска да се върне.

— Не! Ами вие? Майка ти ще ти се кара!...

— Няма да се кара. Върви! У нас няма болен! — и той почти насила я задърпа нататък, където бе застанал преди няколко минути.

Хората се поразстъпиха, направиха малък проход и Лена, като хвърли пълен с благодарност и признателност поглед към своя приятел, изчезна между тълпата. А Зарко вдигна яката на шинела си, нахлупи фуражката, си над ушите, за да се залази от студа и скромно застана в края на редицата.

— Добро дете! — наведе се към баба Гуна една висока попрегърбена жена. — Познавате ли го?

— На учителката Магда е син, живеят на втората пресечка зад училището. Наистина, добро дете, но... — Тук баба Гуна махна с ръка на непознатата да се наведе по-близо до нея и започна да ѝ разказва нещо, като често-често въздишаше, клатеше печално глава и крадешком поглеждаше към Зарко.

Зарко нищо не чуваше, но по лицето на баба Гуна, по устните и ръкомаханията ѝ разбра, че тя говори за баща му: „Пияница“, „побойник“, „нехранимайко“...

— О, горкичките! — възкликна високо непознатата.

Ако някой бе шибнал Зарко с камшик по лицето, той едва ли би почувствувал такава болка и обида, каквато изпита от тази единствена думичка: „горкичките“. Лицето му пламна, очите му се напълниха със сълзи. Той се извърна, за да се прикрие, а после бавно тръгна към дома си.

„Горкичките“ — с яд и злоба мислеше той. — Хората съжаляват повече мене и майка ми, отколкото Лена и болното ѝ братче.

За щастие, в къщи нямаше никой. Майка му бе отишла в училище, а баща му още от по-миналата вечер не се бе връщал. Той се

тръшна не разсъблечен върху леглото, зарови лице във възглавницата и цялото му тяло се разтърси от неудържимо ридание.

[1] Сега VII клас — бел.ред. ↑

Първите пристъпи на душевна болка и обида попреминаха, но Зарко дълго остана да лежи така, тъжен и замислен. Пред очите му бялата стена на стаята оживя. Като на кинематографен екран той отново виждаше онова, което се бе случило преди няколко дни. Ето отвън в коридорчето се чуват стъпки, а след малко в рамката на вратата се появява набитата фигура на баща му. Той е гологлав, разчорлен, каскетът му се подава от джеба на балтона, където блести със станиоловата си обвивка бутилка ракия. Очите му гледат мрачно, а мускулът на лявата буза конвулсивно се свива и разпуца, откривайки два странични жълти и прогнили зъба.

— Е? Не ме очаквахте днес, нали? — политва той и изведнъж стаята се изпълва с противна миризма на спирт, на тютюн. Целият той е кален, мръсен, с полепнали по дрехите му бодили.

Зарко е до масичката си с книга в ръце, а майка му до него преглежда ученически тетрадки. Двамата мълчаливо се поглеждат и не знаят какво да отговорят. Ако кажат, че наистина не са го очаквали, Нино Белев, както всякога, ще удари с юмрук по масата и ще изреве: „Знаех си аз! Охолно и весело ви е без мене! Искате ви се някъде по улиците или в затвора да умра. Ама няма да ви огрее! Няма!...“ Ако пък кажат, че отдавна с нетърпение го очакват, че дори са ходили да го търсят из няколко кръчми, той пак ще удари с юмрук: „Защо съм ви потрябвал, муцуни такива! И кой ви дава право да ме търсите из кръчмите, името ми да компрометирате!“ Не може да му се угоди, по-добре е да мълчат. Но и това го дразни.

— Мълчите?... Ах, вие, муцуни такива! Значи, виновни сте. Веднага на колене — за прошка! — сочи той с показалец пода.

— Нино! — става майката, трепереща от гняв, но веднага съобразява, че с лошо нищо няма да постигне, и започва да го моли, да го увещава да седне, да се успокои, да си легне.

— Н-не! Муцуна такава! На колене, за прошка! — удря я той силно по рамото с лявата ръка, а с дясната грабва от поличката

кухненския нож. С писък тя се хвърля и изтръгва ножа от ръцете му и застава пред него бледа, задъхана, страшна.

— Е?!

— Нищо! Пошегувах се само, муцуна такава!... Слагай да ям! — сякаш изведнъж изтрезнял, сяда той на стола. Но като вижда, че никой не му обръща внимание, измъква от вътрешния джоб на балтона си парче колбас и започва да дъвче с животинско настървение. Не се интересува той, че този ден фурната не извади хляб и че тази вечер жена му и детето му щяха да си легнат гладни.

— И все пак виновни сте, дявол да ви вземе! — ръмжи Нино с пълна уста. — Ако бяхте ме помолили, щях да ви простя...

... Неусетно спомените върнаха момчето половин година назад. Ето в ъгъла до печката седи и дреме баба Руска, стопанката на тази къщичка. Тя е кротка, наивна бабичка и даже в съня си се усмихва на някого — може би вижда отдавна починалия си дядо или безследно изчезналата си дъщеря. Лицето ѝ е набраздено с безброй бръчки, беззъбата ѝ челюст бавно премлясква и едва ли се допира до закривения ѝ нос, главата ѝ трепери от старост. Обещаваше ѝ Нино Белев да я гледа до края на живота ѝ, защото уж я уважавал и обичал като родна майка. Трогната, добродушната бабичка каза, че щом като е така, тя пък не му иска никакъв наем за квартирата. А малко по-късно с нотариален акт му прехвърли и правата си върху цялата къща. „Ами че тъй де, защо ми е на мене къща, та няма в гроба си да я нося утре?“ Но ето влиза сега новият собственик на къщата пиян, разтърсва за рамото задрямалата бабичка и реве:

— Кога ще мреш, муцуно такава?

— Какво кайш, сине? — сепва се старицата и поставя ръка на ухото си, за да чуе по-добре.

— Стигат ти, казвам, седемдесет години!

— Ех, стигат, стигат, сине, ама, види се, господ още не ме е...

Почина баба Руска през ноември 1944 година от мъка, че така я бе излъгал този неблагодарен човек. В последните си дни тя нищичко не искаше да хапне. Умря, може да се каже, от глад. А когато да я погребват, оказа се, че няма в какво да я облекат. Нино Белев тайно бе продал и пропил всичките ѝ дрехи.

И отново Зарко си спомни сцената пред бакалницата на Евстрати...

Сякаш за да отпъди неприятните спомени, той скочи от леглото. Будилникът на нощното шкафче показваше единадесет. В стаята беше студено, стъклата на прозорците бяха покрити с ледени цветя. Трябваше да се запали печката, да се сложи да заври вода, та като си дойде майка му, да попари юфка. Нищичко друга нямаха за обед.

Той нацепи няколко тресчици от един стар сандък, запали печката и скоро ледът по стъклата на прозорците започна да се топи. После съблече шинела си, сложи вода в алуминиевата тенджерка да ври и седна до масичката. Трябваше да прегледа уроците си. Разлисти историята — нямаха нов урок. По география бе запомнил урока още в клас и не намери за нужно да го чете. Набързо реши в тетрадката си задачите по аритметика, които имаше за домашно, и извади от сандъчето блокчето си за рисуване.

Зарко обичаше да рисува. Единствено в рисуването намираще истинска радост и утеха. Нямаше друг в класа, а и в цялото училище, който така бързо и умело да рисува всякакви предмети, пейзажи, животни и лозунги. Но най-много обичаше да рисува скици и портрети на хора. Верен поглед имаше и ловка, точна ръка. Всички му предричаха бъдеще на художник. А учителят по рисуване, Петрашев, бе обещал да го подготви и запише в Художествената академия.

Щом Зарко взе блока и молива в ръце, лицето му изведнъж се проясни. По крайчеца на пълничките му сочни устни заигра усмивка. От мъката и обидата не остана и следа. В главата му бе възникнала чудесна идея: да нарисува това, което бе видял и почувствувал днес.

Скоро върху белия лист се появиха фигурите на две жени. Макар и ненапълно завършени, всеки можеше да познае в лицето на едната баба Гуна Сингерката, а в другата — високата попрегърбена жена. Баба Гуна е поставила ръка на устата си, извила е малките си подпухнали очички настрана и шепне нещо тайно, поверително. А другата внимателно слуша и лицето ѝ изразява смесено чувство на любопитство и престорено състрадание.

Като прибави още няколко щрихи на скицата, Зарко написа под нея: „Клюкарки“. Той постоя, помисли, изтри с гумичката си написаното и, на негово място написа: „О, горкичките!“ И наистина, това заглавие беше по-сполучливо. От скицата и без друго беше ясно, че това са клюкарки, но кои са „горкичките“ дали тия, за които говорят, или пък самите те двете, — нека зрителят сам определи.

Той закрепил рисунката на стената, погледал я няколко минути, а после се заел да прережда натрупаните в сандъчето блокове и джебни бележници. Тук имаше скици и портрети на ученици, учители, бабички, старци, фигури на цигани и циганки, селянки на пазар, девойки и младежи физкултурници и скици на Лена Панкова. Най-много скици имаше обаче на майка му. Той бе изучил чертите на лицето ѝ и я рисувал без модел, по памет, всякога, където намереше празно местенце по блокове, тетрадки, бележници.

Неотдавна Зарко бе нарисувал на голям лист с акварелни бои цялото свое семейство. За модел му бе послужила една снимка отпреди десетина години, когато е бил около четиригодишен. Снимката беше твърде мила и трогателна. На нея Зарко беше в лятна рубашка, в дълъг панталон и с дървена пушка на рамо. Стоеше мирно, като войник, на един обикновен стол. Майка му го държеше за ръка, за да не падне, а баща му го подпирал и се усмихвал.

За тази снимка Магда Белева, майката на Зарко, винаги разказвала със смях и умиление. Тъкмо когато фотографът трябвало да щракне апарата, столът под краката на детето се разклатил и малкият войник едва ли не се намерил на земята. Но все пак снимката бе станала хубава и интересна.

Тази снимка сега Зарко бе прерисувал и увеличил с помощта на начертани върху нея квадратчета. Повече от две седмици работи над нея, но успя да предаде сполучливо и изненадата в лицето на майка си, и онзи детски наивен страх в очите на героя с пушката, и снизходителната усмивка на баща си, който сякаш искаше да каже: „Ех, ти, страхливко, много трепериш!“

Зарко извадил рисунката, загледал се в нея продължително и в душата му отново нахлу тъга. Значи, имало е и щастливи дни за тяхното семейство. Тогава баща му не е пиел, не е бил така груб и несправедлив, не се е отнасял с такова презрение и бездушие към близките си.

По извитата дървена стълба се чула стъпки. Зарко пхнал сандъчето под кревата, грабнал книгата, която му попадна пред очите, и си даде вид на задълбочен в четене.

Влезе баща му. Този път той не беше пиан.

Нино Белев беше около четиридесет и пет годишен, малко по-нисък от среден на ръст човек, широкоплещест и с дълги лапести ръце. Това го правеше да изглежда късокрак, с дълго туловище, макар че всъщност беше нормално развит. Недодялаността на тялото му се подсилваше от прекомерно широкия му сив панталон с къси, оръфани долу крачоли. Лицето му беше продълговато, с високо, артистично чело, на което винаги висеше къдрав кичур коса. Под гъстите му, красиво чупнати и почти сключени вежди светеха с остър метален блясък малки очи. На дясната му буза имаше белег от рана.

Като син на богат селянин, той бе имал възможност да завърши гимназия и дори да се запише да следва медицина в Софийския държавен университет. Съвсем скоро обаче бе принуден да напусне следването. Баща му внезапно почина от апоплектичен удар и братята и сестрите му налетяха като ястреби върху имота. Нино се върна в село, поиска съдебна делба. Продаде падналите му се тридесетина декара земя, но като разбра, че получените пари няма да му стигнат, потърси да се настани на някаква чиновническа служба. Назначиха го учител в едно затънтено селце към южната граница. Там се запозна с младата учителка Магда Горбанова.

Красива, жизнерадостна и весела, Магда изведнъж му се хареса. Но с него тя се отнасяше боязливо и сдържано. Плашеше я неговият настойчив и пронизващ поглед, едрите му месести ръце, самонадеяният му и наперен вид.

Скоро Нино замина войник и оттам започна да изпраща дълги поетични писма, в които заявяваше, че без Магда животът му бил „пуст и мрачен като нощ“, че „нейният мил образ навсякъде го преследвал“ и че ако тя не се съгласи да му стане жена, сам не знаел какво ще направи със себе си...

Добродушната и неопитна девойка го съжали. След цели две години упорство тя му отговори само с няколко думи, но и от тях бе ясно, че най-после Нино е „превзел крепостта“. Той веднага си издействува отпуск и пристигна в село.

Кой знае защо, сега вече девойката не се плашеше от него. Стегнат в спретнатата униформа на фелдфебел — школьник, Нино изглеждаше висок, строен и красив. И тя, без много да мисли, даде съгласието си за годеж.

Шест месеца по-късно отпразнуваха сватбата и се преместиха да живеят в София. Той остана на служба в царската войска, а Магда получи учителско място в едно квартално училище. След една година се роди Зарко — здраво и хубаво дете.

Няколко години животът на младото семейство беше безупречен. Често обаче Нино се връщаше вечер от казармата ядосан и разстроен. Оплакваше се, че войниците били глупави и тъпи и че те само с ритници и плесници можели да се оправят. Но изглежда, че и войниците, от своя страна, мислеха за него така, защото една вечер той се върна в къщи със забинтована глава. Оттогава му остана белегът на дясната буза.

От казармата Нино бе привикнал да мисли, че на този свят има само два вида хора — командувачи и командувани. Себе си той поставяше в числото на първите, а жена си причисли към тия, които трябваше само да слушат и да се подчиняват. Всяко своеволие или неизпълнение на заповед, според него, трябваше най-строго да се наказва.

Но с този казармен режим Магда не можеше за нищо на света да се съгласи. Още в ученическите си години тя бе разбрала, че всички хора по начало са равни и че човек, който и да е той, какъвто и да е, трябва да се уважава, да се зачита.

И скандалите се заредиха най-напред по един или два седмично, а после зачестиха всеки ден.

Магда се мъчеше да му отстъпва, да не го дразни. Оправдаваше нервността му със службата.

— Ти, Нино — каза тя при един удобен случай, — струва ми се, трябва да напуснеш казармата. Твърде много нерви и сили хабиш там. Напусни, стани отново учител, или пък си намери някаква чиновническа работа.

Той не отговори нищо, а само многозначително се усмихна. Тази мисъл изглежда отдавна бе занимавала и него.

Няколко дни по-късно, една вечер, той се върна в къщи цивилен. Магда с ужас разбра, че е постъпил на служба в полицията.

От този ден между двамата израсна стени. Заедно живееха, но тя гледаше на него с някогашната боязън, като на чужд човек, в душата на когото не знаеше какво става и какви мисли го занимават.

— Сама искаше да напусна казармата, а сега си недоволна! — каза веднъж той в добро настроение.

— Исках, но не и да станеш полицай! — наблегна тя на последната дума.

— Защо? Та нима учителската професия е по-благородна от полицейската?

Магда трепна, сякаш някой внезапно запрати в лицето ѝ кал.

— Ами че така де — продължи цинично той, — в училището деца възпитаваш, а тук — възрастни. Не върви ли някой по царския път, обича ли да четете забранени книжки — за ушенцето и в затвора, докато му дойде умът в главата! Комунистите, уважаема госпожо, напоследък се въдят у нас като бълхи. Наш патриотичен дълг е с тях никак да не се церемоним.

Магда беше безпартийна. Когато в учителската стая се разгаряше спор по политически въпроси, тя с досада казваше:

— Пак започнахте! Та малко ли са педагогическите въпроси, че се заловихте отново за политика?

Тя беше религиозна жена и редовно ходеше на черква. Единствено там намираще утеха. В изпитите измъчени образи на иконите тя срещаше състраданието и любовта, за които така много жадуваше, но които никой не можеше да ѝ даде. От евангелските притчи и молитви се учеше на рабско примирение и търпение. От аромата на тамяна и от тъжните мелодични акорди на черковния хор тя чувствуваше някаква чудна лекота на душата си, някакво откъсване от всичко реално, всичко земно. Тя никога не си задаваше въпроса, дали това не е измамно.

Но веднъж в ръцете ѝ попадна повестта „Майка“ от Максим Горки. Прочете я на един дъх. После я препрочете отново и дълго мисли над нея. В лицето на майката тя бе видяла свои черти. И Ниловна имаше пиян мъж, и Ниловна бе останала после само със своя син, и Ниловна... Но чакай, изглежда, че приликата бе само дотук. Къде по-силна, по-горда, по-героична бе тази Ниловна! Къде може да се сравнява Магда с нея!

Дни и нощи поред прочетеното не ѝ даваше покой. Тя отново и отново разтваряше книгата, препрочиташе отделни пасажии страници, съпоставяше ги със случки из своя живот и все повече се убеждаваше в безсмислието на това, в което бе вярвала досега. Ходеше из квартала, влизаше и в най-бедните къщички, разговаряше с майките на своите ученици и се учудваше как тези прости и неуки жени бяха разбрали много по-рано от нея, че не бог, а господарят потисник си играе със съдбата на бедняците.

Магда заживя в треска. Пред нея се откриваше един съвсем нов свят, невидан, не разбиран досега. Тя престана да ходи на черква. Започна да чете вестници. На масата, на перваза, на прозореца, на нощното шкафче и навсякъде се появиха купчини книги. В свободното си време Магда непрестанно четеше. Тя бързаше, защото едва сега виждаше какво и колко много бе изгубила през младините си. Четеше с жажда и всяка нова книга ѝ разкриваше нови хоризонти, нови тайни на живота. Престана да ѝ бъде скучно, когато в учителската стая говореха за политика. Сега вече ѝ беше срамно и обидно не само затуй, че мъжът ѝ беше пияница и полицай, но и за това, че безропотно бе търпяла толкова години униженията, на които я бе подлагал той.

Сега тя почти всеки ден виждаше по нещо ново, черно и мръсно в живота и с всеки нов ден се затвърдяваше у нея мисълта, че то трябва да бъде премахнато. Тази именно мисъл я бе сближила с младия и ентузиазирани учител Петър Василев, който не само знаеше откъде иде злото, но и знаеше как то може да се премахне.

— Внимавай, Петре! — казваше му тя, когато той идваше у тях, за да ѝ донесе някаква книга и да се позабавлява със Зарко. — Тук си в леговището на вълка. Не говори пред детето опасни неща.

Все пак младият учител не можа да убегне от зоркото око на Белев. В дирекцията на полицията той отдавна вече имаше досие. Но когато след едно тайно събрание полицията потърси да го арестува, той изведнъж изчезна, сякаш потъна в земята.

Цели два месеца Петър Василев живя необезпокояван в зимника на Нино Белев. За укриването и прехраната му се грижеше Магда. Та кой би могъл да допусне, че политически престъпник ще намери убежище в къщата на полицай?

Кой знае дали поради случайност, или пък защото беше хитър и предвидлив, но Нино Велев успя да се спаси от народното възмездие.

Само няколко дни преди Девети септември той замина за малкото далечно селце, където някога бяха учителствували с Магда. Там хората имаха хубави спомени за жена му, а край нея уважаваха и него. След един месец той се върна в София с удостоверение, че е взел участие в установяване на народната власт и че е държал пламенна реч при посрещането на първите съветски войници в селото.

Петър Василев бе заминал за фронта, а другите, на които Белев бе пакостил, или не го познаваха, или се бяха пръснали из разни краища на страната.

Скоро след това той се настани на работа в Министерството на народната отбрана.

Мина доста време. Една вечер Нино Белев се върна в къщи пиян, изкалян, с измачкани дрехи, със зачервени, кървясали очи. Той влезе, пеейки циничната германска песен „Лили Марлен“, и като се спря разкрячен сред стаята, за да не падне, изгледа свирепо жена си и сбръчка като някога дясната си буза.

— Така, значи? Моята къща — болшевишко скривалище.

— Нино!... — извика Магда.

— Млък, болшевишка муцуно! Аз тебе за това... — и той вдигна юмрук да я удари, но тя ловко отскочи настрана.

Той залитна, тръшна се на най-близкия стол, гледайки изпод вежди жена си. После сякаш в мозъка му проблесна искрица на здрав разум и го укроти. Стана и мълчаливо започна да се съблича, за да си легне.

На сутринта Магда предпазливо му подхвърли:

— Ти снощи май си бе въобразил, че пак си полицай?

Той не отговори. По мрачното му лице не можеше да се разбере съжалява ли за снощната си постъпка, или се срамува, загдето се бе напил.

А Магда не знаеше, че нейният мъж отново бе попаднал в средата на старите си приятели. В разните министерства и ведомства се бяха промъкнали офицери и фелдфебели от царската армия, някогашни явни и тайни агенти на фашистката полиция, разни съмнителни хора. Те с животинска ярост мразеха новата власт и особено комунистите, но ловко се преструваха на верни съюзници, а всъщност усилено работеха и подмолно подготвяха държавен преврат.

Все по-често Нино Белев започна да се връща в къщи пиян и все по често ругаеше жена си, че не е сготвила ядене, че имало купонна система.

— Комунистите са виновни за всичко! — казваше той и поглеждаше свирепо жена си, с което искаше да ѝ напомни, че и тя е от тях.

Не комунистите, а германците ограбиха страната ни!... — не изтрая веднъж Зарко. — Това и бебетата го знаят...

— Аха-а! — изръмжа бащата. — Ето, значи, още един болшевик! Аз тебе...

— Не смей да биеш! — хвана Магда ръката му.

Зарко много се зарадва, защото напоследък рядко виждаше баща си трезвен. Той остави учебника си на масата, пъргаво скочи и се зае да подклажда печката с останалите няколко тресчици.

— Гладен ли си, тате?

— Остави!

— Мама скоро ще си дойде, часът е вече дванадесет.

Вместо отговор бащата мълчаливо отиде до гардероба и трескаво затърси нещо из джебовете на едно свое старо сако.

— Ти пипал ли си нещо тук? — посочи той сакото.

— Кой, аз ли? Не-е! — каза малко смутено и неуверено момчето.

— А къде са оттук книгата ми? Ето в този джеб ги бях забравил.

— В зелено тефтерче ли?

— В зелено. Виждаш ли как знаеш?

— Тук някъде ги гледах вчера. Онзи ден мама взе да пришие копчета на сакото и книгата паднаха...

— Намери ги веднага! — В гласа на бащата имаше суровост и заплаха.

Зарко порови в чекмеджето на шкафчето, погледна зад него, а после вдигна възглавницата на кревата и зарадвано извика:

— Ето ги!

Бащата ги грабна, прегледа ги внимателно, с треперещи ръце и като се увери, че нищо от тях не липсва, поуспокоен запита:

— Разглежда ли ги майка ти?

— Не... не зная... Тия дни тя беше много заета с ученически тетрадки...

— А ти?

— И аз.

— Лъжеш, признай си, че си ги преглеждал!

— Честна дума, татко! Погледнах случайно само когато бяха паднали, пръснати по земята, но...

— Точка! Ако ти или майка ти изпуснете дори само една думичка... мислете му!...

— Но, татко... — заекна изплашено момчето и очите му се напълниха със сълзи.

— Кажи това и на майка си, когато се върне! — И като пхна внимателно книжката в задния джоб на панталона си, откъдето проблесна сиво-синкавото дуло на голям пистолет, той бързо излезе.

Когато след около половин час се върна от училище Магда, Зарко през сълзи ѝ разказа за това, което се бе случило.

Тя разбра. Мъжът ѝ бе забравил в старото си сако тайни и опасни за него и приятелите му документи.

Магда никога не любопитствуваше за работите на мъжа си и нямаше навик да бърка в джобовете му. Смяташе това за недостойно. Но сега искрено съжаляваше, че не бе надникнала поне веднъж в тия документи. Може би с това щеше да се предотврати нещо лошо, нещо страшно, което се подготвяше.

Тя уморено седна и се облакът на масата.

Зарко все още не можеше да разбере добре какво се бе случило. Та какво всъщност лошо имаше в това, че документите не били в сакото, а под възглавницата на леглото? Съвсем случайно той бе прочел едно смешно, чуждестранно име — Джон Н. Никълсън, — навярно английско или американско.

Беше четвъртък. Магда както обикновено отиде рано в училище, а Зарко, който имаше учебни занятия следобед, остана сам и дълго лежа в леглото, защото в стаята беше студено. Като прочете уроците си, той скочи, облече се набързо и се зае да подреди стаята. На масата майка му бе оставила бележка: „Закуската ти е в нощното шкафче, постарай се от нея да не остане нито троха! Иди у леля си Мариола и занеси купоните. Целува те: мама“.

Зарко отвори шкафчето и се ядоса: за да се нахрани той, майка му бе отишла на работа гладна. Парчето хляб и малко сирене, които бяха останали от вечерта, стояха непокътнати.

— Няма да ям! Така да знаеш! — каза сърдито той, сякаш майка му беше пред него. — Аз не съм вече хлапе, да ме глезиш.

Той случайно видя нацупеното си лице в огледалото на стената, стана му и смешно, и срамно.

— Я виж ти какъв съм бил, когато съм сърдит! Намръщено прасе! — облещи се той в огледалото и започна да оправя леглото.

После премете стаята, слезе в зимника, донесе въглища, приготви подпалки, за да не се мъчи майка му, когато се върне, облече шинела и тръгна да излиза, но до вратата се сети за нещо и се върна. Измъкна чекмеджето и взе завитата във вестник рисунка. Реши, ако му остане време, да намине и към баща си в министерството. Може би ще му се удаде да поговори с него от сърце. Баща му идва в къщи почти винаги пиян, но на работа в министерството навярно не ще посмее да се яви нетрезвен — там има началства, няма да му позволят.

Той реши, че по пътеката през боровата гора на Парка е по-близо, и като вдигна яката на шинела си, тръгна с широки и бързи крачки.

Над боровата гора се кълбеше мъгла. Тя се промъкваше между стъблата и клоните на дърветата и оставяше по тях бели сребристи следи. Обронили тъжно корони, боровете стояха печално замислени и с безразличие гледаха надолу, където се чернееха оголени шипкови храсти и тръне.

Зарко вървеше по застланата с борови игли пътека и си подсвиркваше весела училищна песничка. Изведнъж той се спря изненадан. Встрани от пътеката между сухите листа около един шипков храст се подаваше крайчецът на някакъв, изпъстрен едва ли не с всички цветове на небесната дъга, цилиндричен предмет. Наведе се, огледа го. Беше красива детска играчка е големина на водна чаша. Може би целулоидна бебешка дрънкалка или тенекиен пумпал свирец. Дали не бе паднал от джеба на човека, който вървеше напред? Зарко изтича, свирна пронизително с уста, извика колкото сили имаше, но човекът беше вече далеч. Той се върна, взе внимателно интересния предмет, полюбува му се, а после го пхна в джеба си и тръгна с ускорени крачки.

У лелини си Зарко не се бави никак. Напразно старата жена го кани да поседне, да изпие чаша липов чай и да ѝ разкаже нещо за родителите си.

— Бързам, лельо, друг път ще дойда. Имам работа сега — и той изхвъркна навън.

Пред бялата каменна сграда на министерството имаше много хора, които чакаха да настъпи приемният час. Портиерът познаваше Зарко и го пусна да влезе без пропуск. Момчето тичешком изкачи постланите с широка пътека стълби, вземайки стъпалата по две и по три наведнъж, и скоро се озова пред стаята на баща си. Почука и влезе.

Тук Зарко бе идвал няколко пъти още в началото, когато баща му постъпи на работа. Обстановката в стаята беше съвсем проста: обикновено, доста употребявано бюро, два прости дървен и стола и по средата — висока, дълга маса, а зад нея шкаф с различни по големина и форма шишета, стъкленици, епруветки и апарати. Приличаше на химическа лаборатория.

При баща му имаше някакъв военен с ъгловата плешива глава, който бе станал вече да си върви, но все още бърбеше нещо недоволно ѝ сърдито. Зарко постоя в нерешителност до вратата, преценявайки дали трябва да остане, или да излезе, но в този момент плешивият тръгна и той, за да му направи място, пъргаво се отмести зад високата маса до шкафа.

— Какво има, за какво си дошъл? — запита бащата, без да го погледне. — Кога най-после ще ме оставите на мира?

Сега Зарко искрено съжаляваше, загдето бе дошъл. Какви хубави думи бе намислил из пътя да му каже! И за успеха си в училище, и за портрета, който бе прерисувал, и за много още неща. Той смутено бръкна в левия джоб на шинела, извади свитъка с рисунките, но изведнъж си спомни за играчката, която намери, и я измъкна от другия джоб.

— Виж, тате, какво намерих...

— Глупости! — смръщи вежди Нино Белев и показа страничните си зъби. — Заповядано ви беше с майка ти тази седмица никъде да не излизате, с никого да не се срещате.

При последното идване на баща му в къщи наистина бе ставало дума за това, но той мислеше, че е обикновена прищявка на пийнал човек.

Момчето пребледня, долната му устна виновно затрепера.

Бащата стана и направи крачка към него. Ето сега ще започне да ругае, а може дори да го напляска.

Зарко се подпря на масата, краката му сякаш се подкосиха. С треперещи ръце поиска да остави предмета, който глухо изтрака няколко пъти по повърхността на масата. Миг след това светна жълта ослепителна мълния, тресна оглушителен гръм. Всичко в стаята сякаш се завъртя, потъна в непрогледна тъмнина. Зарко изгуби съзнание и се свлече на пода.

Когато той дойде на себе си, пред очите му сякаш имаше непроницаема кадифена завеса, по която припламваха и угасваха ярки звезди. Слухът му се бе възвърнал и той чуваше около себе си тропот на ботуши, нечии възклицания на ужас, охкане, смесен шум от говор на много хора и над всичко това отчетливо и ясно ехтеше повелителен басов глас:

— Марля!... Дайте бинт!... Линејката да бъде готова!... Стегнете здраво, за да спре кръвта!...

Изведнъж той почувствува страшни, непоносими болки в двете си ръце, сякаш някой бе налял в шепите му разтопено желязо. Изпищя и отново изгуби съзнание.

После като насън почувствува, че земята под него се тресе. Чуваше някакви неясни гласове, затръшване на врата, настойчиво и провлечено свистене на автомобилна сирена и бавно започна да потъва в някаква бездънна пропаст, където сякаш го люлееше лодка върху

вълните на разбушувано море. Пред него настъпи непрогледен мрак и тишина...

А в стаята с високата маса по средата стояха разпилени по пода рисунките на Зарко, с които той — искаше да зарадва баща си. Свитъкът се бе развил, листовете се бяха пръснали. На един от тях една майка държеше за ръка красиво четиригодишно момченце и гледаше с разширени от ужас очи.

Пред пътната врата спря военен джип. Магда не се изненада, защото мъжът ѝ, когато се напиеше, често си идваше с кола. Но този път слезе и се отправи към къщата на мъжът ѝ, а съвсем непознат човек във военна униформа. Той някак мудно и колебливо пристъпяше по пясъчната настилка на двора, а лицето му беше посърнало и угрижено.

Тя отвори прозореца и го загледа учудено.

— Другарката Магда Белева? — запита военният.

— Аз съм. Какво обичате?

— Извинете... Ида при вас с неприятно известие... — Той замълча, защото търсеше най-мекия израз, най-невинната дума, с която най-леко би засегнал чувствителното майчино сърце. Но външният му вид го издаваше.

— Какво се е случило? — извика тя уплашено и бързо изтича надолу по стълбите.

— Нищо особено, другарко. Не се тревожете — сега вече по-смело каза офицерът. — Моля ви елате да отидем с колата до болницата.

— Болницата? — извика майката — Какво се е случило? Кажете по-скоро, другарю, моля ви.

— Казах, нищо особено, другарко Белева. Вашият син малко пострада...

— Детето ми!... Детето ми! — задъхана извика тя, а после пронизително изпищя и остана като вцепенена.

Когато след малко се посъвзе, тя гледаше мълчаливо пред себе си и с безучастие се остави да я отведат в колата.

Колата тръгна. Студената въздушна струя, която шибаше Магда в лицето, сякаш я върна към действителността. Без сълзи, с внезапно пресипнал, глас тя се обърна към седящия до нея офицер:

— Бъдете така добър... кажете ми всичко...

— Нищо лошо, другарко! Само малка контузия... — обърна се той настрана, за да не го издадат очите му.

Колата летеше с пределна скорост по безлюдното шосе и пред погледа крайпътните дървета се сливаха в една обща плътна лента, а километражните камъни се мяркаха и изчезваха само в миг, но на майката се струваше, че колата се движи бавно. Лицето ѝ беше напрегнато, очите вперени в далечината, не мигваха, а устните ѝ — бледи, разтегнати и треперещи — се бяха изведнъж напукали и по тях като рубини светеха капчици кръв.

Навлязоха в града и шофьорът, като намали ход, започна да криволичи от една улица в друга, надавайки със сирената непрестанен тревожен сигнал. Но хората, движещи се в бавен поток, гледаха с безразличие пред себе си и не се безпокояха от сигналите. Някои сякаш нарочно дочакваха колата да стигне на две-три крачки от тях и в последния миг като пружини отскачаха на тротоара, разтърсваха заканително юмруци.

На четири или пет места трябваше да спират, за да дадат път на трамваи и тежко натоварени коли. Безконечно дълъг и ужасно мъчителен беше за майката пътят до болницата.

Най-после пристигнаха. Магда едва дочака колата да спре, скочи и се втурна нагоре по стълбите.

В коридора до вратата, на която пишеше „Операционна зала“, стоеше мъжът ѝ и разговаряше с една медицинска сестра. Нино Белев се бе отървал съвсем леко: само на челото имаше малка драскотина, а дясната му буза беше синя и подута. При експлозията едната ръка на сина му, сякаш за възмездие, го бе плеснала силно по лицето и го бе повалила на пода.

— Какво се е случило със Зарко?

Сестрата тръгна, без да каже нито дума, а Белев с досада се обърна настрана.

Тя го хвана за раменете и го разтърси: — Какво се е случило с детето, защо мълчиш?

— Намерил детска играчка! — намръщи се той, сякаш недоволен от самата нея за нещо.

Магда прехапа устни и се подпря на близкия прозорец. Сега вече всичко ѝ стана ясно. Зарко бе намерил една от ония избухливи играчки, които американските гангстери хвърляха със самолети над страната. Тя с ужас си спомни как преди една година три деца от едно близко училище бяха пострадали от също такива играчки. Едното бе намерило

красива автоматична писалка, която бе избухнала и бе откъснала пръстите на едната му ръка. Другото бе намерило играчка, която бе осакатила краката му. А третото въобще не бе останало живо. Но това беше доста отдавна, хитлеристите още бяха тук и американски самолети всеки ден летяха над страната. А сега фронтът беше далече... Майката не искаше да повярва, че и с детето ѝ се бе случило същото страшно нещастие.

В този момент двукрилата врата на операционната зала се отвори и от нея се показва бяло, високо, подвижно легло, върху което лежеше човек с изцяло забинтована глава, покрит с одеяло. Очите му също бяха превързани. От дясната страна на слепоочието върху бинта бе избило жълто петно от риванол.

Майката гледаше с премаляло сърце и сега целият израз на лицето ѝ, цялото нейно същество говореше: „Господи, дано не е той!“ Но тя видя да се подава над бинта кичурче коса. Неговата коса! О, не от кичурче, а дори само по едно-единствено косъмче майката би познала своята рожба! Тя се хвърли като обезумяла, прегърна леглото и безутешно зариде.

— Мама! — едва чуто промълви момчето, навярно още в бълнуване, и направи опит да повдигне глава.

— Жив? — изправи се изведнъж тя. — Детето ми живо? — И върху лицето ѝ се появи онази щастлива усмивка през плач, която прави хората да изглеждат безумни.

От операционната излезе един от лекарите в бял халат. Тя го посрещна и искаше да падне пред него на колене, да целува ръцете му от благодарност.

— Не, другарко! Моля ви! Бъдете по-твърда!... — И като погледна към леглото, а после към майката, той тъжно поклати глава и с бързи стъпки се отдалечи по дългия коридор.

Медицинската сестра подкара болния, а майката се улови за леглото и нежно, внимателно, с трепет пазеше да не тръсне то някъде по неравно място, да не се удари о стена или врата.

Нино Велев погледа тъпо след тях, докато се закриха зад ъгъла на коридора, а после, като видя, че от операционната излезе друг лекар, побърза да го посрещне.

— Как мислите, докторе, има ли някаква надежда?

— Може би ще остане живо момчето, но без ръце и без зрение...

— Тогава има ли смисъл да живее, да се мъчи цял живот? Според мене, по-добре... — Той замлъкна, но ясно беше какво искаше да каже.

— Ние тук сме лекари, а не убийци! — каза сърдито хирургът и като хвърли към него пълен с презрение поглед, отмина.

Нино Белев постоя, огледа се гузно наоколо и тръгна да си върви.

Войната на запад бушуваше. Влаковете всеки ден докарваха ранени войници. Болницата на Червен кръст беше препълнена.

В стая номер четиринадесети имаше двадесет и двама ранени и леглата бяха толкова нагъсто, че през време на визитациите лекарите трябваше да чакат, докато санитарките извадят временно две-три легла в коридора, за да се отвори място за минаване.

Все пак през деня не беше толкова лошо, защото вратата постоянно се отваряше и затваряше, та ставаше проветряване. Стояха отворени и два от горните малки прозореца. Но нощем в стаята ставаше непоносимо топло и задушно, а напоеният с миризма на лекарства и изпарения въздух едва се дишаше. От всички страни се чуваше охкане, пъшкане, хъркане, бълнуване.

Магда получи разрешение да остане при сина си като болногледачка. Една медицинска сестра бе намерила отнякъде стар окъсан дюшек и ѝ бе приготвила долу на пода, почти под леглото на Зарко, тясно местенце за почивка. Но майката сякаш не го и забелязваше. Четвърто денонощие поред тя не бе сложила троха хляб в устата си, не бе прислонила дори за минута главата си на възглавница.

На два пъти през тия четири денонощия Магда бе видяла тук страшната и неумолима смърт, която простираше костеливата си ръка над белите болнични легла. На два пъти тя бе чула тихия и безстрастен шепот на санитарките:

— Легло номер седем е вече свободно!

— На легло номер три да се сменят чаршафите!

Тя като че ли претръпна. Отчаянието и душевната болка у нея сякаш се замениха с някакво смесено чувство на страх и едва блещукаща надежда. Магда бе разбрала, че освен сполетялото я страшно нещастие имаше и друго, още по-страшно — смъртта, която дебнеше рожбата ѝ от всеки ъгъл на болничната стая. Сега вече тя се беше примирила с всичко: нека детето ѝ да бъде без ръце, нека дори да бъде и без очи, но да бъде живо, да го вижда, че диша, да чува как сърцето му тупти.

Магда с часове седеше на крайчеца на желязното легло и не откъсваше поглед от мъртвешки бледите устни на детето си. От всяко негово потрепване, от всяка негова въздишка или стон сърцето ѝ болезнено се свиваше: „Дали това не е краят? Дали това не е последният му дъх?“

През четвъртата нощ умората и безсънието надделяха. Майката притвори очи, отпусна натежалата си глава върху желязната рамка на леглото... Все по-тихи и по-далечни ставаха охканията на болните, все по-плътено я обгръщаше сиво-синкавата мъгла на съня...

И ето, тя отново е в своята малка мансардна стаичка, където се бе родил и отраснал нейният Зарко. Навън е пролет. През отворения прозорец надничат клончета от разцъфналата вишни. В разделенилото се и потънало в цветя дворче играят деца. Те пеят, смеят се, чуруликат като ято врабчета. Но над този весел шум изведнъж се извисява някакъв тревожен, раздиращ сърцето и глас: „Ма-амоо!“ Тя бързо изтичва навън. Пред нея е застанал Зарко. Той е в красиво бяло моряшко костюмче. Синята му матроска трепти от вятъра като пеперуда. Очите му са разплакани.

— Аз не исках!... — залива се момченцето в сълзи и подава своята розова пухкава ръчичка, на дланта на която безпомощно лежи мъничка буболечка. — Исках само да видя предното ѝ краченце, а то се откъсна и сега сигурно много я боли.

— Не плачи, момчето ми! Ти, без да искаш... — успокоява го тя и се навежда да го целуне, но в този момент вижда на земята откъснатото краче на буболечката. То неочаквано започва да набъбва, да расте. Ето, на него се появяват пръсти, очертават се кръгли розови нокти, оформя се малка детска ръка, ръката на нейния Зарко. Магда се навежда да я вземе, но загубва равновесие, политва да падне и се събужда...

Магда постоя известно време изправена. С последни усилия се помъчи да надвие съня, но главата ѝ отново клюмна. И ето я пак в своя дом. Седнала до малката маса, старателно поправя детски тетрадки. Тихият пролетен ветрец ту леко си играе с пъстрото басмено перденце на прозореца, ту ненадейно се втурва в стаята и галъвно разпилява косата ѝ. Тя отмята назад глава, вперила поглед в сияещата синя далечина, отдала душата си на сладки мечти. Ето, през един такъв пролетен ден Зарко ще застане пред прозореца, млад, красив, ще

обгърне с лъчезарен поглед разцъфтялото поле, пробуждащата се за нов живот земя и с бързи движения на своята ловка ръка ще увековечи върху платното пролетта на живота. А тя, радостна, замаяна от щастие, с трепет ще следи всяко движение на четката.

Изведнъж силно хлопване на вратата прогонва мечтите ѝ. Пред нея, олюляващ се, с подпухнали от пианство очи, застава мъжът ѝ. А миг след това по нея се посипват удари — по гърба, по гърдите, по главата. И тя безчувствено се свлича на пода, не усеща тежките удари с подкованите ботуши, не чува безспирния поток от ругатни. В душата ѝ е пусто и мрачно. Унизена, смазана, защо да живее? Та това е всеки ден, всяка нощ. Не! Час по-скоро трябва да свърши! Тя бавно посяга и ръката и докосва хладното желязо на револвер. Но в този миг две топли детски ръчички обгръщат шията ѝ.

— Мамо! Майчице моя! — нежно, като музика погалва душата ѝ.

Магда бавно, уморено отваря очи и погледът ѝ пада върху безкръвното лице на детето.

— Мамо! Майчице моя! — едва чуто мълвят неговите устни.

Тя мигновено скочи, разтърси глава, отмахна от челото си появилия се през тези кошмарни нощи бял кичур коса и коленичи до леглото:

— Как можах!... Как можах дори и насън да помисля това? Ти ще живееш! Ще живеем двамата!...

Колко време майката стоя така, тя не знаеше. Но когато привдигна лице, Магда видя, че двама от ранените войници се бяха приближили до леглото и в безмълвно съчувствие стояха с наведени глави.

— Ну, мамаша, он будет жить? — чу до себе си тя топъл мъжки глас и тутакси усети на рамото си корава другарска ръка. — Он будет жить! — повтори твърдо и уверено гласът.

Магда се изправи. Пред нея стоеше снажен, около четиридесетгодишен мъж. Войната бе направила лицето му грубо, израза — суров, но сините му очи говореха за детинска чистота и неподправено добродушие. Тя видя в тях да се прокрадват две сълзи и изведнъж почувствува, че не е сама, че хората ѝ съчувствуват, че тези сурови, калени в огъня на войната мъже и възвръщат убитата от мъката вяра в живота.

— Вода! — все така тихо прошепна момчето.

Майката взе от масичката чаша с вода и като привдигна с лявата си ръка главата му, с другата я поднесе към пресъхналите му устни. Зарко усети приятната хладина на живителната течност и жадно отпи няколко глътки, а после извърна леко глава и попита:

— Мамо, защо е така тъмно у нас? Моля те, запали лампата! — От толкова дни и ноци насам той за първи път идваше в пълно съзнание, но все още не можеше да разбере добре какво се бе случило с него и къде се намирал сега.

Магда притисна устните си до неговата студена буза и не отговори.

Дванадесет дни и дванадесет нощи Зарко беше между живота и смъртта.

Според твърденията на лекарите, операцията бе минала благополучно, ако въобще можеше да се нарече благополучно това, че Зарко бе останал без двете си ръце, които хирургът изрязва над китките, и че не можеше да вижда. Поради голямата загуба на кръв сърцето му бе отслабнало и едва-едва пулсираше, това бе наложило ампутацията да се извърши само с местна упойка. И сега момчето все още беше под страшните впечатления на доловените като в кошмарен сън думи: „режи“, „спри кръвта“, „заший“. Макар че болките вече не бяха така остри и непоносими, той често изпадаше в безсъзнание, викаше насън, бълнуваше и се мятеше в леглото.

Изтощен до крайност, организмът не беше в състояние да приема никаква храна. Подхранваха го чрез преливане на кръв и гликоза. От двете страни на леглото стояха високи триножници с прикрепени горе стъкленици, от които по каучукови тръбички с тънки металически цеви на края капка по капка се вливаше във вените му живот.

Всяка сутрин майката сама откарваше с подвижното легло момчето в превързочната за промивки и превързване. Отначало това беше за нея тежка и мъчителна работа. Когато лекарят развиваше дългите, напоени с кръв бинтове, тя пребледняваше, виеше и се свят и прехапваше силно устни, сякаш превързваха собственото и разранено сърце. Но после постепенно привикна и започна да помага на лекаря, като се стараеше да пипа крайно внимателно, леко и нежно, за да не причинява болки и страдания на детето си. И винаги, когато се връщаше с него в стаята, тя беше цялата в пот и имаше вид на човек, който току-що е извършил тежка физическа работа.

Бавно и равномерно падаха капките през контролната стъкленичка на кръвопреливния апарат. Бавно и равномерно отброяваше часовете камбаната на далечен квартален часовник. И заедно с тях в тялото на момчето се възвръщаше животът. Устните и

страните му започнаха да поруменяват, температурата спадна, нервите се поуспокоиха, сънят стана по-здрав и укрепителен.

А една сутрин, това беше на осемнадесетия ден от постъпването в болницата, при редовната визитация старият хирург доктор Боев каза:

— Сега вече опасност за живота му няма. Ще се помъчим да възвърнем и зрението.

Цял ден майката не можеше да си намери място от радост. Тя прегръщаше момчето, целуваше го по парещите устни, говореше му непрестанно нежности и от очите ѝ капеха едри, щастливи сълзи.

— Ну, мамаша — казваше от съседното легло раненият червеноармеец и сините му детски очи сияеха, — я вам говорил, что он будет жить!

И за пръв път след толкова дни Магда легна спокойна върху постелята на пода и цяла нощ спа, без да се пробуди.

Раните по лицето и главата започнаха да зарастват. Те бяха не толкова от късчетата на мината, колкото от обгарения. Очите бяха засегнати само от силната светлина и пръските на експлозията. Лекарите имаха надежда, че зрението ще се възстанови, но рано беше още за сваляне на превръзката.

С всеки изминат ден Зарко ставаше по-бодър и разговорлив. А когато майка му го хранеше с лъжичка, той се шегуваше:

— Ех, какво съм бебе! Остава само биберон да ми пъхнеш в устата.

Той не знаеше, че ръцете му са отрязани. Пред него никой нищо не говореше за това. Отначало болката беше остра, режеща и обща. Успокоявах я само силно упояващи лекарства. Но малко по малко тя затихна, притъпя и най-после започна да се чувствава поотделно. Зарко чувствуваше да го боли ту палецът на едната ръка, ту показалецът или кутрето на другата, усещаше нетърпим сърбеж между пръстите и изпитваше непреодолимо желание да ги чеше, да ги свива и изправя.

Това измамно усещане беше съвсем лесно обяснимо. Наистина дланите и пръстите не съществуваха вече, но техните осезателни и двигателни нерви, макар и прерязани, бяха здрави. Те продължаваха да действуват, както при нормално състояние.

Отляво съсед по легло на Зарко беше едно дванадесетгодишно хърватче на име Джура Симич, което бе изгубило през време на една бомбардировка родителите си. Българските санитарии го бяха намерили в развалините с пречупени крака, изранено, гладно, едва дишащо от изтощение, и го бяха докарали тук с ранените войници. А отдясно лежеше възрастният червеноармеец със сините детски очи — Николай Данилич Шумилов, на когото куршум „дум-дум“ бе откъснал дясната ръка от рамото. Той страдаше не толкова от раната си, колкото от това, че не можеше заедно с другарите си да влезе победоносно в Берлин. Между тримата се бе завързало мило приятелство.

— Чичо Николай — обърна се веднъж Зарко към руснака, — ти знаеш ли да свириш на балалайка?

— Ну, конечно! — отговори Данилич.

— Ти остави това „конечно“ или „неконечно“ а отговори знаеш ли?

— Ну, знаю!

— А като оздравея, ще научиш ли и мене?

Николай Данилич не отговори, защото не искаше да дава празни обещания. Той обмисляше как да промени разговора, каква друга насока да му даде.

— Аз страшно много обичам балалайка! — продължаваше Зарко. — Запознах се неотдавна с един младши лейтенант — Василий Смородин се казваше. Вълшебно свиреше на балалайка! А ние в училище имаме оркестър — цигулки, мандолини, китари и четири акордеона. Ех, мисля си, да има сега тук и балалайки! Оттогава съм решил рано или късно да се науча да свиря като Василий.

Николай все още не можеше да намери друга подходяща тема за разговор.

— Чичо. Николай — извика Зарко, като попривдигна глава, тук ли си, защо мълчиш?

— Тук, тук! — обади се руснакът.

— Трудно ли е да се научи човек да свири на балалайка?

— Не очень... но все таки трудно!

— Ти, Зарко, вече за балалайка не мисли... — намеси се на развален български език хърватчето, което вече от три месеца беше между българи в болницата.

— Защо? — обърна се учудено към него Зарко.

— Така! Защото...

— Не, не! — поривисто се изправи Николай Данилич, като строго и заканително махна на хърватчето с показалеца на единствената си ръка.

— Защото не е лесно... — досети се Джура и гузно замлъкна.

В този момент на вратата се показа майката, която бе излязла на двора. Бяха я извикали група момчета и момичета от Зарковия клас. Децата почти веднага бяха научили за нещастieto на своя другар и вече няколко пъти идваха да го навестят и окуражат, но лекарят по настояване на Магда в никакъв случай не разрешаваше да влязат при него. Те не знаеха какво точно се бе случило със Зарко, но предполагаха, че нараняването е леко и че той скоро ще се върне в училище.

— Поща-а! — извика с престорен глас майката. — Кой тук от вас е Зарко Белев?

— Аз! — обади се Зарко и тутакси разбра шегата на майка си.

— За тебе има писмо и цял куп подаръци! — каза радостно тя.

— Ето пакетче бонбони, шоколад, кутия локум и два едри жълти лимона. Откъде ли са намерили сега всичко това?!

— Лимоните зная от кого са! — почти извика Зарко. — Това е работа на Ицо Ранков, те имат в мазето си голямо лимоново дърво в грамадна саксия. А другите неща... другите — не зная. Чети, чети по-скоро писмото!

Тя остави нещата до възглавницата му, отвори развълнувана големия син плик, седна и зачете:

„Мили наш другарю Зарко.

Пишем ти това колективно писмо ние, учениците и ученичките от IIIа клас.

Зарко, баба Гуна Сингерката разправяла на едно място, че с теб се случило голямо нещастие и уж че... (тук бяха зачеркнати с наплюнчван химически молив няколко думи), но ние не ѝ вярваме. Пък онзи ден, като изпратихме Лена Панкова в болницата да провери, тя не могла да разбере нищо.

Зарко, в нашия клас има много новини. Другарят Стилянов отиде доброволец на фронта и сега имаме нов учител по алгебра — Павел Железаров се казва. Много е строг и никой вече не може да преписва задачите, когато имаме класно. Гриша пръв загази. Хвана го тъкмо когато вземаше листчето с решените задачи от Маргарита Станчева. Гриша веднага получи единица, а Маргарита се разрева и успя да се спаси от двойка...“

— Ах, че шмекер, ех, че диване! — врътна укорително глава Зарко. — Колко пъти съм му казвал да не прави такива работи! — А после — като се обърна нататък, където смяташе, че се намира Николай Данилич, каза: — Знаеш ли, чичо Николай, Гриша Радоев е най-добрият ми приятел. То е такова едно нисичко, дребничко, ще речеш — никакво момче, ама е силен и пъргав като дива котка, никой не може да го надвие. А на волейбол няма по-добър играч от него в цялото училище. Ти, Джура, знаеш ли да играеш волейбол? — обърна се той към хърватчето.

— Слушай, слушай нататък! — побърза да прекъсне разговора майката, като махна с ръка на Джура да мълчи.

— Добре! Чети! Слушам...

— „Ние всички много се радваме — продължи да чете тя, — че нашите войски заедно с братушките тупат здравата хитлеристите. Ние също помагаме на войниците — обърна изписания с красив дребен почерк лист майката. — Цялото училище събра подаръци. А нашият клас изпрати на фронта десет чифта ръкавици, осем чифта чорапи, три вълнени шалчета и много други работи. Изплетоха ги нашите момичета и майките ни.“

— Виждаш ли, чичо Николай, какви славни момчета и момичета има в нашия клас? — не скри възторга си Зарко.

— Вижу, вйжу! — каза одобрително Данилич.

— Чети, чети нататък!

— „Стената на училищния салон, дето беше съборена от бомбардировката, е вече поправена. Ние

всички помагахме, като носихме тухли, вар и разни други работи. Сега играем гимнастика в салона.

За много още неща има да ти пишем, но се страхуваме, че писмото ни ще стане много дълго и няма да го прочетеш. Е, хайде сега да съкращаваме! Ти, Зарко, слушай там добре докторите и гледай по-бързо да оздравееш и да се върнеш при нас, защото няма кой друг да редактира стенвестника, няма кой да пише лозунги. Карикатурите за вестника сега ги прави Пенчо Ракаров, но той, нали си го знаеш, уж рисува заек, а излиза дългоухо прасе...“

— Ех, че художник са си намерили! — засмя се незлобиво, от все сърце Зарко. — Сега той всички ще изнарисува като прасета...

Майката престана да чете, замисли се. Устните ѝ затрепераха, лицето ѝ помръкна, от очите ѝ рукнаха неудържими сълзи. Тя знаеше, че нейният син никога вече не ще може да играе като тия здрави и весели деца, че той никога няма да отиде в училище, не ще може да пише, да рисува, да работи като тях. В своето въображение тя изведнъж го видя възрастен мъж — мършав, облечен в дрипи, брадясал, е бледо изпито лице... Седнал до някакъв ъгъл на многолюдна улица, той простира умолително обезобразените си ръце. А пред него — олющена емайлова чинийка с няколко дребни монети в нея.

— Не, не! Аз няма да позволя!... — каза тя гласно, сякаш това, което бе си помислила за миг, е вече действителност.

— Какво не позволяващ, мамо? — учуди се Зарко от нейния треперещ и някак съвсем особен глас. — Свърши ли писмото?

— Нищо, нищо, момчето ми! Аз само така!... Впрочем ето и края: „А сега, Зарко, приеми горещи поздравии от целия IIIа клас и от първолачетата от Iб отделение. Те много те обичат, защото веднъж си им рисувал на черната дъска зайчета, мечки и гълъби.“ Подпис: „Твоите другари от IIIа клас.“

— Е, Джура, чичо Николай! — с пламтящо от щастие лице каза Зарко. — Виждате ли какво се вика другари?

— Ну, добре... много добре у тебѣ товарищи! — отговори Данилич.

Майката не можа повече да издържи, мъка и сълзи я задушаваша. Тя бързо излезе навън, за да се наплаче на воля.

В болницата на Българския червен кръст старши лейтенант Николай Данилич Шумилов лежеше временно. За ранените съветски войници и офицери имаше в града болница със съветски медицински персонал, но там сега се правеше някакво преустройство и това бе наложило една част от по-леко ранените и оздравяващи вече болни да се преместят за известно време тук.

В стая номер четиринадесет отначало бяха настанени петима червеноармейци, но в продължение на няколко дни тримата последователно бяха преместени в съседната стая номер дванадесет, която беше много по-малка и събираше не повече от шест легла. Управлението на болницата правеше това за удобство на червеноармейците, да се чувствуват те в своя, родна среда.

Когато на другия ден медицинската сестра покани Николай Данилич да се премести при своите, той се усмихна със сините си детски очи и запита:

— А това заповед?

— О, не! Съвсем не е заповед, но там, в номер дванадесети, ще бъдат само ваши...

— Как наши! — учуди се Данилич и усмивката му изведнъж угасна. — А тук не наши?

— Не зная! — смути се сестрата. Заповядано ми е да ви кажа.

— Разрешете тогава да остана тук! — каза той на своя мек и приятен език. А после, като се обърна към съседа си вдясно, додаде: — Вот и Михаил Карпович остається.

Болният лежеше с гръб към Данилич, но като чу името си, изведнъж се обърна, схвана за какво става дума и русото му с почти бели вежди младежко лице засия:

— Ну, конечно, конечно! Тук... болгари очень хубави... товарищи — каза той, като търсеше в паметта си български думи.

Николай Шумилов, сякаш за да оправдае името си, беше твърде весел, жизнерадостен и шумен човек, на леглото си рядко се задържаше. Постоянно сновеше между болните в стаята, разговаряше,

разпитваше ги кой в каква военна част служи, кога и как е получил раните си, какво мисли да прави след оздравяването си, има ли майка, баща, братя, сестри, кой вид спорт най-много обича. За късо време той така се сприятели с всички, че когато сутрин отиваше на превръзка и се забавяше повече, момчетата тревожно поглеждаха към вратата и питаха медицинската сестра Рибарова:

— Сестро, братушката се нещо забави, я виж да не се е преместил!

— В чакалнята е — отговаряше обикновено сестрата, — заобиколили са го цяла тълпа деца и възрастни, разказва им нещо, забавлява ги. Доктор Балабанов три пъти вече ме пита какъв е този панаир там, не може да работи. Ей сега ще отида да ги разгоня.

На Данилич сестрите говореха с обич, с насмешлив укор и закана, които уж все се готвеха да изпълнят, но никога не изпълняваха:

— Николай Данилич, ти пак не спазваш режимния час! Кога ще спиш, кога ще почиваш! Ще те лиша от закуска!

— Будь покойна, сестренка, будь покойна!

— Николай Данилич, нали знаеш, че ти е забранено да пушиш? Не бива, ненада! Ще доложат на доктор Попов!...

— Будь покойна, сестренка! — казваше неизменно Данилич и сините му очи се смееха, но, кой знае защо, от гърдите му се откъсваше тиха, едва доловима въздишка.

Данилич никога нищо не говореше за себе си. Когато го запитваха за домашните му, той само поклащаше глава:

— Убити! — Тази единствена дума той произнасяше по някакъв особен начин — с присвити вежди, помрачняло лице, през стиснати зъби — и с нея казваше всичко, нямаше нужда от повече думи.

А когато го запитваха как са го ранили, той се усмихваше:

— Ну вот, ранили и толкоз!

Но работата беше не съвсем така проста, както искаше да я представи Николай Данилич. Един ден, когато той пак се беше забавил някъде в превързочната стая или в болничната градинка, Михаил Карпович успя набързо да разкаже нещичко за него.

Данилич по професия бил шлосер. Работили в един и същ цех на големия тракторен завод в Сталинград. Няма там човек, който да не познавал Данилич — портретът му просто не слизал от цеховия стенвестник, от заводската многотиражка, от областните и други

вестници. Бил той постоянен ударник и рационализатор. Обичали го другарите му, уважавали го за неговото трудолюбие и упоритост в работата, за добродушието и другарските му обноски. Не един младеж, не един работник в завода получавал от него съвети, напътствия, насърчения в работата си, не на един той помагал и в личния живот. Винаги весел, жизнерадостен и отзивчив, от лицето му никога не изчезвала добродушната детска усмивка.

— Но тази усмивка, която сега виждате на лицето му — каза Михаил, — не е някогашната!

Имал той чудно хубаво семейство: стара, също като него синеока и винаги усмихната майка, красива и предана другарка — Маруся, две мили, умни дечица — Наташка, осемгодишна, и Федя, дванадесетгодишен. Но всички те загинали в една-единствена нощ след страшни мъчения и изтезания от озверели есесовци. Намерил ги Данилич в къщи труп до труп, съсечени, обезобразени, със следи от най-безчовечни гаври и мъчения. Едва ли не полудял тогава от мъка, от скръб и ярост. Другарите му се погрижили в тези тежки дни да не остава сам. Оттогава се сприятелил с него Михаил Карпович. Той неотстъпно бил с него и го обикнал с цялата си душа като свой роден по-възрастен брат.

За военновременното производство на машини били необходими добри и сръчни работници. Данилич трябвало да замине за Урал, където била евакуирана част от неговия завод. Но след страшната гибел на семейството му той за нищо на света не искал да отиде в дълбокия тил. Със сълзи на очи молил да го изпратят на фронта. Най-после изпълнили желанието му.

Там Данилич проявил чудеса от героизъм и храброст. Веднъж заедно с един свой другар цели единадесет часа водили сражение срещу осемдесет или сто хитлеристи, като местели единствената си картучница ту на едно, ту на друго място, създавайки впечатление у врага, че не са двама, а цял взвод. Когато дошло подкрепление и нападателите били прогонени, в диаметър двеста-триста метра от разрушената къща, която им служела за укрепление, били намерени четиридесет и трима убити хитлеристи.

Три пъти Николай Данилич бил награждаван с ордени за храброст. А веднъж лично командувачият Трети украински фронт,

маршал Толбухин, окичил гърдите му със златна звезда на Герой на Съветския съюз.

Но последният му подвиг беше най-голям и съдбоносен. За да спаси ранения си другар от плен, под град от куршуми Данилич пропълзял до изоставените окопи и повече от три часа педя по педя го влачил върху шинела си. Когато вече оставало само двадесетина метра от спасителното прикритие, немците го забелязали. И тъкмо тогава се случило това, което го довело до военнополовия лазарет, а оттам — в болницата. Куршум „дум-дум“ разкъсал дясната му ръка над лакътя. Лекарите се помъчили да заздравят костта с гипсова превръзка, но се появила гангрена и за да спасят живота му, трябвало да отрежат ръката до самото рамо.

— Миша — прекъсна го тук един от българските войници, — признай си, че този, другият, който заедно с Данилич се сражавал с фрицовете, си бил ти?

— Не зная — каза Михаил, но и усмивката, и изразът на лицето му говореха, че това е така.

Михаил Карпович беше не повече от двадесет и осем годишен младеж с едро скулесто лице и руси като лен коси и вежди. Отрязано му беше стъпалото на левия крак, но и той като Данилич все още се надяваше, че когато оздравее, ще го пуснат, макар и с патерици или протеза, отново да воюва срещу „фрицовете“, както той обичаше да нарича немците.

Изведнъж вратата е трясък се отвори и в стаята се втурна Данилич с вестник в ръка. Беше „Работническо дело“ от 23 февруари 1945 година.

— Гледай, Миша, и Познан вече е превзет. Червената армия е на деветдесет километра от Берлин! — извика той на един дъх и макар че очите му, както винаги, се смееха, по лицето и интонацията на гласа му имаше тревога и негодувание.

Михаил Карпович не отговори.

— А ти какво, не искаш ли да превземем Берлин? — намеси се учудено Зарко, като извърна към него превързаната си глава.

— Остави! — махна Данилич с вестника и като се тръшна на леглото си, бързо и неспокойно заговори на руски.

Неспирно и неясно се лееха думите от устата на Данилич, но околните все пак можаха да разберат отде бе дошла тревогата му. През

всичкото време на лекуването си Данилич бе живял с надеждата, че ще може един ден заедно с всички свои другари да влезе победоносно в Берлин. Но ето че Червената армия е вече само на деветдесет километра от Берлин, а те с Миша все още продължават „да се излежават по меките легла и да се угояват“, както Данилич с негодувание и презрение към самия себе си казваше.

И колкото повече войските напредваха, толкова повече растеше у него тревогата.

Проклети рани, не заздравяват бързо!

Кой знае дали затова, че положението на Зарко беше твърде тежко и напомняше на Данилич за страшните мъки на неговия Федка в предсмъртните му часове, или пък само затова, че имаше широката и любвеобилна душа на руския човек, но той с цялото си сърце обикна своя малък съсед по легло. Николай бе преместил нощното си шкафче от другата страна и бе приближил леглото си до неговото. През нощите, когато го нападаше безсъние, а това се случваше доста често, с часове седеше, подпрял главата си с ръка, и загледан в бледите, потрепващи в съня устни на момчето, мислеше за своя Федка, за своята Наташка. Колко безсънни нощи бяха прекарвали двамата с Маруся над техните легла! Колко радостни сълзи бяха пролели, когато виждаха, че децата им се възвръщат отново към живота! Щастие, неизмеримо щастие бяха те за тях! А ето че ги няма вече нито Федка, нито Наташка. Не пожали поне тях кървавият палач. А и тук такъв изверг бе посегнал върху живота на невинни деца. Навсякъде, където е стъпил фашистки крак, земята е обагрена с кървави следи.

Привързал се бе и Зарко към него. Невидял досега истинска бащинска ласка, не почувствувал закрила и подкрепа от своя баща, той бе обикнал Данилич с всичката сила на своята зажадняла за мъжко съчувствие детска душа. Сутрин, когато се събуждаше, първата му работа бе да извърне глава и да попита:

— Чичо Николай, тук ли си?

— Тук! — отговаряше Николай Данилич и като се наместваше по-удобно на леглото, започваше да му разказва някоя от ония приказки или случки, които си бе припомнил през дългата безсънна нощ. Разказваше му той за Кашчей Безсмъртний, който победил страшното чудовище в планината, разказваше за приказните руски богатири в далечни времена, за героизма и себеотрицанието на съветските войници при Сталинград, при Керч, Севастопол — навсякъде. Но най-много обичаше да разказва за подвизите на комсомолците и пионерите през тази война.

Тогава Зарко за първи път научи как Александър Матросов с гърдите си затворил огнедишащата амбразура на немския бункер и с това спасил живота на десетки свои другари и осигурил победата над врага, за младата и безстрашна комсомолка Зоя Космодемьянска, за пилота Гастело, за младежите и девойките от Донбас, организирани в „Млада гвардия“.

— Чичо Николай — запита веднъж Зарко, — трудно ли е у вас човек да стане комсомолец?

— Не, не особено! Но трудно е, както виждаш, да бъдеш комсомолец като Зоя, Шура, Матросов, Гастело.

— Ако аз някога стана комсомолец, искам да бъда като тях! — каза тихо и мечтателно Зарко.

— Ти трябва да се стремиш да приличаш на тях, преди още да си станал комсомолец. Колко много още безпартийни и никому неизвестни младежи станаха герои!

Зарко трепна, обърна невиждащите си очи към него. Искаше да каже нещо, но само въздъхна и поклати глава.

Данилич сякаш отгатна мисълта му и продължи:

— Някои мислят, че героизъм може да се прояви само през време на война. А това съвсем не е така. Героизъм може да се прояви всякога и всякъде, във военни и в мирни дни, та ако щеш дори и тук, в тази стая, на това болнично легло.

— Как? — От изненада Зарко повдигна глава от възглавницата и няколко секунди стоя така в очакване.

— Аз ще ти разкажа за Николай Островски... Ти чувал ли си за този съветски писател? Автор е на чудесната книга „Как се каляваше стоманата“.

— Не, такава книга не съм срещал.

— Забележителна книга! Авторът разказва за своя живот. Тежък и мъчителен, но героичен живот. Парализиран, превърнал се в жив труп от ревматизъм, разяждан от туберкулоза, прикован завинаги към легло.

Тук Данилич неочаквано прекъсна разказа си, защото трябваше да каже, че при всичко това Островски е бил и сляп. Имаше опасност Зарко да разбере, че това е някаква подготовка за нещо, което неминуемо ще се случи и с него. А никой още не знаеше дали той ще остане завинаги сляп, или съдбата ще му спести поне това нещастие.

— Закуската носят, а аз още не съм се измил! — каза Данилич и скочи от леглото. Така се изтръгна от неудобното положение, в което бе изпаднал. — А за Островски непременно ще ти разкажа, само че друг път...

Джура Симич имаше завиден апетит. Храната никога не му стигаше. Още едва започнал със супата, той се провикваше с пълна уста:

— Приемам подаръци! Има ли някой да се отказва от нещо!

В претъпканата с ранени войници стая винаги се намираха поне двама или трима, които не можеха да изядат храната си. И на обед хърватчето, като спущаше от кревата гипсираните си крака, грабваше лъжицата и започваше да сърба и лапа от наредените по нощното му шкафче и дори по леглото му чинии. Не гледаше дали пред него е супа, готвено или десерт — унищожаваше всичко наред.

— Какво значение има това, че най-напред ще изсърбаш компота, а после ще излапаш гювеч — зарзават или мусака с картофи? — казваше Джура. Та нали и тъй, и инак всичко пак ще се смеси в стомаха?

За него беше важно стомахът му да бъде постоянно пълен, а какво по-напред или по-после ще влезе там, това беше второстепенен въпрос. Но затова пък хърватчето пращеше от здраве и бузите му се бяха зачервили като ябълки. Рентгеновият преглед бе установил, че двете му пищялни кости са вече зараснали. Нуждаеха се само от заякване чрез постепенни упражнения.

Далеч по-друго беше положението на Зарко. Макар и не съвсем като в началото, но неговият апетит все още не беше задоволителен. Той трудно се задържаше седнал на леглото си, виеше му се свят от слабост.

С особена упоритост и постоянство Николай Данилич се зае да го привикне да яде.

— Апетитът идва с яденето! — често повтаряше той старата народна мъдрост.

Когато Зарко започваше да се мръщи, да свива устни или отблъсква с език лъжицата, с която майка му го хранеше, Данилич се ядосваше и непрекъснато мърмореше:

— Ну, дурачок, ешь, ешь! Чуваши?... Ако не ядеш, ще ти се разсърдя... Да, да, обезателно ще се разсърдя! Та това вече, моля ти се, на какво прилича? Супата не си доял, от готвеното само няколко пъти хапна, десертът ти е още почти неначенат... Ще се ядосам някой ден и ще избягам в другата стая!

Тази заплаха обикновено постигаше целта.

Но случваше се понякога момчето да не може да погълне дори и три лъжици от някакво разводнено и блудкаво произведение на болничния готвач. Тогава на Данилич се отваряше тежка и уморителна работа. Той се впускаше в дълги речи за ролята и значението на супите в човешкия живот или за хранителната стойност и калоричност на консервираните зеленчуци, които, откровено казано, и сам не обичаше и които с удоволствие предлагаше на Джура. Ако все пак никакви речи и беседи, никакви заплахи не можеха да помогнат, Данилич млъкваше, преструваше се на страшно сърдит. А после излизаше нанякъде и скоро се връщаше с парче сланина, кашкавал или плешка от варена кокошка. Той си бе създал широки връзки с хората от кухнята и с болните, които бе забелязал, че получават по-често колет и подаръци от близки.

Всички тия усилия не отидоха напразно.

Един ден на обед за голямо неудоволствие на Джура Симич Зарко се надигна от леглото и извика:

— Внимание, внимание! Приемам подаръци! Има ли някой да се отказва от нещо?

— Подарявам неначената супа с кюфтенца! — обади се някой от единия край на стаята.

— Подарявам тлъсто свинско с ориз! — извика друг от другия край.

— Мамо, донеси ги, моля ти се — каза Зарко и устните му се разтегнаха в доволна усмивка.

— Вот и молодец! Браво! — радостно развълнуван възкликна Данилич и без да обявява своя подарък, сложи на нощното му шкафче десерта си — мляко с ориз.

От този ден Зарко престана да се различава много по апетит от Джура. На всяка закуска, на всеки обед или вечеря и около него започнаха да се трупат „подаръци“. Единствената разлика между двамата беше тази, че докато Джура лапаше без ред кое както му дойде

подръка, Зарко строго се придържаше към установената традиция: започваше с бульон или супа, след това изяждаше една-две порции готвено и завършваше с десерта.

За по-малко от седмица той така укрепна, че можеше вече с помощта на майка си да става и да се разхожда из стаята.

През определените за посещения дни в стая номер четиринадесет се събираха много хора, толкова много, че нямаше къде да се поберат дори и прави. Наистина ходещите болни излизаха за свиждане с близките си в коридора и при топло време — в градинката, но все пак се наложи в четвъртък и неделя няколко от леглата да се изнасят временно навън, за да се отвори повече място.

Като гледаше как при другите болни идват близки, в очите на които всеки можеше да прочете обич и загриженост, страх и надежда за оздравяването на тези, които лежах тук, Магда чувствуваше двойно по-голямо нещастieto си. При Зарко и при нея никой не идваше. Само понякога се отбиваше случаен познат, дошъл тук при друг болен, осведомяваше се повече от любопитство, отколкото от съчувствие за здравето на детето, казваше няколко утешителни думи, в които и сам не вярваше, и си отиваше.

Магдините родители отдавна бяха починали. Роднините ѝ на село сякаш бяха я забравили. Близките на мъжа ѝ заради неговата грубост и лош характер не обичаха и нея.

В този огромен и сега сякаш чужд за нея град тя имаше само едно близко същество — сестра си Мариола, вдовица от Първата световна война. Измъчена, изтормозена, грохнала от слугуване при богати господари, Мариола имаше болно, разнебитено сърце. Тя не би могла да издържи, не би могла да понесе една среща със Зарко... Магда изтръпваше от страх при мисълта, че сестра ѝ може да научи по някакъв начин за случилото се и да дойде в болницата.

Един неделен ден, когато стаята пак беше пълна с посетители и майката, за да надвие мъката си, четеше на детето някаква весела книжка, при нея се приближи дежурната сестра Филипова:

— Другарко Белева, при вас искат да дойдат три жени. Чакаат долу на вратата. Портиерът не иска да ги пусне.

— Кои са тия жени? — скочи майката уплашена. — Дали едната от тях не е сестра ми?

— Не, не е сестра ви. Казаха, че са делегация някаква.

— Нека заповядат! — каза Магда и по женска привичка без нужда заразтребва наоколо като за гости. Но изведнъж тя се сепна, догони сестрата в коридора, и я помоли да предупреди посетителките да бъдат внимателни и да не говорят пред Зарко нищо за ръцете му.

Не след много в рамката на вратата се появи ниската и грубовата фигура на баба Гуна Сингерката. Тя носеше обемист пакет, завит във вестник. Зад нея се показа и откритото и миловидно лице на Зарковата класна ръководителка Серафимова, а след тях вървеше председателката на кварталното женско дружество Вера Кайтазова.

Магда се задъхваше от вълнение: „Милите! Ето че не са ме забравили!“

Тя не можа да ги дочака, а поривисто се хвърли към тях, прегърна баба Гуна, сложи чело на рамото ѝ и се разрида.

Преживяла не малко злини и нещастия на този свят, старата жена я остави да си поплаче, после отстрани внимателно главата ѝ и каза:

— Е, стига сега! Те, лошотиите, са за човеците, дойдат ли ти до главата, трябва да се изтърпят.

Магда се изправи, избърса сълзите си и вече по-твърдо се ръкува с другите две жени:

— Заповядайте! Благодаря ви, че дойдохте! — Мъката отново се надигна в гърдите ѝ, но тя успя да я задуши.

— Ние идем не само от свое име — каза Кайтазова, като бавно пристъпваше към Зарковото легло. — Носим ви поздравите на целия квартал.

Между това баба Гуна бързо отиде при момчето и бодро каза:

— Здравсти, баби! Какво правиш?

— Ти ли си, бабо Гуне? — позна я изведнъж по гласа Зарко.

— Аз съм, баби, дойдохме да те видим, да ти донесем туй-онуй, пък и да ти кажа да ставаш вече! Какво е то туй да се излежаваш по меките кревати? — не се стърпя пак тя да не влезе в своя грубовато — шеговит тон.

— Ами че аз ставам вече — заоправдава се Зарко, който добре познаваше нрава на старицата. — Ей така, хоп! — и той се надигна да ѝ покаже, но майка му го спря:

— Не ставай сега, не е време за ставане!

— Здравей, Зарко! — приближи се и учителката.

— Здравейте! Вие ли сте, другарко Серафимова? — позна и нея той по гласа.

— Аз съм, Зарко! Нарочно те поздравяват твоите другари. Те ми казаха, че са ти изпратили писмо.

— Да, получих го. Много им благодаря! Не можах да им отговоря, защото ръцете още ме болят, пък и очите ми са превързани.

— Нищо, нищо, ти не се тревожи. Скоро ще оздравееш и ще се върнеш при тях.

— И аз така мисля — подхвана Зарко. — Страхувам се само дали не съм си повредил пак нещо лявата ръка. Онзи ден, знаете ли, взех, че паднах. Тъкмо бяха започнали да заздравяват. А сега лявата ръка... много ме боли, особено палецът и показалецът. Изглежда, здравата съм ги навехнал при падането.

Гостенките в недоумение се спогледаха. Изглежда, сестрата не им бе обяснила добре в какво се състои работата и те сега сигурно си бяха помислили, че момчето бълнува, или пък от силните преживявания през тия тридесет — тридесет и пет дни умът му се е помрачил.

С мимики и ръкомахания Магда успя да им каже, че Зарко още не знае, че ръцете му са отрязани и поне засега трябва да се мълчи по този въпрос.

Гостенките неловко замълчаха, не знаейки какъв разговор да поведат.

— Другарко Серафимова, участвува ха ли някои от нашите в скиорските състезания в Боровец? — попита Зарко.

— Само Гриша Радоев — с готовност отговори младата учителка. — Не успя обаче да се класира.

— Ех, Гриша, Гриша! — ядоса се Зарко. — Изложи училището ни!

— Не е виновен той — помъчи се да го оправдае Серафимова, — сериозни конкуренти имаше срещу себе си. Самоковци...

— А той, като не е сериозен, по-добре да не се залавя — прекъсна я Зарко.

— Гриша не е лош скиор, има вече добра техника, но случило се така, че паднал едва ли не пред финиша — застъпи се пак учителката, която сама беше скиорка и живо се интересуваше от този спорт. През хубавите дни на януари тя всяка неделя водеше на Люлин или на

Витоша група ученици скиори, които тренираше за състезанията. Между тях най-редовни и най-добри бяха Зарко Белев и Гриша Радоев.

— Пак самоковци ли взеха първенството?

— Самоковци. Те са отлични скиори, наблюдавала съм ги как се тренират...

— Отлични! — малко сърдито каза Зарко. Всеки може да бъде отличен. Ех, само по-бързо да ми оздравеят очите и ръцете, па те тогава ще видят...

Майката отново с мимики и движения каза, че не бива да се говори по този въпрос. Настъпи мълчание.

— Моля ви, говорете, другарко Серафимова — наруши мълчанието Зарко. — Как са другарите в училище, има ли трудни уроци? Пишат ми, че дошъл нов учител, Гриша много се изложил пред него.

— Това беше доста отдавна — каза някак плахо учителката, като поглеждаше към майката и се стараяше да не сбърка пак. — Гриша се опитал да препише задачите на класно. Но той се поправи. Сега другарят Железаров се хвали, че Гриша е най-добрият му ученик по алгебра и геометрия. А колкото за уроците ти не се тревожи, никак не са трудни.

— Аз мисля да се подготвям — каза Зарко, — ще накарам мама да ми донесе учебниците и всеки ден да ми прочита по някой урок.

— Ти за уроци сега не се тревожи — намеси се баба Гуна. — Гледай само да оздравееш, па то учението е колай работа.

— Ами че аз съм вече почти здрав. Тия дни вече ще ми свалят превръзката от очите.

За Зарко нямаше никакво съмнение, че това, което говори, е самата истина. Тялото си чувствуваше здраво и силно. Болки в очите още имаше, но те бяха не дълбоко някъде навътре, а по клепачите, веждите и челото. Струваше му се, че ако ей сега махнат превръзката и промият заздравяващите ранички, той веднага ще прогледне. А колкото за ръцете, това е дребна работа — ще го поболят известно време пръстите, ще го посърбят, па ще оздравеят.

Трите жени стояха до края на приемното време. Те поразговаряха насаме с Магда и разбраха колко тежко и трагично беше нейното положение. От жал и от мъка майката отлагаше да каже страшната

истина на детето си. Не намираше и сили да го подготви за онзи момент, който неминуемо щеше да дойде...

— Тежка, много тежка беда те е връхлетяла, Магда, не си дете да те лъжа — поклати загрижено глава баба Гуна. — Ама дошло ли е веднъж злото, отърваване няма. Стори си сабур, Магде, втвърди си сърцето и не се отчайвай. Ние пак ще дойдем, няма да ви забравим. То нали знаеш, сега не е като преди, и ние ще помогнем, и държавата ще, помогне, па нататък вече — добър е господ.

Когато гостите си отидоха, Магда разтвори пакетите, които бяха донесли. В тях имаше домашно приготвени сладкиши, прочитни книги и по един комплект бельо за двамата. Ясно бе, че тези подаръци бяха не от един или от двама. Сълзи на радост и умиление се отрониха от очите ѝ. Сега Магда не се чувствуваше самотна, ненужна, отритната от всички на света.

Не по-малко беше развълнуван от посещението и Зарко. Той обърна забинтованото си лице към посоката, откъдето идваше шумът от хартия, и весел забъбра:

— Ето че и баба Гуна дойде, и леля Кайтазова дойде, и другарката Серафимова... и другарите ми не са ме забравили! — Тук той замълча и като въздъхна, съвсем тихо додаде: — Само татко не идва!...

Шумът от хартията престана за миг и пакетчето, което майката държеше, се изплъзна от ръцете ѝ. Но тропотът от неговото падане не направи впечатление на Зарко.

— Дали няма да дойде, мамо? — попита той с тъга. И като не получи отговор, отново въздъхна: — Защо е такъв!...

Майката приседна на леглото и помилва с ръка главата му:

— Не зная, момчето ми!... Моля те, ако ме обичаш, никога не ме питай за това... Някога ти сам ще разбереш.

Замълчаха и двамата.

Когато беше здрав, свободното си време Зарко прекарваше в три любими занятия: рисуване, четене и спортуване. Веднъж неговият най-добър приятел Гриша Радоев го попита:

— Слушай, Зарич, представи си такова нещо: дойде, да речем, сега някакъв зъл вълшебник и каже: „Вие, момчета, отсега нататък нямате право на повече от едно занимание. Избирайте: или само рисуване, или само четене на книги, или само спорт!“ Ти какво ще избереш.

— Глупости! — каза Зарко. — Преди всичко такива вълшебници няма и не може да има.

— Е добре де, няма. Казвам ли ти аз, че има? Но представи си, че има. И дойде, да речем, такъв един черен, опашат дявол с кози рога, с голям корем и заповяда: „Изберирай!“ Ти какво ще кажеш?

— Ще кажа: „Слушай, господин дяволе, я да се махаш от главата ми, докато не съм те халосал с нещо по темето!“

— Несериозен човек си ти Зарич, и туйто! — даде си вид Гриша на ядосан, а после, като помълча, добави: Аз например в такъв случай, без да му мисля много, бих казал: „Избирам спорта!“

— Е? И после цял живот само футбол или волейбол ще играеш. Даже и на осемнадесет години като станеш? Ха-ха-ха! — засмя се от сърце Зарко. — Кльоцав и прегърбен дядко! Ех, че център-нападател ще ми бъдеш тогава!

— Стига си се кикотил бе! Сериозно те питам, какво ще избереш ти?

— Е, па рисуването! — отговори най-после Зарко.

— Така си и знаех! — каза предизвикателно Гриша. — Ти ще станеш Рафаело или как там го казваха?... Микеланджело...

— Я не дрънкай глупости! — засегна се Зарко. — Знаеш ли ти какво значи да си Рафаело или Микеланджело? Най-много хиляда фурни хляб трябва да изядеш, за да стигнеш поне до пояса им...

— А ти не се отчайвай — не спираше Гриша, който този ден беше в особено настроение. — Ти вече двадесетина фурни си изял,

остават ти още деветстотин и осемдесетина...

— Гриша, млъкни, ще се скараме!

— Нямам такова намерение засега!... Ех, ти, Микеланджело! — Гриша хвана изотзад приятеля си през кръста и го понесе като чувал из двора. Зарко риташе с крака, махаше смешно с ръце, но не можеше да се откопчи от набития и здрав като млад мечок Гриша.

Като се измори, Гриша го занесе на предишното му място до статива, където Зарко бе започнал да рисува пейзаж, и с комичен реверанс се извини:

— Прощавай, Зарич, ама много ми е весело днес! Маргарита казала на едно място, че най-много на света обичала спортистите, защото били силни...

— Съмнявам се дали ще обича такива мутри като твоята! — каза престорено сърдит Зарко, като размиваше зелена акварелна боя за пейзажа си.

— Ама чакай, защо мислиш така? — засегна се Гриша и като извади от джеба си огледалце, старателно започна да приглажда с плюнка щръкналата си, неотдавна подстригвана коса. — После тя, Маргарита, казва, че много обичала ябълки. А ние, нали знаеш, имаме в двора ей такива „кюстендилки“. Утре ще избира и ще й занеса в училище най-голямата...

Зарко се изправи, изгледа от краката до главата своя влюбен приятел, напуши го смях от неговата пъпчива чипоноса муцунка, но успя да запази сериозния си вид и каза:

— И все пак тя няма да те хареса!

— Защо? — облеци големите си черни очи Гриша.

— Защото нямаш мустачки! — И докато Гриша разбере какво става, Зарко му мацна с четката под носа едни тънки зелени мустаци.

Гриша се погледна в огледалото и се разсърди не на шега:

— Ех, ти, Микеланджело! В друго може и да не успееш, ама мустаци непременно ще се научиш да рисуваш!

От този ден Гриша започна шеговито и безобидно да го нарича Микеланджело.

В началото Зарко се сърдеше, молеше го да забрави тази шега, но после някак си неусетно свикна и престана да се дразни.

Всичко това бе не много отдавна — през есента, когато току-що бяха започнали училище. Но сега, ако някой отново би задал на Зарко

същия въпрос — кое единствено от трите си най-любими занятия би предпочел, — той не можеше да избере нищо друго освен четенето. Та дори и това той не можеше да върши сам — трябваше някой друг да му чете.

Сутрин, след като минеше лекарската визитация и след като се върнеха от превързочната, Зарко лягаше удобно на леглото, като внимаваше да не докосне случайно нещо с ръцете си. Майка му седнаше на стола до него и започваше да чете с тих, но прочувствен глас. Той слушаше и забравил всичко на света, се пренасяше в чудни далечни страни, където обикновени прости хора, надарени с необикновена воля, се бореха и побеждаваха много по-силни врагове, където невръстни деца изпадаха в страшни бедни, но накрая все пак доброто вземаше връх над злото.

В болницата имаше голяма библиотека и Магда дълго се ровеше из нея, за да намери нещо подходящо за сина си. А това в книгите, което можеше да разстрои или отчае момчето, майката ловко прескачаше при четенето, или пък вместо него съчиняваше друго.

Не оставаше безучастен в тази работа и Данилич. Той слушаше внимателно и като прекъсваше често майката, започваше с жар да разказва някаква твърде интересна, уж действителна случка, в която непременно участваха безръки или безноги момчета, които благодарение на силната си воля постигаха удивителна сръчност и майсторство.

Зарко искрено съчувствуваше на нещастните недъгави и страдаше заедно с тях, а накрая от все сърце се радваше, когато те по някакъв начин отново ставаха щастливи.

Но той никак не можеше да си представи какво би правил, ако сам нямаше ръце. Наистина, своите ръце Зарко чувствуваше странно олекнали, но дори и през ум не му минаваше за това, което всъщност бе станало с тях. Колкото повече заздравяваха раните, толкова по-ясно той чувствуваше болките поотделно: боляха го палците, показалците, всеки пръст, всеки нокът, усещаше понякога нетърпим сърбеж по дланите. Но веднага, щом като влизаха в действие двигателните нерви и някой от „пръстите“ помръдваше, целите ръце пламваха в непоносими болки. Затова той се стараяше да не ги „движи“, да не докосва с тях нищо.

И все пак рано или късно Зарко трябваше да разбере страшната истина.

Един хубав ден в началото на април Зарко, както обикновено прикрепван леко от майка си, отиваше на превръзка в очната клиника. Пролетното слънце щедро разливаше топлина, галеше с лъчите си разпъпилите се вече фиданки в градината, старите липи, цветята, райграсовите чимове на остроумно направените градински фигури и лехи. Из въздуха се носеше ухание на зюмбюл, на зелена трева, на прясно разкопана земя. Прехвърчаха с весело бръмчене пчелички, караха се припряно из клоните на дърветата врабчета, подвикваха някъде в далечината играещи деца.

— Няма ли къде тук някъде да поседнем? — попита Зарко.

— Да поседнем! — съгласи се майката. — И без друго в клиниката ще трябва да чакаме ред. Ще отида само да ти взема номер.

Тя го настани на една от скамейките в градинката, загърна го с наметнатия на раменете му болничен халат, за да не гледат любопитните минувачи ръцете му, и почти тичешком се отдалечи по посока на ниската неугледна постройка в дъното на двора.

Зарко седеше неподвижно, страхувайки се да не докосне до нещо ръцете си. Слънцето препичаше. От стария износен халат, от памучната пижама, от болничните чехли започнаха да се отделят изпарения на отдавна просмукани лекарства и тяхната миризма надви уханията на пролетта. Но това не можеше да развали веселото настроение на момчето. Гърдите му жадно поглъщаха свежия въздух, сърцето му лудо туптеше от необяснима радост и то с мъка се сдържаше да не стане и подскочи веднаж, колкото сили има.

Неочаквано Зарко се натъкна на едно интересно явление. Както си седеше на скамейката с попривдигнато към небето лице, той почувствува, че пред очите му не е така тъмно, както преди в болничната стая. Наведе глава към гърдите — не забележа разлика. Не, не? Като че ли имаше разлика! Вдигна наново лицето си, но този път така, че да почувствува лъчите на слънцето. И чудно нещо! Пред очите му изплува мътно, едва забележимо, но не така кадифеночерно, а пурпурночервено петно. Дали не беше това някаква измама? Той пак

наведе надолу лицето си, постоя няколко минути и отново го насочи към слънцето. Не, не беше измама! Пак се появи пурпурното петно. Може би силните слънчеви лъчи проникваха през леката превръзка и предизвикваха това странно червено петно? Не, не! Не може да бъде! Та нали лъчите дори и да проникват през бинта и марлите, клепачите му са затворени, защото по тях има болезнени заструпени ранички?

Зарко се замисли. Спомни си той, че някога имаше един неприятен недостатък — не можеше да спи на светло. Колкото и дълбоко да е заспал, достатъчно беше някой да запали електрическата лампа и той веднага се събуждаше. Колко пъти е имал разправии с майка си, която трябваше нощем да поправя ученически тетрадки, а той се сърдеше и искаше тя да загаси лампата, защото светлината му пречеше да спи.

— Може ли да бъде такова нещо! — прошепна той сам на себе си. Но като повтори още няколко пъти същия опит, все още колебливо и неуверено, сам си отговори: — Излиза, че може!

Когато майка му се върна, намери го зачервен, запотен и необикновено развълнуван.

— Какво ти е? Да не ти прилоша от слънцето? — попита тя с нескривана тревога.

— Не. Никога не ми е било така добре и радостно, както сега!

— Тогава защо си такъв? Защо така тежко дишаш, сякаш си тичал?

Зарко не смееше да й каже, защото сам още не вярваше.

— Я виж, добре ли стои на очите ми превръзката? — обърна той лицето си към нея.

— Разхлабена е, дете си се търкал в леглото! Охо — каза тя, — изместил се бинтът чак на челото ти, а на очите е останала само една тънка марля.

— Махни и нея!

— Не говори глупости!

— Махни я, моля ти се, веднага! — В гласа му сега имаше нещо особено, нещо повелително и нетърпящо възражение.

Майката внимателно хвана с два пръста парченцето марля, помъчи се да го вдигне нагоре, но то, изглежда отдавна отлепнало от раничките и изсъхнало, остана в ръката ѝ.

Сега червеното петно пред очите на Зарко стана още по-светло. Той напрегна всички сили на волята си, преодоля режещата болка от слепналите мигли и отвори клепача на лявото си око.

— Виждам! — извика изведнъж той. — Мамо, аз виждам! Чуваши ли, виждам! Ето — тревата пред нас, ето — цветята, скамейките...

Майката не можеше да повярва. Уплашена и развълнувана от необикновеното състояние на детето си, тя стоеше като окаменяла и не знаеше какво да прави, какво да каже.

— Ето и тебе виждам! — обърна се той към нея, но изведнъж млъкна, спря полуотвореното си с мътна зеница око на нея и после с колеблив, несигурен глас попита: — Но това ти ли си, мамо?

Пред него стоеше дребна, слаба, измъчена побеляла жена. А само преди два месеца тя беше пълна, здрава и бодра, с черни като смола коси. Не! Това не беше неговата майка, а някаква чужда, непозната жена.

— Но ти... ти като че ли наистина виждаш? — каза тя през сълзи и задъхана от щастие, сложи ръката на сърцето си, сякаш за да го обуздае да не изхвъркне.

Разбрали, че тук става нещо необикновено и интересно, от другите скамейки в градината към тях тръгнаха болни, които бяха излезли на въздух и слънце.

— И надалече виждам! — изправи се Зарко. — Ето насам идват хора: един, двама, трима... започна да ги брои той, като инстинктивно посочваше към тях с дясната си ръка.

Но ненадейно, по-скоро почувствувал, отколкото разбрал, той забеляза нещо странно, нещо нередно в себе си. Спря поглед на протегнатата си напред ръка и дълго, мълчаливо разглежда забинтования отрязък. С един замах той отметна с лакти халата от раменете си. Подаде напред и другата ръка.

Онемяла от ужас, майката го гледаше с широко отворени очи и не смееше да помръдне.

— Ръцете ми! — изведнъж диво извика момчето. — Къде ми са ръцете?

Майката не издържа и задавено изхлипа.

Той разбра: ненапрасно са били досега тези адски болки.

— Ръцете ми!... Дайте ми ръцете! — завика отново Зарко и хукна през лехите и цветята към отворената врата на болничната

сграда. — Ръцете ми! Защо сте ми взели ръцете!...

— Полудя, горкото! — каза някой тихо.

Тези думи шибнаха майката като с камшик. Тя изохка и се стрелна да го догони.

Но Зарко не успя да отиде далече. Неукрепнал още, отвикнал от резки и уморителни движения, неговият организъм не можеше да издържи на такъв буен порив. Той престана да тича, повървя, олюля се като пиян и се спря до ниската циментова сграда на градинката. Зави му се свят, краката му се подкосиха. Той бавно се свлече върху рохкавата разкопана земя й изгуби съзнание.

Дотичаха бързо двама санитаря, положиха го внимателно на носилка и го пренесоха на леглото му в стаята.

В болницата настъпи тревога. Сестрите и санитарките се разтичаха да търсят доктор Бабалов. След няколко минути пристигна главният лекар доктор Боев.

Все още не можейки да дойде на себе си, заморена, запъхтяна, майката несвързано разказа какво се бе случило.

Приготвяйки спринцовката си за кардиозолова инжекция, доктор Боев я смърри:

— Лошо сте направили, другарко Белева, много лошо! В никакъв случай не биваше да сваляте превръзката!

— Но той... той много настояваше...

— А не ви ли мина през ума, че такова едно проглеждане за първи път на силна светлина може да се окаже фатално за него?

Магда изтръпна. Това никак не бе предвидила.

— Но нали не се е случило нищо лошо?... Нали, другарю доктор? — умолително, през плач, попита тя.

— Да се надяваме, че не! — каза по-меко и окуражително лекарят, виждайки нейната голяма майчина мъка.

Пристигна след малко и специалистът по очни болести доктор Бабалов. Той направи на момчето лека превръзка.

Когато Зарко дойде на себе си и почувствува, че пред очите му пак е тъмно, както преди, поуспокоен попита:

— Чичо Николай, тук ли си?

— Тук, тук! — обади се Данилич.

— Ах, да знаеш само какъв страшен сън сънувах!... — Той замълча, видимо мъчейки се да си спомни нещо, а после избухна в

неутешими ридания: — Не, не! Това не беше сън!... Ръцете ми!...
Дайте ми ръцете!...

Портиерът на хирургическото отделение бай Димо беше много особен човек. Грамаден на ръст и попрегърбен, с широко скулесто лице, с едър месест нос и ниско чело, изпод което светеха две малки хитри очи, той приличаше на горила. Така го и наричаха болните помежду си — Горилата, но не толкова заради външността му, колкото за упорития му, суров и неотстъпчив характер. Ходещите болни той пуцаше навън само с разрешение на лекарите или най-малко — на дежурните медицински сестри. А да влезе без разрешение в болницата чужд човек — това беше немислимо. Никакви молби, никакви човешки страдания не можеха да го трогнат. През дългогодишната си служба на болничен портиер той бе присъствал на безброй сърцераздирателни сцени, тук, пред тази врата, и сега вече нищо не беше в състояние да го развълнува, да предизвика в душата му съчувствие, състрадание.

Този коравосърдечен и неумолим човек стоеше сега като канара и на пътя на Зарковите другари. През първите три седмици след нещастиято Гриша, Маргарита, Лена и още няколко момичета и момчета идваха тук всеки приемен ден. Молеха му се, настояваха, плакаха пред него, но той си знаеше само едно:

— Не може! Забранено е да се пуцат деца в болницата!

— Какви ти деца бе, дядо? Четиринадесетгодишни сме! — помъчи се веднъж да го убеди Маргарита!

— Дядо ли? — изръмжа с дебелия си глас бай Димо. — Махайте се от главата ми, докато не съм грабнал метлата!

Отде можеха да знаят децата, че шестдесетгодишният бай Димо ще се смята още за съвсем млад! Но грешката си е грешка. Обиди се той, или пък може би с хитрост го правеше, но от този ден никое от децата вече не допусна дори да се приближи до вратата. Те идваха още няколко пъти, а после се отчаяха. Решиха да напишат на Зарко писмо.

Не се отчая само Гриша. Той много страдаше за другаря си. Искаше поне веднъж да го види, да поговори с него, да го окуражи в тия трудни часове. Гриша няколко пъти прави опит да се промъкне

вътре заедно с възрастните посетители. Но бдителното око на Горилата веднага го забелязваше и той трябваше да се връща още от широкото стълбище, където имаше достатъчно място за бягане и гоненица. Помъчи се после да спечели приятелството и благоволениято му с подаръци. Донесе му два пъти по една от най-хубавите ябълки, които пазеше за подарък на Маргарита. Но бай Димо ги скътваше грижливо в чекмеджето на своята маса, навярно за някое свое дете или внуче, а после потриваше доволен ръце, усмихваше се с малките си хитри очи и казваше:

— И днес не мога да те пусна, още не е разрешено! Ела друг път... ще видим...

Следващия път портиерът пак не го пусна. Тогава Гриша реши, че все пак приятелството му с него е доста напреднало и че ако някак си успее да се вмъкне вътре, той няма да го изпъди вече, или пък и да го изпъди, това ще стане някак по-безобидно, без пръчка, без метла или издърпване на уши. Затова, като го издебна, че отива на отсрещния тротоар да си запали цигарата от един пушач, Гриша изведнъж се шмугна край една излизаща санитарка и с всички сили хукна нагоре по белите мраморни стълби. Ала той още не бе успял да види дори и номера на стаята, в която се намираще неговият приятел, когато мечешката лапа на Горилата го пипна изотзад за яката и той увисна във въздуха.

— Ти от дума не разбираш ли, бе! — каза бай Димо и го понесе навън, както ловец носи жив заек.

Гриша размахваше във въздуха юмруци, крещеше, караше се, но не можеше нищо да направи — краката му едва-едва се докосваха до пода. И добре, че навън нямаше нито един негов познат, да го види в това смешно и унижително положение — инак би потънал в земята от срам.

От баба Гуна Сингерката, която бе ходила вече няколко пъти в болницата, Гриша разбра, че Зарко наистина е останал без ръце, но че сега е по-добре и скоро щели да му свалят превръзката от очите. Това много го зарадва, но го и разтревожи, защото знаеше каква страшна трагедия щеше да преживее неговият най-добър другар. Той искаше поне сега, в този тъй тъжен момент, да бъде при него.

В неделя по пътя за болницата Гриша прехвърли в главата си всички възможни планове и комбинации, с които би могъл да надхитри

бай Димо. Но нищо свястно и сигурно не можа да измисли. Той искрено се ядосваше, загдето природата го бе създала такъв дребен на ръст: инак би се опитал да излъже, че е по-възрастен.

Напразни бяха обаче всички ядове. Когато момчето стигна пред входа на хирургическото отделение на болницата, там намери председателката на женското дружество Вера Кайтазова. Тя разговаряше нещо с бай Димо, а после му остави някакъв пакет и тръгна да върви.

— При Зарко ли ходихте? — попита я Гриша.

— При него идвах — каза тя, — но днес не позволяват при него посещения.

— Даже и на възрастни?

— И на възрастни. Случило се е, изглежда, нещо, но не зная какво. Сам Зарко казал, че не иска никой да го посещава.

Това загрижи и озадачи Гриша. Какво се бе случило? Сигурно някой от посетителите е огорчил Зарко и затова сега той не иска никой да дохожда при него. Сигурно е така! „Инак не може да бъде!“ — мислеше си момчето. Ех, да знаеше само кой е наскърбил приятеля му! Така би му платил, така би му отмъстил, че никога вече да не го забрави...

Той отиде в градинката да си отпочине, преди да тръгне обратно за в къщи. Намери свободно място на една скамейка, на която седяха само двама души — стара бабичка и някакво малко, бузесто момче в болнична пижама и болничен халат, което държеше между коленете си две дървени патерици. Гриша беше сигурен, че това са баба и внук, но се излъга. Те седяха като чужди един на друг и не си продумаха нито дума. А после бабата стана и си отиде.

Гриша се премести по към средата на скамейката. Искеше му се да се запознае с това момче, да поговори с него — може би то щеше да знае нещо за Зарко.

— Ти от хирургията ли си? — приятелски се обърна той към него.

— Да — каза просто и с готовност момчето.

— Чакаш ли тук някого?

— Не.

— Отдавна ли си в болницата?

— Да.

Гриша се ядоса от това само „да“ и „не“ и още малко щеше да избухне с някакви обидни думи, но се въздържа:

Искаш ли да се запознаем?

— Очен!

— Аха, значи не си българин? — досети се Гриша. — Как се казваш?

— Джура Симич, хърватин.

— А аз се казвам Гриша Радоев.

— Аз тебе май че те познавам! — каза хърватчето на сравнително не лош български език.

— Познаваш?! — учуди се Гриша. — Че отде ще ме познаваш.

— Нали ти изпращаше ей такива големи ябълки?

— Чакай, чакай! Какви ябълки съм изпращал, на кого съм ги изпращал? — заинтригува се Гриша.

— На Зарко от нашата стая.

Гриша подскочи от изненада.

— Ама ти истина ли говориш? Значи, със Зарко сте в една стая?

— В една!

— Лъжеш! Аз никакви ябълки не съм му изпращал.

— Може пък дядо Димо, портиерът, да е сгрешил... — съгласи се хърватчето.

— Чакай, чакай... — хвана се за главата Гриша. — Така, значи, ябълки е получил Зарко от мене?

— Да. Две, ей такива големи. И аз ядох от тях.

— Хм!... Виж ти какъв бил тоя дядо Горила — учуди се Гриша, а после седна при Джура. — Разказвай, разправяй по-скоро за Зарко!

Хърватчето помълча, помисли, а после въздъхна и започна бавно и развълнувано:

— Вчера прогледна. Много му е мъчно за ръцете. Снощи цяла нощ плака. И сега още плаче. Никого не ще при себе си. — Джура замлъкна.

Не зададе друг въпрос и Гриша. Той опря лакти на колената си и се замисли. От очите му закапаха едри сълзи. Той си спомни колко хубаво рисуваше Зарко, как пъргаво и ловко играеше волейбол, как караше ски и как майсторски умееше да изреже от борова кора статуйка, да направи всякаква играчка. С какво и как вече той ще

върши това? А как ще се храни, как ще се облича без ръце? Наистина, страшно е дори само да си помислиш!

— А какъв другар е само да знаеш? — тихо каза Гриша през сълзи. — За приятеля си е готов и в огъня да влезе?... — Той помълча, подсмръкна с нос, избърса с опакото на ръката си сълзите и додаде: — Той ме спаси от смърт.

— От смърт? — с любопитство запита Джура.

— Ами че да! Без малко не се удавих! — потвърди Гриша и започна да разказва: — През време на бомбардировките ние бяхме евакуирани в едно малко градче край река Панега. Там беше и Зарко с майка си. Ние с него още от малки другарувахме, но там се сприятелихме още повече и си дадохме клетва за приятелство и вяност до смърт. Един ден през миналото лято двамата излязохме на разходка. Вървахме самички все нагоре покрай брега на Панега. По едно време гледам долу — малък вир.

„Хайде — викам, — Зарко, да се окъпем тук.“

„Дълбоко е — казва, — ще се удавим! И двамата не знаем да плуваме добре. Пък и хора не се виждат насам, няма кой да ни спасява, ако стане нужда.“

Ама такъв съм си аз, твърдоглав! Кой знае какъв инат ме хвана тогава и му викам:

„Не е дълбоко, най-много — до кръста. Аз ще се окъпя, а пък ти, ако щеш.“

Той седна на един камък край брега да ме почака, а аз се съблякох и за да му покажа, че не съм страхлив като него — бух, изведнъж и с двата крака във вира. А то, братко мой, наистина било дълбоко! Ха сега да стигна дъното, ха след малко — няма и няма дъно! Усещам по едно време, че водата ме издига нагоре. Започнах да гребя с ръце, да ритам с крака. Ама и сега пак същото: ха да стигна горе, ха след малко — няма и няма! А задушавам се вече без въздух! Изскачам най-после над водата, разтърсвам глава, отварям уста да поема въздух, но току ме завъртя нещо изведнъж, дръпна ме надолу и хоп — глътнах вода! Въртоп! Страшно нещо!... „Е, свърши се, Гриша!“ — викам си и повече нищо не запомних.

Когато се свестих, гледам — лежа на пясъка до самата вода, а над мене — Зарко, Размахва ми ръцете, краката, натиска ми корема. А целият той — мокър. От бързане не успял да се съблече, смъкнал само

куртката си и едната обувка, а другата се изхлузила във водата, не можахме да я намерим.

Питам го после:

„Защо бе, Зарич, си направил това, та нали и сам щеше да се удавиш?“

„По-добре — казва — и двамата да се удавим, отколкото да стоя и да гледам как ти загиваш. Аз — казва — клетва за вярност съм дал.“

Прегърнахме се тогава, целунахме се. И двамата плакахме от радост.

— Ето такъв другар е той, моят Зарич.

Джура бе подпрял глава на патериците си и в очите му блестяха сълзи.

— А колко ли много страда сега! — въздъхна Гриша.

— Не иска да живее без ръце! — каза хърватчето.

— Ако можеше, веднага бих му дал едната си ръка! — скочи развълнуван Гриша. — Ето, те и без друго нямаше да ми трябват сега, ако не беше ме спасил — простря той напред двете си ръце.

— Вот и молодец! — разнесе се зад тях плътен мъжки глас.

Джура и Гриша се обърнаха. Зад тях седеше! Николай Данилич. Увлечени в интересния разговор, двете момчета не бяха чули кога той се бе приближил.

— Ела, Седни при нас, чичо Николай — покани го Джура. — Това е Гриша.

— А-а! Гриша? — радостно възкликна Данилич. — Здравей, Гриша! Слушал съм вече за тебе. — Той му подаде своята единствена ръка, стисна неговата и дълго го гледа със своите ласкави, по детски усмихнати сини очи, а после пак каза: — Вот и молодец!

Тримата до късно седяха на скамейката и разговаряха за разни неща, но най-много за своя общ приятел Зарко.

Приемното време отдавна бе свършило и из двора вече не се виждаха никакви болни. Джура се заприготовлява да си ходи.

— Хайде, чичо Николай! Ще си имаме разпавии с Горилата — погледна той боязливо към вратата, където портиерът вече се канеше да му извика, да му се скара, но, види се, не се решаваше от уважение към руснака.

Гриша помогна на хърватчето да стане, намести под мишницата му двете грубовато издялани патерици и тръгна редом с него.

— Какво ти е на краката? — запита го той.

— Нищо. Счупени бяха, ама зараснаха. Скоро ми махнаха гипса.

При изхода на градинката тримата отново се спряха и поговориха още как да помогнат, как да утешат поне малко Зарко. Данилич повече мълчеше, а само от време на време подхвърляше по някоя дума. Силното другарско чувство на Гриша, неговата готовност за всякаква жертва за щастието на другаря му го бяха трогнали и сега той с цялата си душа обичаше това дребничко на ръст и не особено красиво, но симпатично момче.

— Знаеш ли какво? — каза накрай Джура, като подаваше ръка за прощаване. — Ти идвай по-често. Ние всеки ден излизаме в градинката.

— Ще идвам — обеща Гриша.

Преди да си тръгне, той се отби при стария портиер.

— Извинявай, дядо Димо — каза Гриша. — Аз мислех, че си лош човек...

— А сега не мислиш ли? — запита някак нехайно, но видимо доволен и зарадван старецът.

— Не, не мисля! Ти си добър! — и тичешком се отправи към изхода.

За щастие опасенията на доктор Бабалов не се сбъднаха. Кой знае дали от това, че при първото проглеждане Зарко не бе отворил лявото си око напълно, или пък защото от многото опити срещу слънцето очният нерв бе попривикнал на светлината, но атрофия не се получи. Когато след два дни окончателно махнаха превръзката, момчето прогледна и с другото око. Взривът не бе нанесъл големи поражения на лицето. Обгорени бяха само веждите и горната част на челото. Ранички бяха останали по клепачите, но и те вече завехнали, покрити с кафяви корички — заздравяваха. Цялото му лице беше обсипано с дребни сини точки от рода на онези татуировки, които някои младежи и моряци правят по ръцете или гърдите си е подпален барут. Все пак външният му вид не бе пострадал. Позагрозяваха го само обгорелите места на двете му вежди, но там вече кожата се възстановяваше и върху нея се подаваха редки космички.

— Чудесно, великолепно! — каза радостен доктор Бабалов. — С изключение на точиците, никакви други белези по лицето няма да останат. Красавец, красавец ще бъдеш! — ободрително потупваше той по рамото момчето.

Но нищо не беше в състояние да утеши Зарко. През целия ден той непрестанно плачеше, викаше, проклинаше съдбата си. Не можеха вече с нищо да го заблудят. Той бе видял — ръцете му ги нямаше. През цялата нощ не можа да заспи. Майка му се уплаши, че той наистина може да полудее. На разсъмване тя помоли дежурния лекар да му даде нещо успокоително. Доктор Попов му постави морфинова инжекция. Зарко се успокои, заспа, но даже и в съня си от лицето му не изчезваше отпечатъкът на ужаса.

На другия ден той отказа да приеме каквато и да било храна. Напразно майка му го молеше да хапне поне няколко лъжички мляко, за да не се изтощава организмът му, напразно лекарите и сестрите го заплашваха, че ако продължава да плаче, ще се повредят очите му. На него всичко му беше безразлично.

За три дни той отслабна толкова много, че не бе в състояние и да става от леглото, бузите му хлътнаха, очите потънаха дълбоко в орбитите, носът изтъня и се заостри, устните избледняха като на мъртвец. Не му останаха вече сили и да плаче. По цели дни и нощи лежеше с поглед устремен в двете безпомощно прострени на гърдите му бинтовани ръце и само въздишаше дълбоко, провлечено.

Сега тревогите и безпокойствата на майката бяха още по-големи. С тая своя упоритост той можеше сериозно да заболее от друга някаква болест. До късно след полунощ тя стоеше над него, молеше го, увещаваше го и най-после, грохнала от умора и безсъние, се свиваше да подремне няколко минути на своята мизерна постеля на пода. И все пак тя скачаше веднага при всеки негов стон, при всяко проплакване с надеждата, че ей сега той ще поиска да яде. А самата тя също не ядеше и за тия няколко дни бе заприличала на сянка.

— Ти си жестоко момче и аз не те обичам! — каза един ден Николай Данилич и само от леко потрепващите му устни личеше, че не казва истината.

Зарко бавно обърна глава и спря на него тъжен поглед, с който сякаш питаше: „И това ли трябваше сега?“

— Да, да! — натърти Данилич. Ти постъпваш жестоко и глупаво. Ти убиваш своята майка!

Ако Данилич му бе ударил плесница, Зарко едва ли би се изненадал и наскърбил толкова много, както го шибнаха последните думи. Той гледаше руснака с широко отворени, уплашени очи: „Значи, ти така мислиш за мене?“

— Тя вече едва се държи на краката си от слабост — продължи неумолимо Данилич. — И всичко това само заради тебе — от скръб, от грижи, от безсъние, от тревоги. Цели два месеца тя не е спала нито една нощ както трябва, не е сложила сладък зальк в устата си. И ако ти продължаваш все така, никак не се знае кой от двамата ви пръв ще умре — дали ти, или тя.

Зарко извърна глава надясно, където предполагаше, че ще види майка си, но нея я нямаше там — тя навярно бе излязла навън да си поплаче. Той си спомни колко пълна, здрава жена беше неговата майка преди нещастиято и как той се изненада онзи ден, когато след толкова време я видя за пръв път. В душата му нахлу тревога, която сякаш

измете предишната му мъка и страдания. Та той наистина никога досега не бе помислял за своята майка.

— Е да, понякога се налага на човек да умре — не спираше Данилич. — Но и когато умираш трябва да знаеш, че умираш в името на нещо голямо, велико, благородно. Ето сега е война. На фронта всеки ден умират хиляди войници. Но те умират, за да живеят другите — техните деца, техните родители, братя, сестри и близки. — Той седна по-близо до момчето, помълча известно време и продължи: — Никога, докато съм жив, няма да забравя това, което ми се случи да видя миналата година при Харков. Имаше в нашата рота едно съвсем младо момче. Сергей Иванович Крилцов, шестнадесетгодишен, доброволец. Как ли не го молихме да се върне при своите зад Урал, как ли не се мъчихме да го уплашим, да го прогоним от първата линия на фронта! Не и не! Не и не! Остана Серьожа при нас.

Беше светла лунна нощ. Престрелки наблизко не се чуваха, но всички бойци бяха нащрек и в пълна боева готовност. Трима души трябваше да заминат с важно поръчение до щаба на полка, който се намираще на не повече от два километра, в едно малко селце. В групата беше и Крилцов.

И ето, вървят нашите момчета през една рядка, камениста горичка напълно спокойни, че няма никаква опасност. Но по едно време изведнъж: „Халт!“ — „Стой!“ значи. А немец никъде не се вижда — крият се, дяволите проклетни, зад дърветата и скалите. Залягат нашите веднага и откриват огън напосоки. Но гръмва граната, трясва още една и — край! Загиват двамата, а Серьожа — в предсмъртна агония: двете му ръце откъснати над лактите. Постояли немците наоколо, почакали и като разбрали, че няма вече кой да стреля по тях, тръгнаха да видят резултата от своята работа. А Серьожа лежи върху трупа на своя другар и кръвта от ръцете му изтича. Умира. За малко съзнанието му се възвръща и той гледа: идат. Един, двама, пет, осем немци. Какво е помислил той, милият, в този момент — дали за своята майка, дали за родината, дали за своите другари или за всички изведнъж, аз не зная, но все таки нещо му е дало сили да поживее още само минута-две. Серьожа дочакал немците да дойдат, да се струпат над него и тогава той със зъби възпламенил една от гранатите в колана на своя мъртъв другар.

— Когато пристигнахме в горичката — продължи той, — ние видяхме страшна картина. Нашите момчета бяха загинали, но и немците си бяха здраво изпатили. От осем души бе оцелял само един, и то само защото случайно забелязал какво прави Серьожа и успял да легне на време. Беше тежко ранен. Разпитахме го после. Той сам ни разказа как се е случило всичко. Немците идвали с намерение да унищожат една от нашите огневи точки.

Джура, който през всичкото време на разказа седеше на леглото и със затаен дъх следеше всяка дума, въздъхна:

— Ех, това е то истинско геройство!

Зарко лежеше като окаменял и все още не смееше да помръдне.

— А ти какво? — изгледа го строго Данилич. — Искаш да умреш, за да се отървеш от временни страдания. И никак не мислиш, че с това убиваш още един живот. Е, прощавай, брат, но тука прекаляваш. Това е, ако искаш да знаеш, нечестно и подло.

Данилич замлъкна. Мълчеше и Зарко. През целия разказ той не пророни нито дума, но по очите, по израза на лицето и по-тежко дишащите му гърди беше ясно, че всичко това го бе развълнувало много.

Зная, тежко ти е — подхвана отново Данилич. — Впрочем, да умреш, ти всякога можеш — и днес, и утре, и след двадесет години... Никой не може да ти попречи. Но да се родиш пак, ей, братко, не можеш!... Глупаво е, според мен, да умреш като стогодишна баба: „Ела, господи, прибери ми душата!“ Ти не си малък и трябва сам да разбереш. Няма господ, няма друг свят — има само дълбок трап и... червеи. Ну, ти поpróbвай, поживей, макар и така, доколкото силите ти стигнат. А може би пък животът не е така страшен, както ти си го представяш. Има сега кой да се грижи за тебе и за всички като тебе — вашата нова държава. И ти има за кого да живееш: за майка си, за обществото, за другаря си... Ах, каква добра майка и какъв другар имаш ти, брат! В неделя случайно се запознах с Гриша.

— С Гриша? — промълви тихо Зарко, увлечен всецяло от думите на Данилич и забравил всичко на света.

— Разкажи, Джура, какво каза онзи ден Гриша в градинката? — обърна се Данилич към хърватчето.

„Аз с радост бих му дал едната си ръка!“ — звънко издекламира Джура.

— Виждаш ли какъв човек, виждаш ли какъв славен другар? Даже само за него заслужава да живееш. Такъв никога няма да те остави в беда!...

Вратата се отвори и в стаята влезе Магда. Очите ѝ бяха зачервени и подпухнали от плач. След нея се показва санитарката леля Трендафилка, добродушна, едра и червендалеста жена, която с едната си ръка дърпаше сервитьорката количка с обета, а другата весело размахваше напред:

— Варда-а! Лапаницата пристига! Разпущай народе, коланите, тоя път велико ядене ще падне!

Джура със светнали очи гледаше изкусно наредените на количката порцеланови чинии, от които се вдигаше апетитна пара, и бързо-бързо преглъщаше слюнките си. А Данилич се премести на своето легло и се зае да разчисти нощното си шкафче, което му служеше за масичка.

Майката бавно се приближи до обикновеното си място и се отпусна уморено на стола. За нея идваше пак един от ония мъчителни моменти, когато трябваше напразно да моли и увещава сяна си да яде.

Зарко дълго гледа нейните бели коси, потъмнялото ѝ измъчено лице и най-после каза:

— Мамо, искам да ям!

Тя се стресна, сякаш не вярваше на ушите си.

— Искам да ям! — повтори Зарко.

— Вот и молодец! — извърна се зарадван Данилич. — Така, виж, заслужаваш пак да те обичам!

Една сутрин, когато Зарко се връщаше от превързочната сам — майка му го бе оставила за малко и бе излязла за някои дребни покупки, — пред входа на болничната сграда видя многоместна военна кола. Около нея се суетяха съветски войници. Едни разговаряха високо и оживено с наизлезлите болни, други си стискаха ръце с тях, трети се прегръщаха, отправяха си благопожелания, разменяха си адреси.

Зарко се спря на няколко крачки от колата, гледаше с любопитство и се чудеше какви са тия войници и защо са дошли тук. Но изведнъж между тях той зърна един необикновено рус, с патерици войник.

— Бате Миша! Михаил Карпович! Извика Зарко и се завтече към него: — Ти къде? Защо си облечен така?

Отивам си, Захарий!

— Как, отиваш си? Изписват ли те вече?

— Не! Преместват ни в съветския госпитал.

— Преместват ви? Тебе и кого друг?

— Всички!

Зарко се огледа наоколо и едва сега видя, че това бяха съветските войници от стая номер дванадесет.

— А чичо Николай? И той ли идва с вас?

— Да! И Николай Данилич!

— А къде е той?

— Тук някъде...

Зарко постоя миг-два като зашеметен, а после, без да каже повече нито дума, изтича, колкото му стигаха силите, нагоре по стълбите. Несвикнал още с бързи и резки движения, той скоро се измори и в коридора забави крачки пред вратата на стаята се спря, за да си откъдне, после се отдръпна, за да натисне с лакът дръжката, но тутакси се отпусна: не му достигаха сили. Отвътре се чуваше как Данилич се сбогуваше с болните:

— Прощавайте, другари! Желая ви бързо оздравяване!

— На добър час, Данилич! Бъди здрав!

— Ще ни бъде мъчно без тебе, Николай! Свикнахме като братя!

— И на мен ще ми бъде мъчно!... Добри другари сте вие!... А тук, на това легло, аз много, много изживях!... Привързах се към Захарий! Обикнах го! Като че ли моят Федка лежеше до мен!... — тук гласът на Данилич трепна и затихна, не можеше да се чуе повече.

Гореща вълна плисна лицето на Зарко. Той чувствуваше, че още малко и ще се разридае с глас. И вместо да влезе в стаята, с бавни крачки тръгна назад. При изхода, където имаше скамейка, той седна, прислони чело до хладната стена и остана така неподвижен. За него сега не съществуваше нищо. Не виждаше как болни минават, заглеждат го с любопитство и отминават, не чувстваше как някои го питат какво му е и не се ли нуждае от помощ.

Отвън нетърпеливо и настойчиво шофьорът сигнализираше с клаксона, че е време за тръгване, и тези звуци жестоко както с нокти дращеха душата на момчето:

„Чичо Николай си отива!“

От стая номер четиринадесет излезе голяма група от болни, които изпращаха Данилич, но той не видя и тях. Не го забелязваха още и те зад големия стъклен шкаф в коридора.

— Съжалявам, много съжалявам, че не можах да видя Захарий! А другарите изгубиха търпение, не чакат! — чуваше се гласът на Данилич.

Зарко се откъсна от стената, поривисто се хвърли към своя приятел, прегърна го с късите си забинтовани ръце и прилепи мокрото си лице към гърдите му. Опита се да каже нещо, но от устните му се изтръгна само стон.

Изненадан и развълнуван, Данилич го притисна със своята единствена ръка до себе си, искаше да му каже нещо мило, ободрително, но сякаш солена буца бе засъхнала на гърлото му и той чувствуваше, че не ще може да произнесе нито дума. А толкова много искаше да му говори в тези последни минути, толкова хубави и напътствени думи искаше да му каже!

Хората наоколо стояха мълчаливо, с наведени глави. Тежко беше да се гледа как снажният съветски офицер с искряща на гърдите му златна звезда често-често преглъща и се мъчи да задържи сълзите си, притискайки до себе си слабичкото тяло на момчето в болничен халат.

Отвън отново нахлу гласът на клаксона, а заедно с него дотича и Джура:

— Чичо Николай, хайде! Моторът е запален. Само тебе чакат!

Данилич тежко въздъхна:

— Довиждане, Захарий!... — Той долепи устни до косата на момчето, остана така дълго, а после отново въздъхна: — Прощавай, сине! — и като се откъсна с мъка от него, с бързи крачки се отправи към изхода.

— Чичо Николай! — сподавено извика Зарко, направи крачка-две и се спря с протегнати напред ръце.

Изтича навън Джура, а след него побързаха и другите.

— На добър час!

— Бъдете здрави!

— Не ни забравяйте! — чуваха се гласове отвън.

Шумът на мотора се усили, а после бързо-бързо започна да заглъхва в далечината.

Зарко си отиде в стаята, легна на леглото, покри се през глава с одеялото и даде воля на сълзите си.

Върна се след малко и Джура. Той разказваше как тържествено изпратили руснаците, как болните ги отрупали с цветя и как той тичал чак до външната врата след колата, а Данилич крещял:

— Поздрави Захарий! Кажу му да бъде твърд! Преди да замина за Съветския съюз, аз непременно ще го посетя, зная му адреса.

Но Зарко мълчеше, сякаш нищо не чуваше.

На освободеното легло сестра Филипова настани нов болен. Това беше едно дребно, плешиво, сбръчкано от годините, извънредно капризно старче, което страдаше от обикновени циреи по седалищните части и което непрестанно са оплакваше, че не му обръщат достатъчно внимание:

— Ох, много боли! Ох, ще умра! Ох, сестро, къде пак се запиля? Викайте я бе, хора, кажете й, че дядо й Вачо умира! Оох, лош народ, брей! Та нали затова й плащат, нали за това държавни пари яде, тука, при болните, да седи, а тя, — бог я знае къде се разхожда!

Каквото и вкусно ядене да му донасяха, дядо Вачо все намираше нещо да не му хареса: ту че е безсолно, ту студено или много горещо, ту пък изведнъж си въобразяваше, че му е, загорчало в устата и че това е видите ли, отрова, която някой нарочно е сипал в яденето му, за да го отрови и да се отърват от него, старият и уж ненужен вече човек. Още от първия ден на постъпването му болните започнаха да го наричат вместо дядо Вачо дядо Рачо. Измисли му този прякор Джура. И наистина, старчето напълно оправда новото си име. Всичко у него беше рачешко: и дългите му щръкнали мустаци, и костеливите му възловати ръце, и плешивата му лъскава глава, и самият му характер на сприхав, твърдоглав и opak човек.

В началото Зарко много се дразнеше от неговите постоянни оплаквания и мърморене, но после свикна. Беше му дори забавно и весело да го слуша.

Дядо Вачо лежеше по корем, защото циреите не му позволяваха да се обърне по гръб. Главата му се опираше на съвсем ниска възглавница и поради това той нямаше възможност да гледа нищо друго в стаята освен нощното си шкафче, малка част от голата стена и висящото на шнур бутонче на електрическия звънец. Може би това го предразполагаше да мисли само за едни и същи неща, само за болестта си, и той беше уверен, че непременно ще умре. А само при мисълта за това той изпадаше в панически ужас и единственото си спасение виждаше в електрическия бутон. Той пресягаше с костеливата си,

прошарена с изпъкнали сини жилки ръка, хващаше го и натискаше бялото копче дотогава, докато в болницата се вдигнеше истинска тревога. Тичаха санитарките, тичаха сестрите, тичаха лекарите, а нерядко дотичваше и бай Димо, изплашен, че някъде може да е избухнал пожар. А когато всички се съберяха около леглото му и с трепет очакваха да видят нещо страшно и съдбоносно, дядо Вачо започваше една от своите безконечни обвинителни речи:

— Това е безобразие, другари! Хората тук умират, а вие нула внимание не обръщате; разхождате се насам-нататък без работа...

— А кой умира, къде умира? — запитваше някой.

— Виж ти въпрос! — ядосваше се дядо Вачо.

— Че знам ли аз кой умира? Това е ваша работа, да знаете. Да речем например, че самият аз умирам. Ето, душата ми ще изскочи от болки...

— Нищо ти няма, не се безпокой, дядо.

— „Нищо ти няма!“ Лесно е да се каже: „Нищо ти няма!“ Но я излекувайте ме де! Махнете ми циреите от това проклето място. Не мога да седна, не мога да легна като хората, не мога да мръдна от тях. Ето, и коремът ме заболя от лежане. Не искам вече да лежа. Пуснете ме да си вървя.

— Я гледай ти — не изтрайваше някоя от сестрите, — като че ли ние насила сме го докарали тук. Ами че върви си, щом като искаш.

— Видиш ли докторе, пъдят ме! — залавяше се сега пък за това опакият старец. — Тая мома иска да си ида оттука, че да умра. Тя сигурно е приятелка с моята снаха Гица или с моята баба. Те всички искат аз да умра, че да се отърват от мене. Разбрах аз каква е работата. Затова вчера ми донесоха горчива манджа, пък днес в супата ми плуваше ей такава муха...

За никого не бе трудно да разбере, че дядо Вачо лъжеше. Всъщност не муха, а дори и майски бръмбар той не би забелязал в супата си, защото не можеше да гледа без очила. А очилата си бе изгубил някъде по пътя за болницата.

През първите три дни дядо Вачо четири пъти вдигна такива тревоги. Най-после хората се ядосаха и престанаха да му обръщат внимание. Щом като звънецът в коридора започваше упорито и непрекъснато да звъни, санитарките казваха:

— Онова старче пак пощръкля! — И те все пак идваха да видят какво му е нужно, но никак не се задържаха при него, защото трябваше да слушат безконечните му глупости.

Зарко мълчаливо наблюдаваше и слушаше. Много неща у дядо Вачо не му харесваха. Ето тази сприхавост и капризничене например, постоянното недоволство от храната, от сестрите, от лекарите. Та това е наистина ужасно неприятно и досадно за околните. Но дали и сам Зарко не е изпадал в такова смешно положение?

Но у дядо Вачо имаше и нещо, което заслужаваше подражание. Това беше неговата безкрайна жажда за живот.

— Ех, да е такъв господ, още поне десетина години живот да ми подари! — въздишаше старецът. — Блазе ви на вас младите! И фабрики големи ще видите, и на аероплан ще се возите, и нов живот, хубав, ще живеете... А аз, ето на, проклетите циреи ще ме уморят и без време ще ме вкарат в гроба... Ох, боли-и! Сестро, донеси ми компрес!

И смешно, и тъжно му беше на Зарко от тези думи на стареца, но в тях имаше голяма истина. Заслужаваше да се помисли върху нея.

— Видиш ли, Джура — обърна се той една сутрин към хърватчето, — тъкмо седемдесет и осем годишен е тоя дядо Рачо и все още не му се мре, а аз... каква глупост ми беше влязла в главата!...

Раните на Зарко бързо започнаха да заздравяват. С всеки изминат ден болките в ръцете все повече намаляваха. Той понапълня, укрепна и в превързочната ходеше вече сам.

След толкова дълго време майка му за първи път излезе и отиде в къщи, за да види какво става там, да почисти, да подреди, защото скоро вече щяха да изпишат Зарко от болницата. Неотдавна доктор Попов ѝ бе казал, че момчето ще може да идва само за преглед като приходящ, а през другото време тя сама да го превързва.

Магда се върна късно следобед, изморена от къщната работа, но весела и окуражена. Тя бе намерила време да отиде и в училище, където децата и колегите ѝ я посрещнаха с много топлина и съчувствие. Директорът на училището Константин Стоманяров, възрастен, улегнал човек, с бели като сняг коси и добродушно усмихнато, широко лице, бе уредил всички формалности за нейния дългосрочен отпуск. Той се бе погрижил и за редовното требване на заплатата ѝ и сега тя нямаше основание да се тревожи, че може да остане без пари. Отнесли се бяха с внимание към нея и комунистите от

кварталната партийна организация, и безпартийните хора, и жените от женското дружество. Всички ѝ предлагаша услугите си, всички бяха готови да ѝ помогнат кой с каквото може.

Само едно хвърляше мрачна сянка върху доброто настроение на Магда през този ден: щом станеше дума за мъжа ѝ, и директорът Стоманяров, и секретарят Векилов, и Кайтазова, та дори и баба Гуна Сингерката бързаха да променят разговора, сякаш криеха нещо или им беше неудобно да говорят за него. Това Магда тълкуваше посвоему. „Съчувствуват ми хората, не искат да ми припомнят за него“ — мислеше тя с благодарност.

Джура се чувствуваше вече напълно здрав. Неговите счупени кости бяха окончателно зараснали и той ходеше свободно без патерици, подпирайки се само на едно дряново бастунче, което му бе подарил портиерът бай Димо.

Зарко и Джура сега рядко се задържаха в стаята. Наметнати с болничните си халати, те с часове седяха на скамейките в градинката или се разхождаха из двора и разговаряха за най-различни неща. Но напоследък пред тях все по-настойчиво изпъкваше един важен и труден въпрос. Ето, след изписването Зарко ще си отиде у дома. Ами Джура? Той няма тук нито роднини, нито никакви близки. Къде ще отиде, как ще живее?

— Знаеш ли какво, Джура? — каза веднъж Зарко. — Ела да живееш у нас. Мама много те обича. Аз ще поговоря с нея. Тя няма да откаже.

— Не! — тъжно поклати глава хърватчето. — Трудно ще ѝ бъде. Вие и без това сте толкова бедни!...

— Глупости!

— Не е глупости!... Аз тук се научих много да ям...

— Тогава къде ще отидеш?

— Не знам!... — очите на Джура се напълниха със сълзи.

Но тревогите на двете момчета се оказаха напразни. Не много след този разговор в болницата пристигнаха с лека кола един мъж и една жена от Централния комитет на Българската помощна организация. Доведе ги при Джура сам управителят на болницата доктор Боев.

— Здравейте, другарю Симич! — каза с приветлива усмивка жената.

— Здравейте! — смутено и поуплашено отговори Джура и колебливо посегна към подадената му ръка.

— Как си, оздравяха ли вече краката? — ръкува се с него и мъжът, като назова името си — Огнянов.

— Оздравяха! — все още учудено каза момчето.

— Ние научихме, че ти си бил тук много мирен и послушен — подхвана пак жената. — Затова дойдохме да те видим и да ти предадем поздравите на двама твои приятели.

— Кой са те? — оживи се Джура. — Откъде са?

— От фронта — каза мъжът и като извади от вътрешния джоб на сакото си измачкано войнишко писмо, допълни: — Пишат до нас, до Централния комитет на помощната организация, ония двама наши войници, които са те спасили и изпратили тук. Интересуват се за здравето ти и молят да се погрижим ние за тебе.

— Искаш ли да дойдеш с нас? — попита жената. — Ще те заведем на едно място, където има много такива момченца и момиченца без родители. Пострадали са също като тебе от фашизма и войната. Ще имаш там квартира, облекло — всичко необходимо. Ще ходиш и на училище. Искаш ли?

Джура мълчеше. Той погледна жената, погледна Зарко, който през всичкото време седеше на леглото си и внимателно слушаше, и изведнъж се разплака:

— Искам и аз у дома! Искам да отида при леля Дарина!...

— Е, е! Виж, това не очаквах от тебе! — намеси се с ласкав укор Огнянов. — Има ли сега нещо за плач. Няма. Ще постоиш известно време в пансиона, ще почакаш, а ние ще се погрижим да намерим леля ти Дарина или друг твой близък. Ще им пишем да дойдат да те вземат.

— Наистина ли? — трепна Джура.

— Разбира се! Това е най-лесното нещо, ти само ни кажи адреса на твоята леля.

— Ще ви кажа! И на чика Драгиша ще ви кажа! Той веднага ще дойде! — скочи зарадван Джура.

— Добре! Ето че се разбрахме. Хайде сега пригответи се и да вървим.

Джура припна към коридора, намери там леля Трендафилка, която вече бе извадила от гардероба неговите стари парцаливи дрехи, преоблече се набързо и накуцвайки, дотича в стаята без бастун.

— Готов съм! Тръгваме! — извика той, но изведнъж се досети за нещо, постоя, помисли, затършува в нощното си шкафче, където се намираше цялото му имущество. Там имаше три стъклени топчета, няколко винта и бурмички, които бе намерил около гаража в двора, парче автомобилна гума и един дървен „непослушко“, който му бе подарила една непозната жена посетителка. Дървения непослушко той подари за спомен на Зарко, а всичко друго напъха в джобовете си и започна да се прощава с всички в стаята. Със Зарко се прегърнаха и дълго не можеха да се разделят:

— Обаждай се! Не ме забравяй!

— Няма! Но и ти недей да мълчиш. За всичко пиши.

— Ще пиша.

— Ай! — извика изведнъж Зарко. — Адреса на Данилич забравих! Нали щеше да ми го препишеш.

Но оказа се, че адресът бе останал в джоба на Джуровата пижама. Доста време трябваше да я търсят в болничните дрехи, които бяха изпратени веднага за пране.

Джура се сбогува със санитарките, със сестрите, с лекарите, които бяха свободни, поблагодари им за грижите, които бяха положили за него, и тръгна.

На другия ден бе изписан от болницата и Зарко.

ВТОРА ЧАСТ

Къщата, в която живееха Заркови, беше малка двуетажна паянтова постройка с голям, стръмен и островръх покрив. По всичко личеше, че е била строена с оскъдни средства и материали. Прозорците ѝ бяха еднокрили, вратите — прости, шперплатови, а под големия източен прозорец на горния етаж явно се чувствуваше липсата на балкон, но там стърчаха две изгнили и почернели от годините греди. Приземният етаж се състоеше от две малки стаи, вестибюлче и кухня, в които живееше многолюдното семейство на бай Мано Войводов — тихи, трудолюбиви хора. От малкото полутъмно вестибюлче нагоре извиваше стръмна дървена стълба за таванския етаж, където пирамидообразният покрив бе позволил да се построи само една стая с антресе, килер и малък тесен коридор, на източната стена на който се намираше прозорецът с неосъществения балкон. Тук живееха Заркови.

За разлика от къщичката дворът представляваше нещо солидно и внушително. Широк, правоъгълен, ограден от всички страни с жив плет от декоративни храсти, той беше като малък парк. Преди години трудолюбивата баба Руска и дъщеря ѝ Зинка бяха вложили тук много любов и градинарско изкуство. Западната част беше овощна градинка с подобрени сортове ябълки, сини сливи, круши и вишни. Предната бе отредена за цветя. От дървената пътна вратичка до входа на къщата водеше посипана с едър пясък пътека. Отдясно на пътеката имаше направена с изкопани от полето чимове красиви фигури за цветя. До чешмата, която служеше за поливане на цялата градина, извишаваше стройна снага бяла брезичка, а край самия вход на къщата, сякаш застанал на стража, стоеше млад кипарис.

Още от малък Зарко бе привикнал да пази дръвчетата и цветята, а когато поотрасна, започна и да се грижи за тях. Поливаше, копаяше, почистваше от плевели, посаждаше нови цветя и дръвчета. А когато постъпи в първи клас на прогимназията, се научи и да облагородява на пъпка. Брезичката до чешмата той бе посадил още като дете, когато за пръв път тръгна на училище.

Връщайки се от болницата, Зарко не влезе с майка си в къщи. Той застана до пътната врата и с жаден поглед обгърна цялата градина. Сърцето му лудо биеше. Сега той не се стараяше нито да скрие, нито да преглътне сълзите си. Неговата градина, неговият кипарис, неговите цветя! Колко дълго бе очаквал този миг!

Зарко отвори с крак пътната вратичка и бавно тръгна по пътеката. Пясъкът заскърца под краката му. Всичко тук му беше така мило, така родно! Колко много радости той бе преживял в тази градина! Тук се раждаха най-хубавите му мечти, тук под разцъфналата ябълка с Гриша учеха уроците си или играеха на шах. Тук в работа около цветята и дръвчетата намираше успокоение, когато някой го наскърбеше. Оттук набираше и първите цветя за майка си. Радост и само радост му носеше този мил роден кът. И за тази радост той бе мечтал през тежките часове в болницата. Към нея той бе бързал до задъхване през целия път. Но жестока мъка го обхвана изведнъж. Нямаше я радостта. Като че ли и тук, както в душата му, всичко беше разбито, ограбено, опустошено. През неговото отсъствие никой не се бе грижил за двора.

В задната част от оградата недобросъвестни хора бяха направили прелез и направо през градината имаше отгпкана пътека, която водеше към пътната вратичка. Кората на много от младите дръвчета беше огризана от кози или други животни. Клоните на голямата вишна до прозореца бяха провиснали и изпочупени. По тях вероятно са се катерили да се люлеят деца. Кранът на чешмата липсваше, а подаващата се от циментовата колонка тръба беше затъкната с дървена запушалка.

Той седна на един търкулнат до цветната градинка ябълков дънер и тъжно поклати глава. Всичко наоколо беше потънало в избуяли плевели, в довлечени от ветровете сухи листа, слама, хартии и всякаква смет. Кой щеше да почисти всичко това? Кой щеше да заздравя раните на дръвчетата, да подреди цветните лехи, да прекопае?...

Отнякъде наблизко долиташе приятен дъх на момина сълза. Той я потърси с очи. Току до краката си, между високо избуяла трева и дългоперест жиловляк, видя да се подава крехко стъбълце. Белите нежни звънчета тъжно бяха клюмнали надолу, сякаш молеха за помощ.

Той се наведе, протегна неволно ръка към жиловляка, но така си и остана наведен — нямаше как и с какво да го отскубне.

Изведнъж откъм улицата се зачуха стъпки. Зарко вдигна глава. Иззад ненапълно раззеленилия се още жив плет се мярна пъстра рокля и миг след това пътната вратичка изскърца.

— Зарко! — прокънтя тънък женски глас.

Зарко веднага го позна. Това беше гласът на Лена. Той не се обади, а мълчаливо се притули зад един храст, сякаш беше някакъв крадец, заловен на местопрестъпление в чужда градина. Но момичето го бе забелязало и вече тичаше към него. Той едва успя да напъха в джебовете на винтягата си своите обезобразени и бинтовани ръце.

— Здравей, Зарко! Добре дошъл! — развълнувана подаде тя и двете си ръце.

— Здравей! — глухо и мрачно каза той, като не направи никакъв жест да отговори на нейната радост.

Лена се смути, изчерви се, но веднага разбра грешката си и като наведе уж да оправи чорапа си, с привидно спокойствие каза:

— През боровата гора минахте, нали?

— Да.

— Видях ви отдалече, но не можех да повярвам. Едва когато се отбихте по пътечката през градините, разбрах, че сте вие. Е, върна се вече, а? — Тя го загледа с ласкав, откровен поглед. — Знаеш ли, ти никак не си се променил. Само дето мъничко си поотслабнал.

Той вдигна очи, погледна нейното мургаво, загоряло от пролетното слънце лице, живите ѝ зеленикави, с дълги мигли очи и искаше му се да ѝ каже нещо приятно ласкаво, но от гърдите му се изтръгна само въздишка.

— Сърдиш ли се? — изтълкува тя неправилно това. — Но ние идвахме! Няколко пъти идвахме в болницата. Там един грамаден, страшен дядо на вратата все не ни пуцаше да влезем. А последния път така го ядосахме, че щеше да ни набие.

— Той не е лош човек — защити Зарко дядо Димо.

— А защо не пуца?

— Така му е заповядано.

— Кога ще дойдеш на училище? — промени тя разговора, но тутакси разбра, че пак сбърка: — Не бързай, гледай да оздравееш, да се засилиш...

Настъпи неловко мълчание. Лена неволно навиваше на показалеца си коланчето на пъстрата си басмена рокля и не знаеше какъв друг разговор да подхване, а Зарко бе устремил тъжен поглед в хилавото стръкче момина сълза и стоеше замислен.

— Ох, да си вървя, че Илко ще плаче! Довиждане! — каза най-после тя и тръгна към вратичката.

— Довиждане! — отвърна той съкрушено. После изведнъж се досети за нещо и извика след нея: — Лена!

— Да, Зарко! — спря се момичето.

— Лена, не казвай на другите, че съм се върнал!

— Добре! — Тя прехапа устни и като се извърна бързо, за да не види той насълзените ѝ очи, тичешком излезе на улицата.

От съседния двор се показва баба Гуна Сингерката. — Тя тръгна към оградата, но Зарко се престори, че не я забелязва, и с бързи стъпки се отправи към къщи.

Вестта за Зарковото завръщане обходи бързо целия квартал. Не след много дворът се изпълни с деца, които идваха на тълпи от близкото училище.

Но Зарко се заключи в къщи и не пусна при себе си дори и Гриша.

Захапал ревера на самото си, той нервно крачеше от ъгъл до ъгъл на малката стаичка. Отвън долитаха възбудени детски гласове. Непреодолимо желание да запуши ушите си го накара да повдигне ръце, но това не само че не премахна мъчителния шум, а още повече засили болката от съзнанието за безпомощност.

Зарко не беше вече малък. В своето страдание той бе надраснал другарите си. И той знаеше сега: вън те шумят, едни любопитстват, други искрено му съчувстват, но веднага след като излязат от пътната врата, те ще забравят и съчувствието, и болката си за другаря.

— Не му е добре нещо; елате след — два-три дни! — помоли ги майката.

В болницата Зарко мечтаеше за тишината и спокойствието, което очакваше да намери в къщи, а сега, когато вече беше тук, в душата му нахлу тъга и разочарование. Нямахше го Данилич, нямахше го Джура. Нямахше ги лекарите, сестрите, санитарките и целия онзи разнообразен и интересен живот, който кипи на такива места, където са се събрали много и най-различни хора. Малката таванска стаичка, в която се бе родил и отраснал, сега му се стори тясна и задушна като затворническа килия. Всичко в нея му навяваше мъка и страдание: и масичката, на която може би никога вече няма да седне да пише или рисува, и печката, която никога не ще може да запали сам, и прозорецът към градината, който не ще може да отвори, за да се полюбува на цъфналите дървета. А тук той трябваше да прекара целия си живот. Тук трябваше да крие от хората своя тежък, с нищо непоправим недъг.

Отново го обхвана предишното отчаяние, отново се върнаха мрачните мисли, желанието да умре, да свърши със себе си.

Надвечер у тях дойде секретарят на кварталната партийна организация Първан Векилов. Той беше около четиридесетгодишен, висок и снажен човек, с възресо енергично лице, от което лъхаше бодрост и дружелюбие. В лявата си ръка носеше мушамена пазарска чанта, от която се подаваше крайчецът на един бял хляб.

— Научих, че сте се върнали и рекох да ви видя! — каза той с онази простоватост и непринуденост, която е присъща на трудовите хора. Ръкува се с Магда: — Добре дошли!

— Благодаря ви! — подаде му тя стол.

Векилов седна, остави чантата на кревата и се обърна към Зарко, който лежеше на другото легло:

— А ти, юнак, как се чувствуваш? — и без да дочака отговор, заприказва с майката, сякаш продължаваше някакъв отдавна започнат, но прекъснат разговор: — И така, значи, работата с купоните е доста трудна. Сега в края на месеца в комисарството е просто лудница! Километрични опашки!

— А аз мисля утре сутринта да отида! — каза уплашено майката.

— Не! Няма да отидете — каза секретарят, — дайте ми домакинската си книжка, ще видя, дано се нареди нещо.

— Но, другарю Векилов...

— Моля, без възражения! — прекъсна я малко шеговито той и се обърна пак към Зарко:

А това момче слуша ли, храни ли се добре?

— Нека той сам ви каже! — с нотка на негодувание каза тя — Обещавахе да се храни, а сега не иска...

— Ой, ой! — възкликна Векилов. — Значи, обещание е дал, а не го изпълнява. Виж, това никак не е хубаво. Добрите момчета, истинските комсомолци, не правят така.

„Аз не съм комсомолец — искаше да възрази Зарко, но си замълча и помисли: — На кого ли ми прилича този човек?“

— В болницата ти си се държал не съвсем по мъжки — продължи секретарят. — Плакал си много, отказвал си да ядеш. Искал си да умреш, измъчвал си майка си. Е, това, брат, е много, ама много глупаво! Ти като че ли този живот си го намерил на пътя и пак там искаш да го захвърлиш! Не мислиш за майка си!

Векилов постоя доста и говореше тихо, спокойно, но строго, като се стараеше да внуши на Зарко, че той не го счита за малък и че с него може да се говори вече като с възрастен. Само от време на време допускаше по някоя лека безобидна шега, при която в сините му изразителни очи блясваше усмивка.

— Сега да вървя, че ще ме чакат — стана той и взе от масата домакинската книжка, която Магда бе извадила от чекмеджето. До вратата секретарят се спря и мимоходом, без да отдава особено значение на думите си, каза: — Направихме постъпки Зарко да получи военноинвалидна пенсия. Надявам се скоро да се уреди този въпрос.

— Пенсия?! — трепна майката, която и ден, и нощ досега се бе измъчвала от страшната мисъл за бъдещето на своя син, за това, как той ще живее някога, след нейната смърт.

— Да, пенсия.

— Но той не е войник, не е чиновник...

— Той е гражданин на нашата нова държава, другарко Белева — за пръв път неволно повиши тон секретарят. — Той е пострадал през време на война, от военно бойно средство.

— Благодаря ви, другарю Векилов! — грабна тя развълнувано ръката му.

— Не! Не на мен трябва да благодарите! — отстрани се той. — Довиждане!

— Довиждане! — отговори машинално Магда и остана като зашеметена до вратата. Изведнъж погледът ѝ падна върху оставената на кревата чанта. Тя се сепна, изтича до прозореца на коридорчето, отвори го и извика: — Другарю Векилов, чантата си забравихте!

Той се поспря, затваряйки пътната вратичка:

— Не съм я забравил, другарко Белева. Забравих само да ви кажа, че продуктите и хлябът са за вас, докато получите новите купони, а чантата ще ми върнете утре или вдругиден.

— Какъв човек! — каза Зарко, когато майка му влезе. — Не е идвал в болницата, а всичко знае за мене. И какви интересни очи има! Чисти, хубави — и строги и ласкави. През всичкото време, докато ми се караше, исках да му се разсърдя, но не можах... Знаеш ли на кого ми прилича?

— Кой? — попита майката, унесена в мисли за това, което бе чула от Векилов.

— Ами че този, който беше тука. По гласа и по очите много ми прилича на Данилич. Добър човек.

— Да, добър! Много добър! Комунист! — хвърли тя поглед към чантата, от която се подаваше хлябът, и от очите ѝ се отрониха сълзи на умиление и благодарност.

Сутринта, когато Зарко се събуди, майка му вече бе станала и разтребила из къщи. На електрическото котлонче чайникът изпущаше пара с аромат на липов цвят.

— Ставай, моето момче, да те нахраня, че трябва да излизам — каза Магда. — Имам работа в града, трябва да направя някои покупки. Ще ти донеса и някоя хубава книга за четене.

Той стана, разкърши снага с няколко леки упражнения, поразходи се, докато май са му прибираше леглото, после тя го облече, нахрани го и се приготви да излиза:

— Аз няма да се бавя. Ти се поразходи из двора, вратата ще оставя отворена, днес времето е много хубаво.

— Не искам на двора! — смръщи лице Зарко. — Ти върви! Затвори вратата, заключи ме даже отвън. Не искам тук хора да зяпат в мене като на панаир...

Майката постоя, поколеба се дали да отложи излизането си, а после тъжно поклати глава и тръгна. Бравата на вратата изскърца.

— Ключа оставям на прозореца — обади се тя отвън.

— Добре.

Останал сам, той дълго стоя с поглед, устремен в заключената врата, а после отиде до прозореца. Зад оградата на овощната градина се простираше широка зелена поляна. Там няколко малки деца се боричкаха, търкаляха се по тревата, а около тях пасеше бяло агънце с панделка и звънче на шията.

Едно момченце, пет-шестгодишен червенобузест шишко, не спазваше никакви правила при борбата. То хващаше децата за косите, за ушите, биеше, дращеше с нокти. Скоро малчуганите се разплакаха и един по един хукнаха да бягат. Но побойникът ги настигаше, поваляше ги на земята и започваше жестоко да ги налага по главата.

Когато под ударите му попадна едно мъничко слабичко момченце, Зарко се уплаши да не му извади око и извика:

— Ехей! Ах, ти, разбойник! — и неволно посегна да отвори прозореца, но тутакси изохка и се отдръпна — ръката му пламна като

от огън.

Той дълго се разхожда от единия ъгъл на стаята до другия, люлеейки във въздуха наранената си ръка, а после легна на кревата и лежа докато болките се уталожиха.

На малката масичка до прозореца будилникът тракаше глухо и монотонно. Малката му стрелка показваше осем, а голямата я нямаше. Тя бе паднала долу, между циферблата и стъклото. Колко пъти бе разглобявал Зарко този стар, разхлопан будилник, колко пъти бе прикрепвал тази черна, остра като игла стреличка на стърчащата в центъра ос! И всичко беше така лесно, така интересно! Развинтваш двете му крачета и звънеца, махваш отзад ключовете и тенекиения капак и издърпваш цялата машинка навън. С часове се е занимавал той с него да го разглобява, да го почиства, да го поправя. Но сега не може дори да го навие и той може би след няколко минути щеше да спре.

„Какво ли правят сега в болницата? — спомни си Зарко. — Закуската отдавна е минала и болните чакат вече лекарската визитация. Дядо Вачо лежи по корем, охка и непрестанно мърмори, упражнявайки се за предстоящата си обвинителна реч пред лекарите: «Безобразие, другари! Чаят беше студен, хлябът беше корав, сестрите се разхождат без работа, никой не ми обръща внимание!» Смешен е тоя дядо Вачо. Иска постоянно да има при него човек. А Зарко нарочно бяга от хората, не иска никой да има при него, с никого не разговаря. Вчера той така наскърби Лена, че тя си отиде разплакана. После пред другаря Векилов също не пророни нито дума. Какво ще си помислят те, как ще изтълкуват неговото мълчание? А изпъди най-грубо и другарите си, които дойдоха да го видят и поздравят със завръщането. Нима е лошо, че дойдоха?“

— Опак човек! Дядо Рачо! — каза той гласно на себе си и стана.

Времето минаваше убийствено бавно. Майка му щеше да се върне най-рано след час и половина, два. Какво да прави дотогава? Да спи — не му се спи. Да се разхожда — няма къде. А все пак трябва да се върши нещо. Но какво?

На пода в единия ъгъл на стаята Зарко видя купчина стари книги, между които беше и „Робинзон Крузо“. Тази книга той бе чел още когато беше във второ или трето отделение. Обхвана го любопитство да я прочете, пак и да види какво бе правил Робинзон в часовете на

самотност и скука. Но как да извади книгата, как да я вдигне на масата и разгърне?

Оказа се, че работата не е толкова трудна. Той събори с крак книги от купчината: внимателно прихвана с двете си бинтовани ръце книгата от двете страни и я понесе към масата. Но сега вече той не бързаше да чете. Самият факт, че бе успял да я занесе сам, го зарадва и развълнува. Помъчи се да я вземе отново, но не успя. Пречеше повърхността на масата. Ръцете му бяха дебели, а книгата — тънка и постоянно се изплъзваше. Тогава той я изтласка към ръба, така че половината да стърчи навън, подложи едната си ръка отдолу, а с другата я притисна отгоре и я понесе из стаята. Като пръв опит това беше огромен успех и Зарко го повтори много пъти, като оставяше и вземаше книгата от различни места.

Най-после я постави на масата и седна да чете. Лесно бе да разгърне корицата. Ами сега страниците? Той дълго се мъчи да обърне първия лист, но винаги подхващаше не един, а няколко. Ядоса се. Стана, поразходи се, помисли й отново седна. Реши да си послужи с уста. Той изплези език, близна страницата, повдигна я и като си помогна с дясната ръка, успя да я отгърне. После опита с втората, с третата... Победа! След няколко минути той се научи да разгръща книгата на която страница пожелаеше.

— При това с бинтовани ръце! — каза той гордо с глас. — А когато съвсем заздравеят и се махнат бинтовете, ще бъде още по-лесно.

Навън дървената стълба изскърца. Някой идваше бързо, като вземаше стъпалата по две, и скоро се озова при вратата. Почука.

— Кой е? — обади се Зарко, като изтласка с лакът книгата на пода.

Вместо отговор дръжката на вратата се размърда.

— Кой е? — повтори Зарко.

— Аз съм Зарич, отвори!

— Гриша! — извика зарадван Зарко и замълча.

— Отвори де, глупчо!

— Ключът е зад тебе, на прозореца, отвори си.

Чу се извънтяване, сигурно Гриша в бързината си бе изпуснал ключа на пода. После ключалката щракна и миг след това Гриша се хвърли и прегърна своя приятел, като не държеше сметка, че може да му причини болка.

— Зарич! Ах, ти Зарич!...

Те седнаха на кревата прегърнати и Гриша, като помълча малко, избърсвайки с юмрук радостните си сълзи, каза:

— Ама грубиянин си ти Зарич! Вчера ме изпъди! Признай си!

— Не ми се сърди, Гриша.

— Как да не се сърдя? — скочи войнствено Гриша. — От болницата ме пъдеше портиерът, а сега ти! — Той показва юмрук: — Ще ме пъдиш ли пак?

Зарко се усмихна през сълзи.

— Казвай или ще ти разбия носа!

— Няма!

— Ха, така те искам!... Ей, Зарич, рекох „носа“, че се сетих за Жоро Кърлежа. Миналата вечер го пердаших, та го скъсах от бой! Чушката му здравата пострада...

— Значи, продължаваш да се биеш? — запита Зарко.

— Ама псува бе, Зарич! — заоправдава се Гриша, като се стараеше да не гледа обезобразените ръце на приятеля си. — Постоянно ми се заканва и псува. Отдавна ме мрази. Заради Маргарита! Дрънка разни глупости пред момичетата. Веднъж му казах, два пъти му казах да не се закача, па миналата вечер на волейболното игрище се счепкахме. — Гриша бе застанал посред стаята и показваше нагледно как двамата с Жоро се боричкали: — Аз държа — и той държи! Аз го ударих — и той ме удари! Ех, леле майчице, че като се ядосах! Един като му светнах под брадата и го съборих на земята. Па бой, па бой! То добре, че дойдоха Пешо и Мангето да го отърват, иначе не знам какво щеше да стане!...

— А Маргарита какво каза за това?

— Маргарита ли? — почеса се Гриша по главата. — Остави я ти Маргарита! Тя знае само ябълки яде!...

— Защо, скарани ли сте?

Гриша направи тъжна физиономия, от което чипият му нос и черните му вежди смешно се набръчкаха, почеса се пак зад ухото и каза:

— Не сме... Ама знаеш ли каква е работата? Аз й нося ябълки, тя яде, а един пътя забелязах, че и на Кърлежа дава...

— На Кърлежа?! — възмути се и Зарко.

— Ами че да! Аз с очите си видях, когато той ядеше.

— Не вярвам, Маргарита не е такава. Кърлежа сигурно от другаде е взел ябълка и е решил да те дразни.

— Я не ме прави на глупав! — ядоса се Гриша. — Познавам си аз нашите ябълки. Кюстендилки! Ей такива големи. Татко в слама ги беше поставил в мазето, а аз една по една ги измъкнах... Ех, пък като усети, че ги няма!... Но я остави тая работа — махна той с ръка. — Кажи какво прави онова, хърватчето Джура?

— Изписа се преди мене.

— Къде отиде, за Югославия ли си замина?

— Не, в Банкя, в сиропиталище го взеха.

— В Банкя? Виж ти късмет! Имам там един приятел, Райчо се казва. Запознахме се веднъж на един мач. Работи в кухнята на това де... как го каза, сиракопиталище... Ще му кажа да дава на Джура по-големи порции... Ами оня, руснакът, и той ли си отиде?

— И той. На неговото легло е сега един дядко. Казва се дядо Вачо, но ние му викахме дядо Рачо. Страшно opak и смешен дядо. — И Зарко му разказа всичко за дядо Вачо. Той разказваше така интересно, така го украсяваше с измислици, че Гриша се хвана за корема от смях.

— Ай, ай! Часът е единадесет! — уплашено каза Гриша. — А мама ми каза да отида на фурната за хляб. Ето купоните! — Той тръгна към вратата.

— Нали пак ще дойдеш?

— Сега не знам. Кой знае каква ли грамадна опашка се е натупала. Ще дойда довечера след училище.

— Ще те чакам!

— Добре!

Гриша изхвъркна като стрела навън.

Зарко отново остана сам. Но сега не му беше така тъжно и скучно като преди.

Когато майка му се върна, тя остана много изненадана. Тя бе очаквала да намери сина си измъчен от това, че се бе забавила, а сега го виждаше весел и със странно блестящи очи.

— Какво се е случило? — запита тя.

— Нищо — каза Зарко усмихнат, — Гриша беше тука, ей сегичка си отиде. Приказвахме за разни работи.

Майката разбра. Гриша се бе държал със Зарко като с напълно здрав човек.

До обед Гриша не дойде. Навярно се бе забавил много на фурната за хляб и сега нямаше време, защото трябваше да пригответи уроците си за следобедните занятия. Но Зарко беше сигурен, че веднага след училище ще дойде тук.

— Добро момче е Гриша — каза майката, като прибираше масата, — гледай само да не го наскърбиш, да не го обидиш нещо. Той ще идва тук, ще разговаряте, ще се занимавате и никак няма да ти бъде скучно. А може и да поизлизате на разходка.

— Не ми трябват разходки! — сопна се Зарко. — Веднага ще тръгнат след мене децата като подир мечка!

— Но ти няма вечно да стоиш тук като затворник.

— Вечно ще стоя! — отговори той все така троснато и легна на кревата.

Хубавото му настроение изведнъж бе изчезнало. Високото му открито чело се бе набраздило от две големи бръчки и това придаваше на лицето му тъжен и измъчен вид. Докато майка му го хранеше, Зарко си бе спомнил как само преди няколко месеца и той като Гриша и като другите деца ходеше на училище, как бързаше да не закъснее, с какво нетърпение очакваше да го вдигнат на урок. Всичко това сега вече беше безвъзвратно загубено за него. Никога той нямаше да отиде на училище, да седне на своето място на третия чин в средната редица и да слуша в захлас своите любими учители.

— Забравих да ти кажа нещо — прекъсна мислите му майката, — скоро ще имаме радио. Днес ходих при един радиотехник. Обеща да намери и смени лампата на нашето апаратче.

— Сериозно? — оживи се той.

— Съвсем сериозно! Описах му апарата, дадох му документа от пощата и той каза, че може да се намери такава лампа.

Тази новина възвърна настроението на Зарко. Той се поразвесели, поободри се. Освен майка си и Гриша той щеше да има още един добър другар.

— Искаш ли да ти почета малко от новата книга? — каза майката.

— Дай, аз мога и сам.

— Сам?! — учуди се тя.

Без да отговори, той взе от ръцете ѝ книгата, постави я на масата, седна и я запрелиства с език.

— Не, не! — ужаси се майката. — По-добре аз да ти чета... Или поне да ти прелиствам страниците.

— Не искам! Ти не гледай, че е некрасиво... Като се махнат бинтовете, ще бъде много по-лесно.

Майката не отговори веднага. Почувствува как по цялото ѝ тяло полазиха студени тръпки, събраха се сякаш на купчина в гърдите и стиснаха в ледена прегръдка сърцето и. Тя ухапа до кръв горната си устна, за да задуши напирания ѝ вик, и с мъка преглътна сълзите си:

— Да, по-лесно ще бъде!...

Към пет часа на поляната зад дворната ограда дойдоха много деца. Те бяха с чантите си, с книгите си, значи, учебните занятия бяха свършили. След малко трябваше да дойде Гриша. Но той все не идваше и не идваше. Зарко застана на прозореца и се вгледа в пъстрата тълпа на поляната. Няколко момчета се бяха събрали на купчина и оживено спореха за нещо. После едно от тях подхвърли нагоре монета, всички се струпаха да видят „тура“ или „ези“ се бе паднало и тутакси с крясъци се разделиха на две групи. В двата края на поляната отмериха по десет крачки, натрупаха на отбелязаните места училищните чанти и дрехите. Започваше футболен мач. Наоколо идваха и сядаха малчугани.

Ето, значи, кой бе направил прелеза на дворната ограда! Ето кой бе изпочупил клоните на вишната!

Играчите се съблякоха по гащета, заеха местата си и очакваха само сигнала на рефера, за да започнат играта. Тук всички бяха познати на Зарко. Ето го Ицо Ранков, ето Пешо, Мутето, Мангето, Васката, Колето, Жоро Кърлежа и...

Сякаш изведнъж някой бе плеснал в лицето на Зарко плесница. До южната врата на игрището той видя Гриша. Той се отдръпна от прозореца, хвърли се на леглото и зарови лице във възглавницата.

— Приятел! И това ми било приятел!

Майката бе слязла за нещо долу из двора и беше спокойна, че синът ѝ чете, че може вече сам да се занимава.

Мачът все още не почваше. От поляната се вдигаше страшна врява и крясъци. Зарко не изтрая и стана да види защо беше това. Той се помъчи да види къде е Гриша и какъв ще играе, но не можа да го открие никъде. Изведнъж навън по стълбата се чу тропот. След малко вратата се отвори и в стаята влезе запъхтян Гриша:

— Здравей, Зарич!

Зарко не отговори.

— Сърдиш ли ми се? — дойде при него Гриша. — Позакъснях, ама обещанието си не съм забравил.

— Не ти се сърдя! Защо да ти се сърдя? — каза Зарко и мъката му изведнъж се стопи.

— Нашите обявили мач на ШБ. Никой не ме е питал, никой не ми е казал вчера. А днеска: „Ще играеш център-нападател!“ Вот тебе здрасти! „Не мога, казвам им, работа си имам!“ „Не, казват нашите, ще играеш, инак ще ни бият, та за смях и резил ще станем!“ Нека станат, щом като не са ми казали предварително.

— Как така „нека станат“? — засегна се Зарко. — Ти не държиш ли за честта на Ша?

— Държа! — отговори несмело Гриша и седна на кревата.

— Е, тогава?

— Слушай, Зарич, няма да играя, защото знам, че ще ти е мъчно, като гледаш оттука.

— Гриша! — извика задъхан от радостно вълнение Зарко и го прегърна със своите къси забинтовани ръце.

Отвън се чуха тъпи удари на футболна топка. Мачът бе започнал и без Гриша.

Двамата приятели се изправила до прозореца. Още от първата минута проличаваше, че Ша клас ще загуби мача. ШБ имаше добра отбрана и отличен център-нападател, а отбраната на Ша също не беше лоша, но за център-нападател бяха сложили Жоро Кърлежа, който досега бе играл само дясно крило и по стар навик се движеше все из дясната половина на игрището. Противникът веднага схвана това и започна да атакува устремно отляво. При едно опасно положение Ицо, вратарят на отбора, направи смъртоносен плонжон и спаси сигурен гол. Само на вратаря обаче не можеше да се разчита.

— Ще ни бият, Гриша, отивай! — каза уплашен Зарко.

— Никъде няма да вървя! — отговори тихо Гриша.

— Отивай веднага бе, дивчо! — извика разпалено Зарко.

— Добре, ще отида, но обещавай ми, че няма да ти е мъчно...

— Какво ти мъчно бе! Бягай скоро там, че ще ни начукат сума ти голове.

Гриша изхвъркна навън като вятър, изтупуртя по дървените стълби и миг след това Зарко го видя да тича през градината, сваляйки из пътя горните си дрехи. Като стигна до игрището, той набързо смъкна и панталоните си, остана по гащета, отиде при рефера, взе разрешение да влезе в играта и малко след това неговата червена

фланелка вече се мяркаше ту в десния, ту в левия фланг на противниковата зона.

Зае мястото си и Кърлежа. Сега той не правеше грешки и неговата стара, изпитана тактика на незадържане топката и мълниеносно подаване пак влезе в действие. Отбраната също не задържаше, а веднага чистеше със силен шут към другата половина на игрището. И ето, Колето подава на Пешо, Пешо подава на Мангето, Мангето подава на Кърлежа, Кърлежа подава на Гриша. Гриша се готви да стреля във вратата, но в този миг Ваньо Чумбаза, реферът, свири засада. А беше сигурен гол.

— Ей, че гумена глава! — ядоса се Зарко, който се бе превърнал целият на слух и зрение.

Топката отново полетя из игрището. Сега инициативата беше в ръцете на ШБ. Всички минаха в настъпление, но за щастие у тях нямаше тази организираност, както у Ша. Играеха повече индивидуално и напразно си крещяха един на друг: „Дай тука“, „Подавай бе, Шило“, „Ех, муле“.

Когато обаче топката попадна у Тошо Бълхата, пред вратата на Ша нямаше нито един от отбраната. А Бълхата е опасен нападател. Може да се каже, че на него се крепи целият отбор на ШБ. Той измами Пешо, препъна Мутето и още малко може би щеше да забие гол, но в това време дотича Кърлежа. Стана сборичкване. Бълхата удари топката с ръка.

— Фаул! — извика Зарко, колкото сили имаше.

— Фаул! Фаул! — викаха и зрителите на игрището.

Но играта не прекъсна. Явно, реферът беше на страната на ШБ.

Ша не губеше кураж. Пак започна устремно нападение. Топката попадна у Кърлежа. Гриша застана малко вляво от противниковата врата. Кърлежа подаде на Пешо, Пешо върна на Кърлежа.

— Гоол! — извика Зарко така силно, че майка му чак от двора го чу и уплашено дотича.

Какво има, какво ти стана?

— Нищо! Един на нула в полза на нас — каза той, без да се обръща, като с напрежение следеше играта. Той се местеше ту към единия край на прозореца, ту към другия и десният му крак току от само себе си се повдигаше да ритне топката, но риташе стената.

— Е, внимавай де! — скара се майка му. — Виж, изровил си мазилката.

— Нищо й няма!

Мачът завърши с четири на един в полза на IIIа клас. Трите гола бяха отбелязани от Гриша, а единият — от Жоро Кърлежа. В края на играта двамата герои си стиснаха ръцете, макар че сините петна от побоя по носа и лицето на Кърлежа още си стояха.

Учениците от IIIа клас грабнаха на ръце двамата и дълго ги носиха из игрището с радостни викове. А играчите и публиката от IIIб клас тихичко се измъкнаха един по един, умърлушени и печални.

След малко, все още зачервен и запотен, в стаята се втурна Гриша.

— Браво, Гриша, браво! — посрещна го възторжено Зарко. — Здравата ги пердашихме! Четири на един!

— И шест на нула можеше да бъде, ама...

— Зная, зная, видях! Реферът беше на тяхна страна. Четири безспорни фаула и две техни дузпи не свири, престори се, че уж не ги вижда. А нашата веднага забеляза.

— Та то не беше и дузпа, топката се удари в бузата на Пешо, а не в ръката му.

— Дурак! Кой го измисли пък тоя Чумбаз за рефер?

— Предложили го ония и нашите приели! — Гриша избърса с кърпичка гърдите си и каза: — А знаеш ли, Зарич? Вървя сега и си мисля: „Какъв добър рефер може да стане от тебе!“

— А мислиш, че не мога ли?

— Та нали тъкмо това ти казвам бе, глупчо! Пък и не само рефер, ами и футбол можеш да играеш...

Зарко се замисли и унило клюмна глава.

— Кой ще ме приеме мене там такъв!

— Ти си... — скочи Гриша ядосан — ти си, знаеш ли какво? Дядо Рачо!...

Двамата весело и непринудено се разсмяха.

Когато беше здрав, Зарко никога не пропускаше по-важен мач. Заедно с Гриша, който умееше майсторски да се сприятелява с пазачите около игрището „Юнак“ и да измисля хиляди хитрости за промъкване вътре, те бяха гледали мачове между силни градски отбори, мачове за национално първенство и международни мачове. Правилата на футбола познаваше отлично. И затова сега подхвърлената от Гриша мисъл, че може да стане рефер, залегна дълбоко в душата му. Да играе футбол не му минаваше и през ум, защото там неминуемо има и блъскане един о друг, и случайно удряне, и падане, и търкаляне по земята, при което не можеш да не се опреш на ръцете си, да не ги натъртиш. Виж, да си рефер, това е съвсем друга работа. За него не се изискват никакви ръце. Нужни са само свирка в устата, здрави крака за тичане из игрището и умна глава, за да отсъжда правилно.

Главата безспорно беше налице. Свирка можеше да си намери във всеки магазин за детски играчки. Но Зарко със съжаление разбра, че краката му не отговаряха на никакви спортни изисквания. Те бяха отънели, отслабнали и едва ли можеха да го държат прав повече от един час, а камо ли и да тича с тях. Трябваше, значи да се погрижи за общото укрепване на тялото си.

А условия за това вече не липсваха. Секретарят на кварталната партийна организация Векилов го бе снабдил с увеличена дажба хляб и хранителни продукти. Десетина дни след излизането си от болницата той бе извикан да се яви пред лекарска военноинвалидна комисия, която му определи месечна пенсия. Сега заедно с учителската заплата на майка му парите бяха достатъчни и двамата можеха да си позволят по-обилна храна.

Той усилено започна да се занимава с физкултура. Ставаше сутрин много рано, докато по улиците още не се виждаха никакви хора, и тичаше, прескачаше препятствия, правеше физкултурни упражнения точно по указанията в една книга, която майка му бе купила от един магазин за спортни принадлежности. Използваше

редовно и сутринните предавания по радио — физкултура — радиоапаратчето вече бе поправено.

Но това беше само сутрин. А през деня започваха тежките и безкрайно дълги часове на самотност и скука, когато отново се връщаха черните мисли, когато отново обземаха душата му мъката и отчаянието. Тогава той ставаше раздражителен и груб, наскърбяваше майка си, а после дълбоко се разкайваше и дълго със сълзи на очи я молеше да му прости. Към Гриша се отнасяше внимателно и сдържано — беше му признателен за неговата привързаност и готовност за всякакви услуги. Но той се измъчваше от мисълта, че Гриша прави това само защото го съжалява, защото има добра душа. А такава помощ, такова приятелство му се струваше недостойно, нечестно и обидно.

Той с нетърпение очакваше да заздравеят напълно раните му, да махне бинтовете от ръцете си и да започне да си служи с тях поне за някои най-леки и прости неща.

И този ден най-после дойде. Една сутрин, след като няколко дни поред не му бяха правили нови превръзки, майка му разви бинтовете от двете му ръце. Раните вече заздравяваха. На лявата ръка все още сълзеше незатворена раничка и тя трябваше да се превърже. Но дясната беше в отлично състояние. Добре обтегнатата и правилно защита от хирурга мускулна епидермална тъкан плътно се съединяваше точно по средата на поизпъкналите кости на совалката. По ръба се бе образувала твърда кафява коричка, от двете страни на която едва забележимо се белееха бодовете от иглата. Кожата отгоре и отстрани беше розова, нежна и прозрачна като целофан.

— Готово! — подскочи зарадван Зарко. — Ще видиш сега какво мога без бинт!

Той отиде до масата, на която имаше купчина книги, и грабна с две ръце най-горната. Но тутакси изохка и я захвърли. Кожата на разбинтованата му ръка беше още твърде тънка и чувствителна за такива остри неща, каквито бяха ръбовете на книгата.

За щастие нараняване не се получи. Болката само пламна и веднага угасна.

— Нищо, нищо! — каза той, като погледна ръката си. — Ще загрубее, ще заякне и ще стане твърда като длан.

Той отново взе книгата, но този път бавно, внимателно. Постави я на масата, отгърна твърдата корица, наплюнчи страничния край на ръката си и подхвана първия лист. Страницата послушно се огъна и миг след това се обърна върху отворената корица.

— Ураа! — извика той. — Победа! — Страниците една подир друга се запрелистваха, сякаш ги обръщаше човек, който има пръсти.

Сега вече Зарко не се стесняваше да чете пред майка си, не се дразнеше от бавене при прелистването на книгите. Той започна да чете жадно и ненаситно всичко, каквото му попадне. Гриша не смогваше да мъкне от училищната библиотека, от читалището, от приятели купища книги и списания.

— Гълташ бе! Като ламя ги гълташ! — не на шега се ядоса веднъж Гриша. — Смят ми се вече момчетата. Кой където ме срещне с книги под мишницата, все ще ме закачи: „Здравей, другарю професор! Не е ли това доста много за твоята проста глава?“ Пък то поне една да съм прочел, ами даже не съм ги и разлистил...

— А кой ти пречи да четеш? Ето седни и чети!

— Нямам време бе, Зарич! Нашите пак са обявили мач!

Тук Зарко с мъка сподави въздишката си, а после с усилие се усмихна:

— Е, добре, ти играй, пък аз ще чета! Донеси, донеси ми, моля ти се, още книги!

Гриша си отиде, а Зарко седна до масата и целия следобед прекара над книгите. Едва привечер обърна глава към часовника. Голямата стрелка си лежеше някъде между циферблата и стъклото, а малката настойчиво сочеше шест. На Зарко му се стори, че някой до него прощушна, както някога в клас: „айде, байчо, раздрънкай старото дрънкало!“ Долната му устна леко потрепна и спазма стисна гърлото му. „за тебе никой вече няма да раздрънка стария звънец!“ — като че ли отново прощушна гласът.

Зарко разтърси глава.

— Ехей, Захари, ти като че ли се каниш да заплачеш? — каза той на глас. — Може би завиждаш? А дали и Серьожа е плакал от завист, че умира, а другарите му остават да живеят?

Той замълча, попрегълтна веднъж-дваж, а после стана и отиде до прозореца. Звънецът ей сега ще удари. Момчетата с блъскане, на тълпи

ще изскочат от класните стаи и шумно ще дотичат на поляната. „Но те са здрави, на тях им е весело, какво ще ги гледаш, махни се!“ — упорито го преследваше гласът.

Зарко се обърна, колебливо пристъпи към масичката с книгата, но се сепна, сякаш уловил се в престъпление: „Ех, Зарко, Зарко! Каква дребна душица имаш ти! А защо трябва и те да скърбят? Или може би ще поискаш и светът да престане да съществува? Егоист си ти, момче, егоист!“

Той се върна до прозореца и насочи цялото си внимание в поляната. Боеше се, че гласът отново ще му зашепти. Помъчи се да мисли за други неща. „Момчетата ей сегичка ще долетят. Там долу ще бъде едната врата, а в горния — другата. Коя ли първом ще се падне на нашите. Вятърът духа от север. По-удобна е горната. Ицо там по-лесно ще отбива ударите. А по посока на вятъра топката ще лети като куршум...“ Зарко придвижи поглед от дясно към ляво на игрището, като че ли топката, ловко ударена от Ицо или Гриша, действително летеше право в противниковата врата. Но погледът му не достигна края. Грабна го пламналият в красив залез купен на Витоша. На пътя на слънцето бе застанал облак. Неговите краища горяха като разтопено злато и сякаш сипеха по хребета на планината огнена лава. Доплува от запад и друг облак — по-тъмен, по-мрачен. Само тук-там краищата му се обагриха със злато. Притъмня. Изчезна огънят, изчезна лавата. Червеният отблясък се превърна в тъмновиолетов и на Зарко се стори, че планината въздъхна. Но двата облака отминаха и на тяхно място дойде друг, още по-интересен, още по-странен. И отново огън, отново жарова! Зарко стоеше като омагьосан. Не смееше дори да диша.

Момчетата бяха пристигнали, но той не забеляза как Гриша му махаше с ръка, кога хвърлиха „ези или тура“, не чуваше и ударите на топката. До слуха му не достигаше нито „фаул“, нито „дузпа“, нито „гол“.

Пожарът над планината се разгаряше. Върховете на дърветата и покривите на къщите долу в далечината придобиваха някакъв вълшебен блясък с чудни багри и оттенъци. В душата на Зарко беше празник. Тържествен химн звучеше в нея. Той живееше с неповторимото. Ръката му неволно се привдигна и със стари, привични движения зашари във въздуха. Той бързаше да увековечи на платното туй, което след малко вече нямаше да го има. Но само миг — и всичко

изчезна. Тръпка премина по цялото му тяло. С незаздравялата си още ръка случайно бе докоснал стъклото на прозореца и Зарко се върна към действителността. Пред него нямаше нито статив, нито четки, нито бои...

Слънцето залязваше. А на поляната момчетата крещяха, спореха за нещо.

Когато снеха и другия бинт, Зарко реши да започне тренировка и на ръцете си. От дългото бездействие те бяха слаби, хилави, с меки и отпуснати мускули. След утринната гимнастика той караше майка си да ги масажира с крем. А при хубаво време по цял ден им правеше слънчеви бани на едно затулено от хорските погледи място в градинката зад къщата. Кожата почерня, олющи се веднъж, дважд, няколко пъти, придоби красив кафяв оттенък и не беше вече така болезнено чувствителна. Мускулите позаякнаха, втвърдиха се.

Сега трябваше да се помисли и за краищата. Изпъкналите под кожата кости на совалката боляха и при най-леко натискане. Там трябваше да се развие мускул.

Една сутрин Зарко бе седнал на тревата в цветната градинка в двора и почиваше от утринната гимнастика. Погледът му неочаквано попадна на ябълковия дънер, който беше изместен от някого посред алейката и пречеше за свободно минаване. „Ето този дънер пречи, ще спъва тук хора, а той е некадърен да го отстрани. Защо ли му е такъв нещастен и мизерен живот!“ Зарко стана и решително отиде при дънера. Подхвана го с двете си ръце, наблегна, но тежкото дърво едва-едва помръдна. Той се изправи, постоя в нерешителност и изведнъж пак се залови с всички сили. Напуканата и грапава кора на дънера се забиваше в ръцете му, причиняваше му нетърпими болки, но той не отстъпваше. Пред очите му беше Серьожа Крилцов, който със зъби възпламенява бомбата, а кръвта от ръцете му тече. Нека и неговата кръв изтече, но да знае поне, че и той е извършил нещо полезно! И ето дънерът помръдна, разклати се напред-назад и изведнъж, изскочи от гнездото си в земята. Да се търкаля нататък беше вече по-лесно. Пътят за минаване беше свободен!

Зарко не чувствуваше болките в ръцете си, не виждаше, че на лявата му ръка има кръв. Беше доволен, че бе извършил за първи път, макар и дребна, но все пак полезна работа.

А малко по-късно същият този ябълков дънер се превърна в своеобразен физкултурен уред — Зарко го търкаляше вече съвсем свободно из целия двор и закаляваше по този начин ръцете си.

Учениците бяха в лятна ваканция и сега вече Гриша почти не излизаше от Заркови. Двамата играеха на „дама“, четяха заедно интересни книги, разговаряха понякога, спореха доста ожесточено по разни въпроси, но никога не се караха. Започнаха и да излизат из града, да ходят на кино там, където не можеха да ги срещнат познати. Зарко ходеше винаги с ръце, пъхнати в специално направените на винтягата му дълбоки джебове и никой не можеше да допусне, че той е без длани и без пръсти.

Един следобед към средата на месец юни те тъкмо се бяха върнали от посрещането на последните български войници от фронта, когато пред вратичката на двора спря зелен „джип“. От него слезоха един съветски офицер и едно около дванадесетгодишно чернооко, пълничко момче в красива синя униформа.

Зарко погледна от прозореца на коридора и извика изумен:

— Джура! Чичо Николай! — и едва не се преби от бързана надолу по стълбата.

Изскочиха навън и майка му, и Гриша.

Зарко се хвърли първо към Данилич и увисна на шията му. Старият воин го прегърна с единствената си ръка и притисна устни към челото му.

А после се прегърнаха и с хърватчето:

— Джура! Лакомчо! Я виж, какъв си се издокарал! Генерал!

Джура беше в син дочен костюм с колан на кръста и с войнишко кепе на главата от същия плат. На краката си имаше нови юфтени обувки с езичета отпред. Такава беше униформата на сиропиталището. А Данилич беше в красива офицерска лятна униформа с жълти пагони на раменете. На лявото джебче на рубашката му пъстрееше в разни цветове дълга орденска лента, а над нея искреше с ослепителен блясък златната петолъчка на „Герой на Съветския съюз“.

Когато всички се качиха горе в стаята, за да не събират около себе си любопитни, Зарко, все още невярващ на очите си, попита:

— А как се срещнахте? Къде се намерихте?

— Много лесно! — каза Джура. — Пуснаха ме да дойда при тебе. Минах покрай госпитала. А там, на двора — той разхожда се и пуши...

— Казвах ти аз да отидем! Обърна се Гриша към Зарко. — Ама ти: „Няма да ни пуснат! Нищо няма да излезе!“ Видиш ли, че щеше да излезе?

— Ну, как поживявате? — каза Данилич и сините му усмихнати очи обходиха стаята.

Майката тъжно поклати глава и въздъхна. А Зарко тутакси грабна от масата първата попаднала му книга, сложи я на коленете си, разгърна я ловко и си даде вид, че чете:

— Ето как поживяваме! — каза той уж също по руски.

— А! — зяпна учуден Джура, който никак не бе и предполагал, че с такива ръце може да се разгърне и прелиства книга.

— Вот и молодец! — каза също учуден и зарадван Данилич.

— Окуражен от похвалата, Зарко реши да покаже всичко, каквото можеше. Той остави книгата, взе от печката кутийката с кибрит, подхвърли я нагоре, хвана я до гърдите си и пак я остави; взе каната с вода, наля в чашата до нея, остави каната, взе чашата, пийна една глътка от нея и я остави. После вземаше, разместваше подхвърляше всичко, каквото му попаднеше пред погледа, и при всяко движение казваше: „Ето как поживяваме!“

Джура и Данилич го гледаха с любопитство и възхищение.

— Кой те научи? — попита накрая наивно Джура.

Зарко го погледна насмешливо, после-погледна Данилич и каза:

— Някои работи сам се научих, а на някой ме научи Серьожа Крилцов...

— Кой, кой? — попита повторно Джура, които отдавна бе забравил името на младия съветски доброволец — герой.

— Вот и хорошо! — каза Данилич и съзаклятнически намигна на Зарко, който след малко допълни:

— Имам си и аз един добър приятел, Сергей се казва...

Гриша, който вече знаеше от Зарко за случая със, Серьожа, не издържа и изведнъж гръмко се засмя. Засмяха се всички.

— Ну, хорошо, хорошо, Захарий! — повтаряше възторжено, Данилич. — И още много неща ще можеш.

— Колко си добър, чичо Николай! Как винаги искаш да ме утешиш! — каза с въздишка Зарко.

— Ти не си вече малък, за да те утешават, Захарий! — отвърна с укор Данилич. — Който иска и упорства, може всичко!

— Всичко. Да, може би всичко!... — Долната устна на момчето потрепна, а в гласа му се промъкна нотка на плач. Едно само вече никога няма да мога...

— Какво? — попита Джура.

— Никога вече не ще мога да рисувам!...

— Ех, и ти, Зарич!... — прекъсна го Гриша.

Майката нервно стана от стола си. Думите на Зарко я завариха неподготвена. В грижите си около неговото здраве тя бе забравила за голямата му страст към рисуването. А когато по-късно си спомняше, успокояваше се с надеждата, че Зарко и не мисли вече за рисуване. И ето сега — той не само че не бе забравил и не се бе примирил с това, но и тайно бе страдал, без да открие дори и на нея мъката си.

Майката отново седна и изпитателно се вгледа в очите на сина си. Дали той бе мълчал само от жалост към нея, или бе започнала да се появява между двама им някаква отчужденост?

Но сега Зарко я гледаше пак така спокойно и ласкаво. Тя си отдъхна.

После поведоха разговори за разни неща, спомняха си за интересни хора и случки в болницата, посмяха се доста с дядо Рачо, когото Зарко умееше майсторски да имитира.

А времето минаваше и шофьорът отвън започна да надава тревожни сигнали с клаксона.

— Минуточка, Прохор Иванич, минуточка! — обади се Данилич от прозореца и като се върна, каза: — Аз трябва да вървя. Измолих колата само за един час, и то дадох ми я по случай заминаването ми за дома.

— Заминаваш вече? — скочи Зарко. — Кога?

— След два дни.

— И аз скоро заминавам! — обади се Джура. — Намерих чика Драгиша. Писа ми. Ще дойде да ме вземе.

— Слушай, Джура! — сети се изведнъж Гриша. — Има ли там при вас един Райчо... такъв един... е, Райчо де, Райчо се казва.

— Има. Мие чиниите и помага в кухнята.

— Кажи му, че си ми приятел. Ще ти дава повече манджа.

През това време Данилич незабелязано извади от джеба си няколко таблетки шоколад, постави ги на масата и ги покри с една от книгите. Видя го само Магда.

— Не биваше, другарю Данилич! — каза тя, малко засрамена от това, че нямаше с какво да почерпи гостите.

— Шшт! — сложи той показалец до носа си. — Добро и умно момче имате вие. Моля ви, пишете ми за него. — И той, като извади от джеба си едно малко моливче, написа върху книжната покривка на масата адреса си. (Данилич се бе научил да пише с лявата ръка.)

Отвън отново се чу сирената. Гостите побързаха да излязат.

На двора те се сбогуваха. Данилич и Зарко се целунаха. Това беше може би последното им виждане. В очите на двамата блестяха сълзи.

Когато се качиха в колата и моторът вече забръмча, старият воин извика.

— Захарий, помни винаги: пред смелостта и твърдостта рухват всякакви трудности.

Изгубил търпение, шофьорът подкара машината с луда бързина. Той бе обещал да се върне в болницата след един час, а ето бяха изминали близо два. При това трябваше да откара Джура на гарата и чак тогава да се прибере.

Цялото лято Зарко прекара в четене, физкултура, слънчеви бани и упражнения на ръцете. Той понапълня, укрепна и изглеждаше сега по-едър, по-възмъжал. От всекидневното тичане и скачане сутрин мускулите на краката му така бяха заякнали и втвърдени, че когато Гриша на шега го удряше с юмрук по бедрото, с учудване и възхищение казваше:

— Ама че и мускули! Ръката ми отскача като от автомобилна гума! Кога ще дойдеш да ни бъдеш рефер!

Но Зарко само поклащаше глава. Желанието му да бъде рефер беше лесноосъществимо. Сега го занимаваше друга мисъл.

Раните на ръцете окончателно заздравяха и на техните места сега имаше само по едно тъмночервено къдраво ръбче. Зарко можеше вече да върши много работи съвсем сам: вземаше или пренасяше от едно място на друго и по-едри, и по-тежки предмети, като ги стискаше между двете си ръце като с маша; можеше да яде сам без ничия помощ ябълка, круша, парче или филия хляб със сирене или кашкавал.

Но имаше още две много важни неща, които той трябваше да овладее, за да се чувства самостоятелен и почти независим от другите. При ядене не можеше да си служи с лъжица или вилица — тънките им дръжки се врязваха в кожата и причиняваха болки. С обличането той отдавна се бе справил — не беше никак трудно да пъхне двете си ръце в страничните джебове на панталона и да го намъкне на себе си или да наметне и облече палтото си, но не можеше да се закопчава. Тази така проста и незначителна за всеки здрав човек работа за него беше сега най-трудното нещо на света.

А училищната ваканция бе изминала. Бе свършил и отпускът на майка му. Тя вече ходеше на работа. Зарко оставаше в къщи съвсем сам и беше принуден понякога да лежи в леглото до завръщането ѝ или да се разхожда из къщи по пижама, необлечен.

— Нима не ще мога да се закопчавам! — говореше той сам на себе си. — Нима цял живот ще трябва да има около мене човек, който

да ме облича и съблича като малко дете? Не, не!... Толкова трудно и невъзможно ли е да се намери начин?

И цялата му мисъл сега беше съсредоточена в това, как да се научи да се закопчава.

Един ден, когато майка му беше в училище, той взе от закачалката балтона и като го сложи на скута си, дълго разглежда и опипва с ръце неговите големи бакелитови копчета. Така му изглеждаше съвсем лесно да ги пропъхне в дупките и да ги закопчае. Опита се. И наистина, не беше много трудно. Ето, хваща копчето с двете си ръце, натиска го в илика, докато то се провере до половината. После придържа и натиска с едната ръка, а с другата го изчовърква над плата и готово!

— А сега — на себе си! — каза той и облече балтона.

Запретна ръкавите, за да не му пречат. Започна. Трябваше да се притворят двете крила на дрехата така, че копчетата да дойдат под илиците. Добре. Това не беше трудно. А сега как да се подхване това проклето копче и да се напъха в илика, когато нямаше нито палец, нито показалец?

Той дълго стоя и мисли. Опита се да подхване горната част на балтона и просто да го закачи на копчето. Нищо не се получи. Ако това не беше копче, а кука, може би щеше да успее да го закачи. Дали да поиска от майка си да му зашие телени копчета? Не, не! Това не е никакво разрешение на въпроса! Опита се обратно — с копчето да закачи илика. Така пък беше не само невъзможно, а дори и глупаво да се мисли за някакъв успех.

След два часа безполезни опити, цял изпотен от мъка и напрежение. Зарко се хвърли по очи на леглото и се разплака. Трябваше да се откаже от своето неосъществимо желание.

Но мисълта да се облича и закопчава сам никак не излизаше от главата му. Тя го преследваше навсякъде: и когато майка му го хранеше и обличаше, и когато той се разхождаше, и когато седеше наведен над някоя книга. Лягаше си вечер с тази мисъл и ставаше сутрин пак с нея: „Как!?“

Гриша сега идваше по-рядко. Той вече беше гимназист и изминаваше пеш голямо разстояние от къщи до гимназията, а трябваше да отделя и повече време за уроците си. Освен това неговите отношения с Маргарита бяха стигнали дотам, че твърде често се

случваше той да е тук, в стаята, а главата му — съвсем другаде. В такива случаи нищо разумно или весело не можеше да се чуе от него: той гледаше замислен все в една точка на стената или вратата, мълчеше, въздишаше тежко и се заканваше на някого с юмрук. А ако заговореше нещо, то непременно беше все около Маргарита, все около хитростта и неверността на момичетата.

Зарко и без друго нямаше намерение да го посвещава в своите опити, защото Гриша сигурно би го сметнал за луд, но се измъчваше и страдаше от това, че нямаше с кого да разговаря.

Не можеше вече и да чете с увлечение, както преди. Ще седне, ще разгърне книгата, но още след първите прочетени редове мисълта му отскача другаде. Пред очите му върху страницата на книгата изпъква голямо черно копче с остър наоколо ръб и четири дупки в средата. Той мисли, разсъждава по какъв начин може да го подхване, как да го прокара във въображаем илик, а после веднага, става и започва да проверява на практика. Но резултатът беше все един и същ — неуспех!

Копчетата започнаха да се мяркат пред очите му не само по страниците на книгите, а и по масата, по леглото, по възглавниците — навсякъде. Започна и да ги сънува. Една нощ особено много се измъчи. Наскоро бе прочел една книга за експедицията на Папанин на Северния полюс. И ето, сънува той, че се намира на Северния полюс сам-самичък и облечен в тънки летни дрехи, а около него — сняг и високи ледени планини, които блестят като стъкло. Изведнъж слънцето се скрива зад облак, небето потъмнява, започва да вали сняг на едри парцали. Зарко се вглежда в една снежинка и с учудване открива, че това не е сняг, а голямо бяло копче с остър като бръснач ръб. Копчетата има и навред по земята. Той върви по тях, а те хрустят под краката му и острите им ръбове се забиват като игли в стъпалата му. Внезапно започва буря. Вятърът грабва от земята облаци копчета и го бие с тях по лицето, по гърдите, по цялото тяло. Неочаквано един леден блок от близката скала се откъртва, образува се голяма врата и от нея с викове излизат някакви странни хора, облечени с кожуси от бели мечешки кожи и закопчани от горе до долу с черни бакелитови копчета. Един бързо дотичва до Зарко, наметва на плещите му също такъв бял кожух и крещи на ухото му, за да надвие воя на вятъра: „Закопчай се веднага, защото ще замръзнеш, ще се превърнеш в парче лед!“ И Зарко започва

да се закопчава, но това не му се удава. Бурята развява краищата на кожата като крила и той никак не може да ги прикрепи един до друг, не може да хване поне едно от копчетата и да го пропъхне през тесния илик. Внезапно по лицето го плисна студен дъжд и той се събуди.

Майка му натисна бутончето на нощната лампичка и уплашено се привдигна на леглото си:

— Зарко, защо не спиш? Защо охкаш и пъшкаш толкова? Да не ти е нещо лошо?

— Не! Бях на Северния полюс. Там беше много студено и валеше дъжд...

Тя го погледна, погледна към прозореца и се разсмя:

— Че как няма да пътуваш толкова надалече, когато, я виж — юрганът ти се е смъкнал долу и краката ти са съвсем голи, а прозорецът се е отворил от вятъра и върху главата ти пръска дъжд?

Навън виеше вятър и валеше първият есенен дъжд.

Майката стана, затвори добре прозореца, оправя юргана и зави грижливо Зарко, а след това си легна и угаси лампата. Тя се обърна няколко пъти насам-натам, после утихна и равномерното ѝ дишане показваше, че вече спи.

А Зарко до края на нощта не можа да затвори очи. Непрестанно мислеше какво да направи, как да постъпи, за да закопчае поне едно-единствено копче на палтото си.

Сутрин, след като излезеше майка му, той веднага се залавяше за тази трудна работа. Очите го заболяваха от взирание, виеше му се свят от мислене, краищата на ръцете му се набиваха и нараняваха до кръв от острите ръбове на копчето, в очите му се появяваха сълзи от болка и от мъка, но той не преставаше, не се отказваше. Цели два месеца бяха изминали от първите опити, а резултат нямаше никакъв.

Най-после през един септемврийски ден, когато майка му се върна от училище, намери го необикновено весел и щастлив. Той пееше и танцуваше из стаята.

— Какво става с тебе, каква е тази радост?

— Познай! Не забелязваш ли нещо по мен?

— Не!

— А това копче?

Тя дълго гледа закопчаното копче на палтото му, но нищо интересно, нищо необикновено не можа да намери в него.

— А тази сутрин ти ли ме закопча?

— Нима?... — от учудване майката седна на стола и го загледа с широко отворени, смаяни очи.

— Разбира се! Ей сега ще видиш! — само с две движения на ръцете той успя да откопчае голямото черно копче и се зае отново да го закопчава. Гледай сега добре! Ето така — той мъничко се понаведе, подхвана с двете си ръце двете крила на палтото и ги нагласи така, че копчетата да дойдат малко по-надолу от дупките. Постави върха на дясната ръка под първото копче, а лявата — отгоре, върху дупката. — А сега внимавай! — Той натисна с дясната копчето отдолу и то послушно се промъкна повече от половината над илика, където лявата ръка го притисна, за да не избяга. После дясната продължи натиска нагоре, а лявата отпретна долната част на илика надолу и — готово! Копчето беше закопчано. Същото се повтори и с другите две. Това сега му се струваше толкова лесно, толкова естествено, че сам Зарко се чудеше как бе изгубил повече от два месеца, за да го измисли и осъществи.

Неудържима радост обхвана сега и майката. Тя прегърна сина си, целуна го и по страните ѝ се търкулнаха сълзи на щастие.

— С големите копчета е лесно... — каза след малко тя.

— И с малките ще се справя! — прекъсна я той. — Важното беше да се намери начинът!

Но когато Зарко се опита да закопчае копчетата на горната си риза, малките седефени кръгчета упорито отказваха да се подчинят на неговата воля. Те жестоко се впираха в тъпите, заоблени краища на ръцете му и те тутакси почервеняваха от кръв.

— Трябва още да заякне кожата — каза той. — Ще се обърна за помощ към моя добър приятел — доктор дънер.

След продължителните и проливни дъждове през септември и октомври небето се изчисти, засия като измито и времето се задържа слънчево и топло. Клоните на дърветата отдавна бяха оголели, но тревата по полето, по дворовете, крайпътните канавки се зеленееше като през пролет.

На поляната, където сега вече футболното игрище имаше истински врати от греди, следобед продължаваха да се събират децата и младежите от целия квартал. И кой знае дали защото искаха да се наиграят и за предстоящите зимни месеци, или пък защото през лятото бяха добре отпочинали и укрепнали, но сега на Зарко му се струваше, че те играят много по-буйно, по-лудо, а виковете и крясъците им са по-силни, по-жизнерадостни.

Тези предвечерни часове бяха най-тежкото и мъчително време за него. Той не завиждаше. Не! Зарко не беше завистлив. Но се измъчваше, че не може да бъде и той там — да играе, да крещи до насита. Би отишъл при тях — никой не би го изпъдил. Но не искаше да събира върху себе си любопитните погледи на малките деца и да слуша тихи възклицания на съжаление от по-възрастните. А по това време Гриша по-рядко идваше — напоследък той винаги беше зает. Не можеше и да чете, защото трябваше да бъде от дърво или камък, за да издържи над книгата, когато целият квартал ехти: „Гоол!“

Затова всеки следобед Зарко излизаше надолу към града, като се стараеше да минава по места, където нямаше хора.

Един ден той беше седнал на една усамотена скамейка в Парка на свободата и се бе отдал както всякога на своите нерадостни мисли, когато зад гърба му се разнесе звънлив женски глас:

— А, ето къде си бил! Здравей!

Докато той се обърне, пред него застана Лена с ученическата си чанта в ръце, заморена, задъхана, сякаш бе тичала.

Срещата беше толкова ненадейна, че Зарко дори не направи опит да скрие ръцете си, а само гледаше момичето с учудване и негодувание: „Ти пък откъде изникна сега тук?“

— Здравей, казах! — повтори приветливо тя.

— Здравей!

Лена не обърна внимание на неговия сух, недружелюбен поздрав, а седна на скамейката, все още дишайки уморено, и притисна чантата до гърдите си:

— Ох, убих се да те търся!

— Мене?

— Че тебе, ами кого?... Връщам се от училище — имахме спявка... Тъкмо завивам от шосето по пътеката нагоре, гледам те — ти бързаш надолу по другата пътека. Върнах се, заобиколих ония там трите къщи. Когато погледнах по пътеката, тебе вече те нямаше. Па тук търси, там търси — и ето най-последно, намерих те.

— А защо съм ти потрябвал? — попита тихо и мрачно Зарко.

— Ако не ме искаш, мога и да си отида! — изправи се тя.

Той бавно вдигна глава и погледът му срещна нейните големи ясни очи, които го гледаха тъжно и с укор.

— Не казах нищо лошо! — отвърна той по-меко и като сложи ръцете си в джебовете, продължи да я гледа мълчаливо и с любопитство.

От глупавата и неприятна среща в двора след завръщането му от болницата той я виждаше сега за пръв път. Лятната ваканция Лена заедно с братчето си Илко и сестра си Бойка бе прекарала при баба си на село, някъде в полите на Източните Родопи. Там тя изглежда бе работила полска работа, защото лицето ѝ беше загоряло, изпечено, а горният слой на кестенявата ѝ къдрава коса бе силно изрусял от слънцето и сега над високото ѝ поизпъкнало чело се спущаха красиви вълни от тъмни и пшеничено жълтеникави къдрици. В тия няколко месеца Лена бе станала просто неузнаваема — бе пораснала, напълняла и в самия израз на лицето ѝ имаше нещо, което я правеше да изглежда по-умна, по-възрастна.

— Защо ми се сърдиш, защо ме мразиш толкова много, Захарий? — каза тя.

— Кой? Аз да те мразя?

— Ти! Спомни си само какъв особен и сърдит беше, когато се върна от болницата и когато дойдох у вас в градината. Спомни си как си казал после да ни изпъдят... и че мене... мене просто не си искал вече и да ме видиш...

— Лъжа! — възмути се искрено Зарко. — Кой ти е казал това?

— Цяло лято ми беше мъчно! И колкото пъти си спомнях, все ми се плачеше — не отговори тя на въпроса и продължи: — В болницата идвах и сама, и с другите няколко пъти. Но не ме пуснаха...

— Кой ти каза, че не съм искал да те видя? — повтори Зарко.

— То беше много ясно — отклони и сега отговора Лена. — Ето и онзи ден, преди две седмици... Минахте с Гриша покрай нас. Аз бях до дивия кестен, а ти не ме поздрави дори...

— Не съм те видял! Честна дума! — изправи се той. — Но ти отговори, кой ти е казал, че съм те мразел и не съм искал да те видя?

Лена замълча и стоеше в нерешителност.

— Кой? Кажй най-после, моля ти се!

— Жоро Кърлежа.

— Аха! Ето, значи, кой бил!... Разни глупости и подлости измисля, за да скарва хората!...

— Значи, не е вярно? — зарадва се Лена и големите и зеленикави очи засияха:

— Ами че не, разбира се! Той мрази Гриша, а на мене иска да си отмъщава... — Зарко отново седна.

— Ах, тоя Кърлеж! — Лена се замисли, постоя, а после седна на скамейката и съвсем чистосърдечно попита: — А защо вече не искаш да дружим? — Тя беше уверена, че Зарко само нея отбягва.

Той се върна, погледна я дали тя не се подиграва:

— Ти си гимназистка... Там в търговското училище имаш толкова много другари...

— Всички са глупави и грубияни! Тая година в нашия клас са се събрали едни!... — тя тръсна яката на синьото си ученическо палто.

Зарко нищо не отговори. Замълча и Лена. Тя си играеше с металическата бравичка на чантата си.

— Закъснях! Ако се е върнала мама, ще ми се кара! — стана изведнъж тя и тутакси добави: — Хайде да си ходим заедно!

— Аз ще постоя още. Мама е на събрание. Не ми се седи в къщи...

— Но нали вече не ми се сърдиш?

— Аз никога не съм ти се сърдил!

— Ще дойдем някой ден с Маргарита у вас. Ще си поприказваме за много работи...

Зарко мръдна рамене, беше готов да откаже, не искаше да я наскърбява отново и каза:

— Елате...

— Е, довиждане сега!

Тя с бързи крачки тръгна по извиващата нагоре пътека, а той дълго гледа как нейната дребничка, но стройна и недетска вече фигурка се мяркаше между дърветата. Овладея го изведнъж някакво странно, непознато досега чувство на радост и тъга.

Падна първият сняг. Поляната опустя, заглъхна за дълго. Не можеше да излиза навън и Зарко. От студа ръцете започнаха силно да го болят. Сега по цял ден той прекарваше в къщи и очакваше с нетърпение дървената стълба да изскърца, да се върне майка му от работа. Единствена тя беше най-добрият му и най-верен другар, само тя истински можеше да разбере неговата мъка, неговите страдания, така рядко нарушавани от споходили го дребни радости.

Гриша почти престана да идва. Той бе получил една след друга две двойки и сега усилено четеше — така поне той се оправдаваше. А не минаваше неделя да не отиде на Витоша на ски. Впрочем това беше съвсем лесно обяснимо — скиорка бе станала и Маргарита.

От време на време идваше баба Гуна Сингерката. Тази услужлива, но груба и необикновено бърлива жена Зарко не обичаше. Тя идваше тук не за друго, а защото смяташе, че с това прави благодеение. Баба Гуна хазяйничеше в къщи като у дома си — оглеждаше навсякъде: в долапа, в тенджерите, в килера, под креватите, помиташе с метлата около печката, слагаше да ври някакво ядене и непрекъснато бърбеше. Когато Зарко се противопоставяше за нещо, тя грубо го прекъсваше:

— Ти сега ще си стоиш там, ще гледаш и ще мълчиш! Та за лошо ли се мъча, бре? Ех, де да имаше и у дома някой така да ми ошета!

А след като излезеше оттука, баба Гуна тръгваше из квартала да се хвали каква работа е свършила.

Затова Зарко, щом я усетеше, че идва, заключваше вратата и на чукането ѝ не се обаждаше.

Лена наистина изпълни обещанието си и дойде няколко пъти. Първия път донесе две книги. Тогава тя постоя съвсем малко, защото бързаше за спявка в училищния хор. Втория път дойдоха с Маргарита, а след тях изтрополя по стълбите и Гриша. Поседяха, поговориха за различни неща, но разговорът беше хладен, неинтересен, почти като между чужди. Този тон бе внесла Маргарита, която може би заради Гриша се държеше малко гордо и с някакво чувство на превъзходство

над всички. Тя седеше съвсем сериозна, сякаш насила я бяха довели тук.

А когато двете си отидоха, Зарко и Гриша едва ли не се скараха:

— Не разбирам какво толкова ти харесва тая надута пуйка! — рече Зарко.

— Не е надута! Така ти се е сторило.

— Не ми се е сторило!... Руса такава една, с остри присмехулни очи и дълга, дълга като върлина...

— Слушай — разсърди се Гриша и скочи, — вземи си върлината назад! Аз съм я мерил! Тя е само с два пръста по-висока от мене.

Зарко виновно замълча. Той разбра, че бе засегнал Гриша на най-болното място — беше му намекнал за неговия нисък ръст.

Оттогава Лена бе наминала само два-три пъти и то пак набързо. Но след всяко нейно идване Зарко дълго се мъчеше да си спомни подробно разговорите, които бяха водили, какво беше казала тя, какво бе отговорил той, как се бе усмихнала или намръщила тя. Сега Зарко никак не искаше Лена да си отива огорчена, обидена или дори съвсем мъничко засегната от него.

А вечер, докато заспи, нейните големи хубави очи дълго го гледаха от тъмния ъгъл на стаята и му се усмихваха доверчиво, мило. Защо беше всичко това, той не можеше напълно да си обясни. Но чувствуваше, че пред него се надига някаква нова опасност. Несъзнателно се боеше, че тази добродушна, откровена и наивничка Лена неволно ще му причини някаква нова болка, по-страшна от болката на осакатените му ръце. Той дори понякога беше доволен, че тя не идва. Мъчеше се да не мисли за нея — нарочно насочваше цялото си внимание към най-трудните, най-болезнените упражнения на ръцете си. Стотици пъти на ден закопчаваше и разкопчаваше най-малките копчета на дрехите си. Ръцете му се разраняваха, реверите на ризите му се обагряха с кървави петна, но той не спираше. И все пак образът на Лена отново се появяваше пред очите му, мил, усмихнат, непостижим.

По-често започна да отсъствува от къщи и майка му. Сутрин тя беше в училище, а на обед се връщаше не за много, обядваше, разтребваше, приготвяше нещо за закуска и отново излизаше.

— Ти вече можеш и сам да се обслужваш — казваше тя. — Почети, позанимавай се, а аз трябва да отида в клуба на заседание.

Избори приближават, а реакцията не подбира средства, вилнее...

Отначало Зарко се сърдеше на майка си, упрекуваше я дори, че тя не го обича достатъчно. Но после, когато започна да попрочита вестници, разбра, че тя правеше това тъкмо защото го обича.

Зарко бе научил от Гриша, че водач на опозиционерите в квартала е Бано Кърлежа, бащата на Жоро. Ненапразно хората бяха нарекли този богат и угоен човек Кърлежа. Той имаше фабрика за платове, в която работеха стотици работници и работнички. В миналото им плащаше толкова, колкото да не умрат от глад. Глобяваше и уволняваше, когато поиска, фашистките управници го закриляха. Натрупал беше несметни богатства. Неговата къща беше най-голяма в квартала, а имаше и други три в центъра на града, които даваше под наем. Разправяха, че имал много милиони в чуждестранни банки.

Същият този Кърлеж сега ходеше от къща в къща из квартала и говореше против комунистите. Но той не спираше дотук, а подкупваше и бедни хора, които да агитират против народната власт.

Зарко започна редовно да чете вестници и от ден на ден все по-ясни му ставаха много неща. И колкото повече разбираше, толкова по-голяма ставаше мъката му. Ето всички честни хора са се заловили да строят новия живот. Не минава ден по радиото и по вестниците да не съобщят за някой ударник или рационализатор, за някой заслужил за родината човек. А с какво може да заслужи той, какво може да направи за родината, за хората, за майка си с тия две отрязани ръце? Жив труп, безполезен човек, тежест за обществото и майка си — ето какво е той!

Нима цял живот ще бъде така? Не, не! Тогава по-добре да не живее, за да не измъчва и другите около себе си...

Но имаше моменти, когато мрачните мисли напущаха Зарко и тогава той дори се упрекуваше как е могъл да бъде толкова слаб, малодушен и без никаква вяра в себе си. Това се случваше обикновено, когато при него идваше Първан Векилов.

Този строг, но приветлив човек бе завладял всецяло душата на Зарко. Макар че беше извънредно много зает с някакви работи из квартала, той винаги намираще време поне веднъж седмично да наmine при него.

— Здравей! Как сме? — казваше още от вратата Векилов, като се навеждаше, за да не чукне главата си в горния праг.

— Благодаря! Добре.

Той сядаше с нарочно подчертана тържественост на стола до масата, така както сядат инспекторите, когато отиват на ревизия при някого, и казваше:

— Я да видим какво си научил досега?

И без да се стеснява, Зарко започваше да му показва как вече се храни с лъжица или вилица, как се обува и завързва сам връзките на обувката си, как хваща метлата и мете, как оправя леглото си и как върши вече почти всичко най-необходимо за човека. Разбира се, всичко той извършваше не така, както хората с ръце, а по-особено, с повече движения и труд, но резултатът беше пак същият.

— Браво! Чудесно! Великолепно! — казваше след всяко негово действие Векилов.

— Почакай, ти още най-важното не си видял! — каза веднъж Зарко и като разтвори двете крила на сакото си, посочи с глава малките седефени копчета на ризата си: — Как мислиш ти, чичо Първане, дали ще мога да ги разкопчая и закопчая?

— Е, ти не съжالياвай за такава дребна работа! — каза Векилов. — Тия копченца даже и аз трудно ги закопчавам — пръстите ми са дебели.

Но той не можа да довърши успокоителното си слово, защото през това време Зарко ловко разкопча цялата редица бели лъскави копченца и започна едно по едно бързо и сръчно да ги закопчава.

— Я гледай ти! — каза Векилов изненадан и смаян.

— Е, мога ли, или не мога? — погледна го Зарко, закопчавайки последното копче.

— Безспорно можеш! — Векилов не каза нито „браво“, нито „чудесно“ или „великолепно“, защото намираше, че нито една от тези думи не би изразила точно възхищението му от това, което бе видял. Като помълча малко, той каза: — Просто невероятно.

— Трябваше да се хванем на бас.

— Да, интересно щеше да бъде! Сигурно щях да заложа главата си, че не можеш.

— На мен глава не ми трябва пошегува се Зарко. — Виж, да речем, ръце...

— Чакай, точно затова дойдох днес, да видя дали не е време вече да ти поръчаме протези...

Лицето на Зарко изведнъж помръкна:

— Не искам аз изкуствени ръце; те са само за украшение! Нека не съм красив, но да мога да върша нещо, да работя...

— Правилно! — стана Векилов. — Няма никакво значение какво щели да кажат някои глупци. Важното е да можеш! А ти можеш! — Той постави ръка на рамото му. — И още много неща ще можеш, защото ти имаш воля! И като помълча, добави: — Да, комсомолска воля!

Зарко го погледна. Дали не се шегува? Не, очите на Векилов бяха сериозни. В тях сега нямаше дори и обикновената му усмивка. А такава похвала от устата на такъв човек не е дребно нещо!

— Бъди все така твърд и упорит! И ще успееш! Довиждане! — каза Векилов, но хващайки дръжката на вратата, се обърна, погледна мълчаливо своя млад приятел и повтори: — Да, непременно ще успееш!

От този ден Зарко стана по-самоуверен. Вярата му в живота укрепна. У него се породило неудържимо желание да преодолее и най-големите трудности, но да стане полезен човек.

Дните и месеците минаваха бавно и монотонно.

През една есенна вечер на 1947 година Зарко пак бе останал съвсем сам в къщи и отново го бяха връхлетели черните и тъжни мисли. Той дълго се бе мъчил да съсредоточи вниманието си в книгата, която бе взел да чете, но това не му се удаваше.

На масата имаше купчина тетрадки, които майка му бе донесла за преглеждане. Той си спомни за своите ученически тетрадки, наведе се и измъкна изпод кревата сандъчето, в което бяха прибрани всичките му книги. Взе една от тетрадките, разгърна я и сърцето му замря от вълнение и болка. Цялата тетрадка беше изписана с необикновено красив, равен дребен почерк. Тук имаше свободни съчинения, диктовки и преразказване на уроци. Под всеки от тях стоеше бележка с червено мастило: „отличен“ (6) и подписът на учителката по български.

После той разгърна тетрадките си по история, по физика, по геометрия. Навсякъде — грижливо и с любов направени рисунки, чертежи и навсякъде все същият този дребен и красив почерк, за който така много му завиждаха някои от момчетата и особено Жоро Кърлежа.

„А дали не ще мога и сега“ — помисли Зарко и трескаво затърси из сандъчето молив. Той намери един и изведнъж го грабна с двете си ръце, но миг след това го захвърли, сякаш бе пипнал разпален въглен. Захлупи лице върху купчината тетрадки на масата и горчиво заплака. Заплака не от това, че ръбестият молив му беше причинил болка. Не! А плачеше от болката в душата си, която беше много по-силна от физическото страдание. Та как можеше да пише той сега с тия две осакатени, обезобразени ръце? Как — без пръсти, без опората на дланта? Та това е глупост, мечта на ненормален човек!

И все пак от този момент мисълта да се научи да пише вече не го напущаше ни денем, ни нощем. С часове той седеше на едно и също място, без да помръдне, унесен в размишления и мечти. В началото почти винаги идваше до тъжното заключение, че това е

неосъществимо, че това е една натраплива глупост, за която не бива дори и да се мисли. Но после сякаш напук на здравия разум въображението му все по-често започна да взема връх и тогава той ясно виждаше как държи с две ръце молива и как по бялата хартия пред него една след друга се ниже красива върволица от букви. А след това неусетно се озоваваше пред черната дъска в просторната класна стая, където решаваше сложна аритметична задача. Той дори чуваше собствения си глас как звъни в притихналата стая и виждаше доволно усмихнатото лице на учителя по математика.

Но ако Зарко се научи да пише, той непременно ще може и отново да рисува. Ами че разбира се, и да рисува!... Ех, веднъж само да се научи да пише!... А ще се научи. Трябва да се научи.

Кураж му даваше това, че той вече бе преодолял такива действия, като храненето с лъжица, обличането, обуването и завързването на връзките и особено закопчаването, тази така трудна и мъчителна в началото работа, за която Векилов бе казал: „Просто невероятно!“

Но все пак нито една от тези работи не можеше да се сравни с писането. Това беше много по-сложен процес, който започваше още с начина на държане молива. Колко пъти го бе наказвала и чукала по ръцете майка му някога, когато той беше в първо отделение и когато неволно хващаше молива неправилно между пръстите си! А сега нямаше пръсти. Нямаше и помен от длан. Само с една ръка моливът не можеше да се държи, трябваше с двете. Но как?

Зарко реши, че трябва да се научи да пише. Необходимо беше само повече да помисли.

Своите намерения той държеше в дълбока тайна. Не казваше нито на Гриша, нито на майка си, защото те сигурно щяха само да го погледнат със съжаление и тъжно да поклатят глава. А Зарко най-много от всичко мразеше да го съжеляват.

На другия ден той с нетърпение дочака майка му да привърши къщната работа, да се приготви и да излезе за училище. Едва заглъхнали нейните стъпки надолу по стълбите, той извади една недописана тетрадка, намери молива и се залови за работа.

От първия опит нищо не излезе. Той бе хванал молива с двете си ръце, така както някакво мече или друго животно би уловило с лапите си клечка. И, разбира се, върху белия лист на тетрадката се получиха криви, безсмислени йероглифи от черти и колелца вместо желаните

букви и думи. Неуспехът се дължеше не само на липсата на пръсти, а най-вече на това, че нямаш опора, нямаше длан.

Зарко се замисли. Моливът се изплъзна от ръцете му и падна. Върху тетрадката капнаха две едри сълзи. Те не се разляха, а останаха върху лъскавата гланцирана хартия като две кристални зрънца. А колко много такива зрънца бяха изтекли от неговите очи!

— Не! — каза той решително. — Не сълзи са нужни тук, а воля. — Пред очите му изведнъж изпъкна бледият измъчен образ на Серьожа Крилцов, бликащата като фонтан кръв, бомбата, която той възпламенява със зъби.

Зарко се изправи. Разтърси глава, избърса сълзите си и се залови отново за работа. Е добре, длан за опора няма. Но дали за опора не може да послужи лакътят? Той взе отново молива, постави лакътя на дясната си ръка върху тетрадката, а с лявата запритиска острието на молива към листа. Сега беше по друго — чертичките не излизаха така безобразно разкривени. Но все пак и така беше невъзможно да се пише. Запотеният от напрежение лакът се впиваше, залепваше в листа, а моливът стоеше между двете ръце неподвижен, също като закован. Трябваше движение, поне някакво съвсем мъничко движение на мускулите, които го притискаха. А колкото до плъзгането на лакътя, това е лесно — и с талк може да се посипе, и хартия може да му се залепи...

Зарко остави молива и започна да разглежда напрегнато ръцете си, сякаш сега за пръв път ги виждаше. На дясната, между произпъкналите две кости на прерязаната совалка, имаше малка седловинка. За голямо свое учудване той забеляза, че по някакъв необясним за него начин тя можеше да се свива и разпуца с около два-три милиметра. Костите на совалката можеха да се приближават и отдалечават. Дали тази седловинка не можеше да се използва за писане? Опита. Нищо не се получи. Обхвана го страшна мъка и разочарование. Да бе почакал, да бе потраял, за да поживее поне малко повече с надеждата, че ще успее, а то!... Той се хвърли в леглото, зарови лице във възглавницата и остана така неподвижен; ако дойдеше някой, би помислил, че спи.

Изведнъж Зарко се обърна, привдигна се на лакти. Бе си спомнил нещо много важно: когато беше в болницата още с вързани очи, той не знаеше, че са ампутирали ръцете му. Болките в началото бяха общи, а

после започнаха да се чувствуват по-силно или по-слабо ту на едно място, ту на друго и той беше напълно уверен, че има пръсти и длани, че те го болят или сърбят. Същото това лъжливо усещане съществуваше у него и сега. Дали не може да му послужи за нещо?

Той стана, отиде на светло при масата и се залови с подробно изследване на своите ръце. Заопипва с дясната си ръка ръба на масата. Ето тук, най-открая, е палецът, малко по-нататък — показалецът, а тук, точно над седловинката, където се бе запазил и поразвил по-дебел мускул, се чувствуваха в безредие останалите три пръста. Разбира се, всъщност това не бяха никакви пръсти, а само осезателните им нерви. Той стисна ръката си, както би я стиснал като здрава в юмрук, и за голяма своя изненада видя, че седловинката и мускулите около нея едва забележимо се размърдаха и свиха. Значи, и двигателните нерви съществуваша! И не само съществуваша, а се и подчиняваха на волята му. Това беше голямо и извънредно важно откритие. То трябваше на всяка цена да се използва...

Но тъкмо в този момент отвън се чуха стъпки. Вратата шумно се отвори и в стаята влезе Гриша.

— Здравей, Зарич! Страшно голяма новина ти нося...

— Здравей! — каза, като се мъчеше да преодолее възбуждението си, Зарко. — Седни, отпочини си...

— Няма какво да сядам... Голяма новина!... — задъхан, заморен, тежко дишаше Гриша. — Кърлежа... фюит! Не е вече Кърлеж!... — клъцна той с два пръста шията си.

— Как не е? Заклал ли го е някой?

— А бе, не е, ама все едно, че е заклан...

— Как така; хем заклан, хем незаклан! — губеше вече търпение Зарко.

— Богатството му бе! Нали Кърлежа беше богат?... Е, не е вече богат... Национализираха фабриката му.

— Аз пък помислих, че Жоро Кърлежа някой е...

— Ами че и Жоро, разбира се... — прекъсна го Гриша. — Щом като баща му, все едно е, че и Жоро. Няма вече да ми се перчи все с нови дрехи, все с нови чанти... всичко ново. Пък и знаеш ли, Зарич, че Жоро Кърлежа подарявал на момичетата шоколад, купувал им гривни и обеци... Знаем ги ние такива! А нека сега пак да купува! Да видим

откъде ще има пари! Всичко им взема държавата: и милионите, и къщите, и фабриката, и всичко...

Гриша, макар че беше син на родители работници и комунисти, в момента не можеше да види дълбокия смисъл на това, което се бе случило с Кърлежа и въобще с кърлежите всред народа. Той се радваше само за това, че неговият смъртен враг Жоро е изгубил едно от надмощията си над него, че не ще може вече да подлъгва Маргарита с шоколад и скъпи подаръци.

Най-после Гриша се поуспокои, подпря се с ръка на масата и стана съвсем сериозен. Зарко разбра, че той има да съобщава и нещо друго още по-важно.

— Знаеш ли, Зарич, днес приемам поздравления!

— По какъв случай?

— Станах член на ЕМОС, снощи ме приеха! Нямах нито един глас против — всички вдигнаха ръка!

— Наистина заслужаваш поздравление! Честито!

— Ама знаеш ли какви славни младежи и девойки има там! — запали се пак Гриша.

— Ти гледай само да не сбъркаш нещо, да не те изключат — охлади го изведнъж Зарко.

— Защо? Как така ще ме изключат?

— Много просто! Ще се сбиеш някой ден с някого и ще ти кажат оттам: „Обирай си крушите, такива не ни трябват!“

— Няма, Зарич! Честна дума! Няма вече да се бия!

— Ще видим!

Гриша тръгна да си върви, но след малко се върна:

— Ей, как щях да забравя! Довечера ще има мач с „Вихър“ по случай закриването на сезона. Ти ще си рефер. От ръководството на младежкото дружество ми казаха да ти кажа. Съгласен ли си?

Зарко вдигна рамене. Беше зает със своите опити.

— Не се дърпай де! Уважават те хората, а ти...

— Не, Гриша, моля ти се, рано е още...

Гриша замълча. Въпреки че му беше трудно, той се мъчеше да разбере другаря си. На Зарко му беше нужно още време, за да свикне с новото си положение.

По природа Зарко беше много нетърпелив. Намислеше ли да направи нещо, веднага пристъпваше към действие. И през всичкото време на работата беше неспокоен, напрегнат, сърцето му сякаш щеше да изхвъркне: „Кога ще свърша, кога ще бъде готово това!“ И все пак това бързане почти никак не му пречеше, никога не го довеждаше до големи грешки и неуспехи. Но... тогава имаше две здрави, извънредно сърчни ръце с точни, сигурни и ловки движения на пръстите.

А сега? Сега и за най-незначителната работа беше необходимо дълго и обстойно обмисляне. Нужна беше трезва предварителна преценка на всички възможности, за да се избере най-простият, най-лекият начин на действие. А за това беше нужно преди всичко търпение.

Но откъде можеше да се вземе това търпение за нетърпеливия? Наготово то не можеше да се получи, не! Трябваше да се наложи с усилията на волята. А имаше ли у Зарко воля? Имаше. Това той вече бе доказал пред себе си неведнъж; и при първото разгръщане на прочитната книга, и при отместването на ябълковия дънер в градината, и при закопчаването на копчетата, и при самостоятелното вече хранене с лъжица, и при всичко...

Ала писането беше съвсем друго нещо — извънредно важно, съдбоносно дори, но заедно с това толкова сложно и трудно. За него беше необходимо многократно по-голямо търпение.

Първите два дни Зарко непрестанно правеше опити в коя част на дясната ръка моливът би стоял така, че при подкрепа с лявата да се използват най-добре и едва забележимите движения на крайните мускули. В началото му се стори, че това място е там, където усещаше нерва на палеца и нерва на показалеца. Но после реши, че по-хубаво и по-устойчиво е мястото на седловинката между двете кости на совалката с подкрепа от долната част на лявата ръка. Спря се окончателно на това. Сега пък трябваше да преодолява друга трудност. От първите опити бе придобил навика да търси опора в мястото на въображаемия палец. С това лъжливо чувство трябваше да се воюва. И

Зарко още три дни употреби само за него. Най-после моливът вече стоеше правилно, с необходимия наклон малко назад.

Сега вече можеше да пристъпи и към писане. Но не букви, не! Зарко беше още твърде далече от буквите! Той много добре знаеше какво може да му донесе едно ново избързване — мъка, разочарование, неуспех. Започна с чертички. Прави, отвесни чертички колкото ширината на реда. След два часа упорит труд той успя да изпълни цели четири реда с тънки, отвесни и доста прави чертички. Сигурно би написал и още два реда, но навън се чуха стъпки и той набързо скри тетрадката и молива. Върна се майка му от училище.

— Защо си така зачервен, каква е тази пот по лицето ти? Да не сте се борили с Гриша? — учуди се тя и затърси с очи из стаята къде може да се е скрил Гриша.

— Нищо... аз такова... физически упражнения... гимнастика правих!... — обърка се, но бързо успя да намери оправдание Зарко.

— Гимнастика! — каза майката с недоволство. — Така ли се прави гимнастика, с всичките дрехи на гърба? Я виж, целият си плувнал в пот. Ще простинеш. Друг път сваляй поне палтото.

— Добре, мамо.

На другия ден той се опита да напише бастунче, но това много трудно му се удаде. Върна се отново към чертичките — прави, полегати наляво, полегати надясно. Към бастунче можа да премине едва на четвъртия ден.

Зарко всецяло се отдаде на своите писмени занимания, всичко друго сега изостави на по-заден план. Веднага след излизането на майка му сутрин за училище той се залавяше за работа. За щастие в чекмеджето на масата и в сандъчето, където бяха неговите книги, се намираха още четири подострени молива. С тях той можа да овладее писането на прави и обърнати бастунчета. Но когато към осемнадесетия ден реши да започне да пише ченгелчета, оказа се, че всички моливи вече бяха изхабени. Трябваше да се подострят. Ето сега нова трудност. Не дори и трудност, а истинска беда! Да помоли Гриша, майка си или някой друг? Но нали ще го запитат защо му са моливи, нали е решил да пази всичко в най-дълбока тайна?

Той реши да подостри моливите сам. Намери нож, събра всички моливи на масата... и безпомощно се тръшна на стола. Очите му

неволно се напълниха със сълзи. Та как, с коя ръка ще държи молива, за да го подостри? Ключна глава, замисли се.

Изведнъж си спомни думите на Векилов: „Просто невероятно!“ А после в ушите му прозвуча топлият баритон на Данилич: „Пред смелостта и твърдостта рухват всички трудности!“

Той стана. Погледна се неволно във висящото на стената огледало и видя насълзените си, натъжени очи. Стана му обидно и срамно. Та това ли е той, същият Зарко, който бе преодолял досега толкова много трудности? Та нали той може да държи ножа с двете си ръце? Може! Тогава? Тогава остава само да закрепим някъде неподвижно молива и да го подостри. Но къде и как? Ето върху какво трябва да се помисли, а той така бързо ключна и беше готов да се отчая.

Зарко огледа поред всичко в стаята, което би могло да се пригоди за целта, но нищо не откри. Въздъхна: „Ех, да има сега тук на масата едно дърводелско или железарско менгеме! Поставах на него молива, завинтвах с дръжката и веднага започвах да подостряш!“

Опита се да държи молива между коленете си. Не може, изкривява се. Опита се да го притисне с някаква тежест — пак същата история. Подпря главата си на масата, помисли и изведнъж подскочи зарадван: „Чекмеджето на масата! Ами, че, разбира се — чекмеджето!“ Той запретна картонената покривка, издърпа малко навън чекмеджето, пхна в единия ъгъл на тясната пролука молива, притисна чекмеджето с гърдите си и готово! Само след две-три минути първият молив бе вече подострен.

А не много след това той откри и друг начин, още по-лесен, още по-прост, постави молива върху едно дърво до печката, притисна го с крак и започна да го подостря така, както се подостря обикновено колче.

Когато всички моливи бяха готови, Зарко се залови с още по-голямо желание за работа. И може би това бе причина с ченгелчетата той да се справи само за една седмица.

Сега започваше най-трудното — писането на колелца. Тук беше нужно не просто изместване напред или назад лакътя, който му служеше за опора вместо длан, а кръгообразно движение на молива с помощта на оскъдните крайни мускули. Дали тия мускули щяха да го слушат, дали щяха да изпълняват неговата воля? От това зависеше ще

продължи ли мъчителните си занимания, или ще захвърли веднъж завинаги молива и никога вече няма да помисли за него.

А те решително отказваха да се подчиняват. Колелцата излизаха изпод молива криви, уродливи, отчайващо лоши.

Зарко захвърли молива и безпомощно отпусна рамене: „Какво да правя... Да имаше поне кому да разкаже мъката си!... На Гриша! Гриша мисли само за Маргарита и за футбол! На мама? Че малко ли й е на нея, та още скръб да й добавям? Ех, ако имах сега баща! Да седна до него и всичко, всичко да му разкажа! Сигурно нямаше да ми бъде така тежко!“ Изведнъж той се сепна: „Работи, Захарий! Намерил си за какво да тъгуваш!... Ако баща ти беше свободен, сега той сигурно нямаше да бъде при тебе, а щеше да пие в някоя кръчма и да измъчва после майка ти и тебе! Работи!“

Зарко взе молива и започна отново. Но не! И сега не излизаше нищо.

И още десетки пъти на ден той захвърляше молива, тръскаше се на леглото и плачеше с глас, но после пак ставаше и с последни усилия на волята успяваше да напише няколко криви, с лъкатушни и прекъсващи се линии кръгчета.

На единадесетия ден, когато вече чувствуваше, че и последните му сили са изчерпани, че не ще може да издържи ни минута повече на този нечовешки труд и мъчения, Зарко успя да напише първото правилно колелце. Опита се да напише още едно, но не можа.

На какво се дължеше това? Той дълго мисли, прави най-различни опити и най-после откри причината. Лявата ръка много силно притискаше молива в седловинката на дясната и не позволяваше на околоръстните, мускули да развиват свободно и тази малка възможност за движение, която те имаха. Премести малко по-надолу лявата ръка, намали натиска и веднага успя да напише още едно съвсем правилно колелце. А после — още едно и още едно, и още... цял ред! Победа! Тежка, но голяма победа!

Зарко се хвърли на пружиненото легло, праметна се като акробат и замря отмалял от умора, опиянен от щастие.

Ключът за по-нататъшния успех бе намерен!

А след малко той само за половин час успя да напише четири пъти думичката мама.

Оставаха два дни до Нова година. Четвъртата свободна Нова година.

Навън тихо, спокойно валеше сняг на едри парцали.

През побелялата и смълчана поляна, където самотно стърчаха вратите на футболното игрище, вървеше попрегърбен старец, праметнал на рамото си елхичка. Той бързаше да зарадва малките си внучета. Зарко си спомни с каква радост, с какво нетърпение бе чакал някога, когато беше още съвсем малък, новогодишните празници. Сутринта на първи януари винаги намираще изправена на масата красива елха, цялата отрупана с памук вместо сняг и безброй лъскави разноцветни стъклени и книжни украшения, свещички, станиолови ленти, бенгалио. А до стъблото, там, където то бе забито в дъсчената кръстачка, непременно имаше кутия с бонбони и пакети с други подаръци. Тогава той много, много се радваше на всичко и не забелязваше дори, че край елхата са само двама с майка си и не можеше да почувствува, че заедно с целувките, с които тя го отрупваше, по лицето му оставаха следи от нейните сълзи.

После неговите новогодишни вечери станаха по-други — и радостни, и тъжни. Той пак с такова нетърпение ги очакваше и пак така с голямо любопитство разтваряше пакетите с подаръци от елхата, но се боеше да погледне очите на майка си. Наистина, в тях не напиреха сълзи, но те бяха някак особени — големи, искрящи, сякаш чужди. И тя пак се въртеше с него около елхата, пееше песничката за непослушното зайче, смееше се, но гласът ѝ и смехът ѝ бяха други — не тези, с които се смееше или разговаряше в обикновените дни.

А още по-късно той вече почти не се радваше. Развиваше пакетчетата и се мъчеше да се усмихва. Така много му се искаше да бъде радостен, за да се радва с него и майка му! Сега вече не тя, а той пръв я хващаше за ръка, обикаляха веднъж-дваж около блестящата в разноцветни светлини елха, но и двамата чувствуваха, че са сами, че всичко е не тъй, както би трябвало да бъде. Тогава той сядаше на своето столче и казваше:

— Да почетем нещичко, мамо!...

— Колко умничък си ми ти! — казваше майката с облекчителна въздишка: — Да почетем!...

И четяха до късно. Четяха, докато топовните гърмежи навън в далечината възвестяваха настъпването на Новата година. Тогава те си разменяха по една-единствена целувка, пожелаваха си щастие и радост през новите дни и бързаха да си легнат.

И на сутринта новата година започваше. Започваше тя с трясък и звън на счупени стъкла от външната врата, с тропот от несигурни стъпки по дървените стълби и с мириса на спирт, изпълнил стаичката, от завърналия се след празненството пиян баща.

Колко малко радост бе имала майка му в тия дни, когато хората най-много се веселят! И как искаше той сега да я зарадва! Така да я зарадва, че тя да забрави всички, всички по-раншни мъки и страдания! Но как? С какво? Да ѝ купи някакъв хубав подарък? Но нали той не може сам да направи това? Нищо! Ще помоли Гриша. Но какво, какво да ѝ купи?

Той отвори чекмеджето и извади оттам кожената си кесийка. Дълго бе събирал лев по лев, за да си купи самобръсначка — златистият мъх по брадата и по горната му устна вече бе започнал да почернява. Изсипа парите върху масата и се замисли. Сумата беше твърде малка. С нея не можеше да си купи нещо хубаво, изненадващо.

Сега, отивайки на училище, Гриша пак се отбиваше у Заркови да си поговорят. Този път Зарко с нетърпение го дочака. Двамата дълго обсъждаха какъв подарък най-много би зарадвал майка му.

— Аз все пак мисля, че по-добре е нещо такова, трайно, предмет някакъв, та да остане за спомен — казваше Зарко.

— А аз смятам... нещо за ядене — държеше Гриша. — Бонбони, локум, или пък нещо такова...

— Добре, оставям това на тебе. Мини на връщане из магазините и избери, каквото сам намериш за добре. Донеси го утре сутринта, когато мама я няма.

— Бъди спокоен!

И Зарко наистина беше спокоен. Майка му излезе да направи някакви покупки за предстоящия празник, а той седна до масата и се залови да пише.

След около един час упорит труд той успя да напише: „Мила мамо, честита Нова година! Бъди щастлива!“ Откъсна листа от тетрадката, сгъна го на четири и го постави в чекмеджето на масата, за да бъде готов за утре.

Ала всичко излезе не така, както бе замислено. Гриша дойде още същия ден. Разпуснали ги бяха за ваканция. Той влезе мълчаливо и се отпусна уморено на стола.

— Какво стана, не успя ли? — попита Зарко с тревога.

Гриша само поклати глава и изсипа парите на масата.

Зарко седна до него:

— Да беше потърсил още, а?

— Няма бе, Зарич! Нищичко подходящо няма! — виновно отговори Гриша. — Да знаеш само колко много съм ходил!

— Но ти потърси пак, имаме още време, може пък да намериш нещо!

— Няма да намеря. Зарко, обиколих целия град. Ако някъде има нещо — парите не стигат, ако пък парите са достатъчно — купони нямам!...

— Ами ти за сладки някакви казваше?...

— Хм, остави! Какви ти сладки сега? Хората захар за чай нямат!...

— Какво да правим тогава?

— Не знам!...

Двамата замълчаха и се замислиха.

Зарко издърпа чекмеджето бавно, извади грижливо написаното листче и като го придържаше между двете си ръце, с разочарование го сложи на масата. По всичко изглеждаше, че то нямаше да му потрябва.

Изведнъж Гриша скочи зарадван:

— Знаеш ли какво, Зарич? Искаш ли да ти дам от нашите ябълки?

— Че колко ябълки имате вие! — каза с тих, но все пак оживен глас Зарко.

— Има бе, има! — разпали се Гриша. — Намерих аз. Татко скрил на друго място в мазето двадесетина. В слама са, червени, ей такива едри — най-хубавите!...

— Остави, Гриша!

— Стават бе, честна дума, стават за подарък!

— Че кой ще ти ги даде?...

— Та аз пък да не тръгна да питам?...

— Не, Гриша, не искам аз такъв подарък...

— Ама няма нищо бе, Зарич, нали знаеш, аз и друг път...

— Остави!... — почти извика Зарко. — Ако мама разбере, много ще се огорчи. Друго нещо трябва!...

И двамата отново се замислиха.

В този момент вратата се отвори. Върна се майката. Зарко и не направи опит да скрие листчето. Беше му вече безразлично. Новогодишният подарък бе пропаднал.

Магда още от вратата разбра, че тук се е случило нещо.

— Защо сте се умърлушили? Скарали ли сте се за нещо?

— Не, лельо Магдо, аз такава... — започна Гриша, но Зарко му смигна и той замълча.

Тя отиде до масата:

— Какви са тези пари?

— За подарък!... — изтърва се Гриша.

— За подарък! — Тя взе от масата написаното от Зарко листче: „Мила мамо, честита Нова година! Бъди щастлива!“ — Прочете го веднъж, прочете го два пъти, после смаяно, цяла треперееща от вълнение, невярваща на очите си, попита:

— Ти сам ли написа това?

— Сам!

— Мамина рожбо!... — прегърна го тя. — Как можа, как успя!...

— Не съм успял още напълно — каза Зарко и издърпа с крак сандъчето изпод кревата, — уча се!...

Едва сега Гриша разбра защо бе радостта на майката. Той взе една от тетрадките, разгърна я и остана смаян:

— Ама, Зарич... Ти ли това?... — дръпна го той за яката.

Зарко дяволито вдигна рамене: „Не знам!“

— И нищичко да не кажеш досега!?... Ах, тии!... — Гриша го хвана през кръста, вдигна го и го събори върху кревата. — Дядо Рачо!... Ей сега ще ти разбия носа...

Майката постоя, погледна двамата приятели с умиление, а после разтвори своята пазарска чанта:

— Разбира се то, че нашата Нова година този път дойде два дни по-рано, ами чакай и аз да ви дам подаръците... — Тя извади две

съвсем еднакви дървени кутии, красиво пирографирани с орнаменти в народно български стил, и им ги подаде:

— Честита ви Нова година! Нека тя ви донесе много радост, много щастие!

И наистина, кутиите им донесоха голяма радост, защото в тях имаше тъкмо това, което вече най-много им трябваше: самобръсначки, ножчета, сапун и четки за бръснене.

Цялата зима Зарко прекара в усилен писмени занимания. Веднага след утринната гимнастика той сядаше до масата и започваше своите упражнения. В сандъчето се бе натрупала вече цяла грамада тетрадки от по двадесет страници. Всяка една от тях си имаше номер, дата на започването и дата на свършването. В минути на почивка той бе свикнал да се рови в тях, да сравнява работата си в първите с тая в последните и тогава го обземаше радост. Успехът беше очевиден. Но колко мъки, колко страдания му бе коствал той! Ето първата тетрадка с чертичките и бастунчетата — измачкана, изцапана също като тетрадката на първолаче. Това беше от честото отваряне и затваряне, от неспокойните нервни движения на ръцете, от бързането и страха да не го завари, да не го види някой, че се занимава с непосилен за него труд. Две тетрадки бяха изпълнени с прави и наклонени чертички, четири — с байрачета, бастунчета и ченгелчета, а седем — само с колелца. Ах, тия проклети колелца, как го измъчиха те! Страниците с началните упражнения бяха мръсни, зацапани от запотения лакът, с криви, невъзможно лоши подобия на кръгчета. Целите те бяха в бледожълтеникави изпъкнали петна, в които гланцът на хартията липсваше. Това бяха петна от Зарковите сълзи, от потта, която на струйки се стичаше от челото и страните му. А на една страница имаше и ръждивокафяви следи от кръв. Те бяха останали там в един особено труден и мъчителен ден, когато Зарко бе стигнал до отчаяние. Цели три часа се бе мъчил да напише едно-единствено колелце, но не успя. Тогава в пристъп на необуздан гняв грабна с две ръце всичко, каквото имаше на масата, с желание да го разкъса, да го раздроби на най-малки късчета, но острието на един молив се заби в ръката му. Колко пъти той бе изпадал в такава ярост! Колко пъти мъката и отчаянието го бяха довеждали до полуда. Тогава той блъскаше главата си в стената, сдъвкваше със зъби някой недобре подострен молив или се хвърляше в леглото, риташе с крака и завираше уста във възглавницата, за да не чуват хората нечовешките му викове!

Но това вече беше минало и за тези тежки дни никой нищичко не знаеше. Неми свидетели на всичко бяха само четири стени на стаята и купчината тетрадки. Сега Зарко се мъчеше да придобие по-голяма бързина при писането, по-красив почерк и по-голяма издръжливост. От стискането на молива с две ръце, той бързо се уморяваше, заболяваха го крайните мускули. Трябваше да ги привикне, да ги закали. Преписваше уроци от стари читанки и христоматии, разкази и стихотворения от случайно попаднали му вестници и списания. Старият будилник, вече поправен, сега вършеше отлична работа. С него Зарко измерваше силата на волята си. В началото преписваше само по пет минути непрекъснато, после увеличи на осем, на десет, на дванадесет и с всеки изминат ден увеличаваше с по две минути, докато стигна до четиридесет. Но това постижение беше твърде непостоянно. Имаше дни, когато го изпълняваше без особен труд, а имаше дни, когато още на тридесетата минута капваше от умора и често-често поглеждаше към голямата стрелка на часовника, която никак не бързаше и сякаш стоеше като закована на едно и също място. От силното напрежение кръвта нахлуваше в главата му, ръцете долу посиняваха и се подуваха, плещите отмаляваха, очите се премрежваха от сълзи, но той пишеше и пишеше — до последната минута. А после захвърляше молива, отпущаше се на стола и дълго седеше неподвижен, притворил очи, вслушвайки се в лудешките удари на сърцето си.

На майка си никога за нищо не се оплакваше. Пред нея отбягваше да се занимава продължително, защото това я разстройваше, караше я да страда повече и от самия него. Своите начални упражнения за всяка работа старателно криеше и от Гриша, и от нея. Показваше им чак когато добиеше сигурен успех, когато начинът на действията му станеше такъв, че да не буди у никого съжаление.

... В характера на Магда бе настъпила дълбока промяна. Съдбата на сина ѝ се бе отразила върху нея по особен начин. Страданията, които бе преживяла, мисълта за бъдещето, която никога не я напускаше, трудностите и несгодите в живота, с които трябваше сама да се справя — всичко това непрестанно действуваше за тази промяна. Тя бе станала нервна, чувствителна и предпазлива до болезненост. Измъчваха я неоснователни предчувствия за някакво ново, непредвидено нещастие, което можеше да връхлети върху нейния син.

„А малко ли неща могат да се случат с един безпомощен, безрък човек? Ето, въглен от печката ще падне на пода и ще предизвика пожар. Как ще го угаси! С ножа може да си пререже някакъв кръвоносен съд, когато иска да си отреже хляб. Как ще спре кръвта?“
Затова, когато тръгваше за училище, винаги избухваше скарване:

— Внимавай, моля те — казваше тя, — не отваряй печката, не си играй с нож. Когато се върна, аз ще ти направя, каквото поискаш.

— А биберонче в устата защо не ми сложиш?

— Не се шегувай, сериозно ти говоря! По стълбите внимателно слизай!...

— Ще престанеш ли най-последно?

— Добре, свършвам. Но все пак запомни какво ти казвам! Не пий студена вода! Не отваряй прозореца, да не настинеш! И стига, моля ти се, с тоя ябълков дънер — ще си нараниш ръцете!

— Ох! — хапеше той устни. — Престани, моля ти се, ще полудея!

— Че какво има сега, за лошо ли ти казвам?

— За лошо! — изкрещяваше в лицето ѝ Зарко, цял треперещ от раздразнение. — Ти ме смяташ за бебе, ти не вярваш в мене, ти... ти...

— От мъка и озлобление той искаше да ѝ каже нещо много обидно, но в крайния момент успяваше да се въздържа.

Когато тя най-последно излизаше, той дълго още не можеше да се успокои, разхождаше се от ъгъл до ъгъл и разхвърляше всичко, каквото му попаднеше пред очите.

В своя страх да не се случи нещастие, Магда бе скрила дори и самообръсначката, която му бе купила за Нова година и с която Зарко вече бе свикнал да се бръсне. Един ден той обърна всичко в стаята наопаки, за да я намери, но не успя.

— Ще се порежеш — каза тя, когато се върна. — Ето ти пари, иди на бръснар.

— Не искам на бръснар!

— Добре, тогава седни аз да те обръсна!

— Ти?...

И отново избухна свада. Този път Зарко не можа да се въздържа и каза на майка си тежки думи, които много я наскърбиха. Тя се заплака.

Седнал до масата, Зарко я гледаше с негодувание. Но малко по малко раздражението му мина. Той си спомни думите на Данилич: „Ти си жестоко момче! Ти така убиваш своята майка!“ Тая мисъл го ужаси. Нима такъв неблагодарник е той? Нима така трябва да постъпва един син, който истински обича майка си?... Той отиде при нея, обгърна шията ѝ с късите си ръце и двамата горчиво се разридаха с глас — тя заради неговия тежък и нещастен живот, а той заради мъката, която ѝ бе причинил, и заради това, че тя не искаше или не можеше да го разбере.

И все пак Зарко не отиде на бръснар. На другия ден помоли един от съседите да му услужи с бръснач. Със свойствената си упоритост и търпеливост той цели два часа се упражнява как най-удобно да държи бръснача. Първом опита с обикновена плоска тресчица, после с тъпата страна на бръснача и най-после реши да премине към действително бръснене.

Той намери четката и сапуна — тях майка му не бе скрила, — насапуниса се добре пред огледалото и започна. Работата тръгна добре. По лицето му нямаше никакви пъпки или грапавини и там, откъдето минеше бръсначът, оставаше гладка, свежа, розова следа, върху която сега ярко изпъкваха сините точки. За около десетина минути той избръсна дясната си страна и весело подсвирквайки си с уста, започна лявата.

Неочаквано навън се чува бързи стъпки. Зарко беше сигурен, че това е Гриша, и реши да не престава, а нарочно да не му обръща внимание, за да го изненада, че може да се бръсне вече дори и с бръснач. Но вратата се отвори и в стаята влезе не Гриша, а майка му. Обърнат гърбом към нея, той не я забеляза веднага. Тя видя бръснача в ръцете му, постоя един миг онемяла от изненада и страх, а после диво изпищя. Той трепна и по бузата му тутакси плъзна струичка кръв. При вида на това майката не успя повторно да извика, а само се олюля, краката и се подкосиха и тя се строполи на пода.

Зарко захвърли бръснача, притисна с лявата ръка бузата си и се спусна към майка си. Но като видя, че тя лежи безчувствена, забрави и за кръвта, и за болките, грабна с две ръце каната от масата и плисна вода върху лицето ѝ.

Майката отвори очи, видя изцапаното му с кръв лице и кой знае откъде намерила сили в себе си, сама скочи на крака. Олюлявайки се

като пиана, тя отиде до нощното шкафче и трескаво затърси из него:

— Легни веднага! — Гласът ѝ сега звучеше сурово, повелително.

— Поодрасках се малко, не се тревожи...

— Легни, ти казвам!

Той се подчини. Не искаше да я дразни повече. В страха си от ново нещастие тя бе готова и в най-малката дреболия да вижда голяма трагедия.

Магда проми порязаната буза, притисна я с пръст, за да спре кръвта, постави натопена в риванол марля и бързо, с опитността на истински лекар, грижливо омота цялата му глава с дълъг бинт. Останаха само очите му да светят.

— Като не слушаш, така ти се пада! — Тя се отпусна на стола и едва сега почувствува колко изморена и изнемощяла беше от преживяния ужас.

Зарко не отговори нищо, макар че не беше виновен за случилото се. Той разбра: това не е вече предишната тиха, спокойна и добродушна майка, която бързо и лесно прощава дребните му прегрешения. При все че го обичаше безгранично, сега тя бе способна и да го напляска. Страхът от неизвестността, страхът от някакво ново нещастие на сина ѝ никога не я напущаше. Макар и да се радваше на неговите постижения, тя не вярваше, че той може да стане самостоятелен, пълноценен човек.

Този именно страх я бе накарал да притича през голямото междучасие до вкъщи и този именно страх бе станал причина за преживяната тревога сега.

— Часа си изгубих! — скочи Магда, като погледна часовника на прозореца. — Аз отивам, а ти да не си посмял да ставаш! Ще лежиш, докато се върна!

Зарко не отговори.

На вратата тя се поспря:

— Ако огладнееш, ето ти на нощното шкафче филия хляб и масло.

Зарко почака, докато стъпките ѝ заглъхнат надолу по стълбището, а после скочи от леглото и нервно започна да се разхожда, блъскайки и събаряйки столовете из стаята. С това глупаво порязване пропадеше целият му ден. Не можеше да се занимава, както всякога, не можеше и да излезе такъв, увит като пашкул. А с Гриша за днес се бяха

условили да поговорят върху няколко книги, които се разглеждаха в пети клас на гимназията. Щяха да дойдат и Лена, и Маргарита.

Маргарита имаше особен характер и това беше причина за твърде чести караници между нея и Гриша. Дъщеря на заможно семейство, тя живееше със самочувствието за превъзходство над другите. От майка си бе придобила навика да разговаря малко и не с всекиго, да гледа на хората с полупрезрителна усмивка и да се облича изискано. Това я обграждаше с някаква тайнственост и недостъпност, която караше момчетата да се обръщат към нея с боязън, да не говорят глупости, които биха предизвикали у нея насмешка.

А тъкмо противоположен характер имаше Гриша. Той обичаше много да говори, да се шегува, да се закача и да върши необмислени неща, с което я дразнеше. И работата винаги свършваше с кавга:

— Ти, ти си невъзможен гамен!... Ти си цирков палячо!...

— А ти си княгиня... горделива принцеса! Надута пуйка си ти, ето какво! И затова никой не те обича...

— Аха, тъй ли? Добре! Край на приятелството ни!

На другия ден двамата старателно отбягваха да се видят или срещнат на път за училище, в клас се гледаха изпод вежди, с истинска омраза.

В такива случаи Маргарита ставаше просто неузнаваема. С всички момчета беше необикновено любезна, разговаряше, смееше се, правеше им всевъзможни услуги и тайничко поглеждаше към Гриша, който седеше мрачен, унил на чина си и хвърляше свирепи, мълниеносни погледи към Жоро.

Жоро имаше една изумителна способност да познава веднага кога двамата са скарани и тутакси започваше да се увърта около Маргарита, да ѝ прави разни услуги.

Жоро Банов, или както според прякора на баща му всички го наричаха Кърлежа, наистина беше сериозен съперник. Той беше високо, стройно момче, с големи черни очи и червендалесто възрусо лице. Единственото нещо, което можеше да не се харесва у него, беше големият му месест нос, който в горната си част имаше дълбока седловина. Жоро ходеше много спретнато облечен, с идеално изгладен

панталон. От него винаги лъхаше на някакъв особен скъп сапун или парфюм, който караше някои от момичетата в класа да въздишат:

— Ах, какъв божествен аромат!

Скарванията с Маргарита непременно донасяха на Гриша големи неприятности. Разяждан от мъка, от ревност и от разкаяние, в час той не внимаваше, не вземаше никакво участие и ако се случеше да го вдигнат на урок, не продумваше нито дума, не отговаряше нито на един въпрос, макар и да се е готвил за това изпитване от цяла седмица. А на връщане от училище с голям труд се въздържаше да не се сбие с Жоро. Спираше го само страхът, че ще го изключат от младежкото дружество.

Гриша беше от онзи тип хора, които не могат дълго да се сърдят. Той можеше да се скара с някого, да го нагруби, да се бие до кръв, но после бързо му минаваше и забравяше дори защо и как се е случил скандалът. А на Маргарита не можеше да се сърди истински повече от три дни. Склонен беше да ѝ прощава почти веднага, да ѝ се извинява. Но тогава тя ставаше още по-горделива и упорита, поради което той трябваше да прибегва до разни хитрости или до помощта на Лена.

Напоследък Лена все по-неохотно играеше ролята на помирителка между двамата. Макар че бяха приятелки с Маргарита, дълбоко в душата си тя чувствуваше, че не я обича. Но все пак съвсем честно се заемаше с помиряването, защото ценеше твърде много Гриша като приятел и не можеше да откаже на молбата му.

Маргарита обичаше да ѝ правят подаръци, да я хвалят за всичко и да дружи само с тия, от които би извлякла някаква полза, някаква лична облага. Тази именно нейна слабост бе използвала Лена и сега, за да ги сдобри с Гриша.

Учителят им по литература беше млад и доста симпатичен на вид човек, но извънредно строг и взискателен. Той никога не се задоволяваше само с това, което пишеше в учебника, а искаше от учениците сами да разсъждават, сами да търсят в прочетените книги основния замисъл на автора, да правят разбори на произведенията, подробни характеристики на главните герои, да извличат поука. А за да се постигне това, трябваше да се чете внимателно, да се вниква добре в съдържанието, да се препрочитат книгите по два и по три пъти. И все пак оставаха неразбрани неща, неправилно изтълкувани постъпки или

характери. Нужна беше помощта на по-силните ученици или на хора, които имаха по-висока култура.

Отличен помощник в това отношение беше Зарко. Благодарение на него Гриша неведнъж бе изкарвал високи бележки, дори и без да бе препроучел някои книги. Затова сега Маргарита се бе съгласила с предложението на Лена да се съберат у Заркови да побеседват по някои важни въпроси.

Когато Гриша влезе в стаята, без да чука, Зарко бе легнал на кревата и се чудеше какво да прави. В този жалък вид не искаше да се показва пред момичетата.

— Ама чакай бе, ти какво пак такъв?... — приближи се към него изплашен и объркан Гриша. — Какво се е случило? Кой те опакова така?

— Мама. Порязах се с бръснач.

— Много ли?

— Не е малко.

— Е, значи всичко пропада?

— Както виждаш...

— Ех, ти!... — ядоса се Гриша. — Признай, че нарочно си направил това, защото не искаш да гледаш Маргарита...

— Не е вярно! — подпря се Зарко на лакти. — Та нали тя няма да е сама, нали и... — Той замлъкна, защото в желанието си да се оправдае, без малко щеше да издаде чувствата си към Лена, и тутакси започна да разказва как не успял да намери самобръсначката си, как поискал от съседа им бръснача и как майка му станала причина за порязването.

— А много ли трудно ти беше да дойдеш у нас?

Зарко не отговори.

— Ставай! — дръпна го Гриша за яката.

— Защо? Идват ли вече? Заклучи вратата, кажи им, че ме няма!

— А, виж, само това няма да го бъде!... Ставай да развием тая турска чалма. Нещо такова... дете се лепят рани, нямаш ли?

— Лейкопласт? Имам! — скочи веднага Зарко и затършува в нощното шкафче, което беше пълно с всякакви медикаменти. — Ето намерих го.

Гриша бързо разви дългия бинт от главата му, изряза с ножицата в кръгче залепналата върху раничката марля, а после я закрепил с две

кръстосани ивички лейкопласт.

— Чудесно стана! Сега вече си за пред хора. А то, както те бяха издокарали, ужас! Щеше да рече човек, че цялата ти глава е като строшено гърне...

Той набързо го дообърсна и се канеше да го умие, но в този момент отвън се чуха стъпки и двамата едва успяха да напъхат всичко непотребно кое в шкафчето, кое под кревата и да изправят прекатурените из стаята столове.

На вратата се почука.

— Влез!

Но случи се сега това, което Зарко и Гриша никак не бяха очаквали. Маргарита отвори, понечи да влезе, но като видя Гриша, изведнъж се намръщи, направи презрителна гримаса и малките ѝ сиви очи се впиха изпитателно в смутеното лице на Лена:

— А ти ми казваше, че този няма да бъде тук!

— Така мислех... Е, нищо де, какво от това?...

— Ясно ми е всичко, но тия пред мен не минават! — И докато другите разберат какво става, Маргарита ядосано се обърна кръгом и бързо изтича надолу по стълбата.

— Марге! Маргарита, чакай! — извика след нея Лена, но тя не се обади и скоро отвън се чу как силно затръшна след себе си дворната вратичка.

— Избяга! Не ще да се сдобрим вече! — изстена съкрушен Гриша и се отпусна на стола до масата.

Влезе Лена. В големите ѝ зеленикави очи гореше някакъв странен пламък на съжаление, злоба и радост. Това не можа да убегне от погледа на Зарко. Тя седна, без да каже нищо, и в малката стаичка надвисна неловко мълчание.

— Глупак си ти, Гриша! — наруши тишината Зарко. — Аз да съм на твое място, никак няма да съжалявам. Просто ще плюя и ще си отмина. Та това не е човек, не е истински другар!...

— Стига бе! — озъби се зло Гриша.

— Няма „стига“, а признай, че е така! Видя ли я как се намръщи? Сякаш лимон бе сдъвкала!...

— Майка ѝ не позволявала да дружи с такива като нас! — намеси се и Лена. — Казвала, че воним на чесън.

— Добре! Воним! — скочи изведнъж Гриша. Ние миришем на чесън, а те... те вонят на мърша! Затова не могат без разни там миризливи сапуни и одеколони!... Но отсега нататък — край! Заплюйте ме, ако проговоря с нея!

— Ще се отметнеш! — каза някак особено, с нескривана радост Лена, от което Зарко неволно потръпна.

— Няма да се отметна! Заклевам се!

Разбира се, за училищните въпроси дори и дума не стана. Нямахше време. Гриша си отиде, а малко след него си тръгна и Лена. Тя не искаше да остане насаме със Зарко, защото може би предчувствуваше, че между двама им ще се поведе тъжен и неприятен разговор.

Че Лена не бе равнодушна към Гриша, това Зарко доста отдавна подозираше. Прекалено много се възхищаваше и радваше тя на неговите успехи във футболната игра, прекалено много страдаше, когато той получаваше двойка или някакво наказание. Но това Зарко отдаваше на нейния характер, склонен беше да се самозаблуждава, че тя го прави само от чисто другарско чувство, от желание да угоди и на него, защото той и Гриша бяха приятели.

След скарването на Гриша с Маргарита Лена много се измени. Тя съвсем престана да идва, не изпращаше вече никакви книги по братчето си Илко или сестра си Бонка. Само от Гриша научаваше, че двамата заедно отиват на училище и винаги заедно се връщат, уж за да дразнят с това Маргарита.

Много неща сега изведнъж станаха ясни. Зарко си спомни срещата с Лена в Парка на свободата. Тогава тя сама предложи да дружат, както някога, а дълго след това не идваше и не се интересуваше от него. После започна да идва, но само когато знаеше, че и Гриша ще бъде там. Един-единствен път бяха оставали по-продължително насаме и то кой знае как се бе случило. Тогава Лена беше много нежна, много внимателна, недвусмислено заявяваше, че се гордеела с неговото приятелство, че извънредно много ценяла неговите способности, неговата воля и упоритост. Зарко беше много щастлив и едва ли не й разкри чувствата си. Спря го само една случайност — върна се майка му. И добре, че стана така, защото непременно би се изложил. Лена сигурно щеше да го погледне със съжаление и щеше да се разкайва за своята щедрост в похвали и изблик на великодушие.

А сега всичко изведнъж рухна. Нямахше вече никакво съмнение, че Лена обичаше Гриша. Със своята наивност тя и не умееше да крие това. Мернеше ли се някъде из улицата с тетрадка в ръка, Зарко знаеше, че отива при Гриша, за да пишат заедно домашното, тръгнеше ли Гриша за училище или за нещо друго към града — веднага подир него се появяваше отнякъде и Лена.

Зарко изгуби спокойния си сън. По цели ноци се мятеше в леглото и въздишаше. Напразно майка му се опитваше да узнае какво става с него и дали не е нещо болен. Но това беше мъка, която на никого не можеше да се повери, с никого не можеше да се сподели.

Веднъж му хрумна да поговори с Гриша, да му открие всичко, но тутакси се отказа. Та в какво беше тук виновен Гриша, с какво можеше да му помогне? Наистина. Гриша беше незаменим другар и честен човек — той би отблъснал приятелството на Лена, би я наругал дори. Но каква полза от това? Все едно — нейните чувства не могат да се променят. Най-много с това да предизвика омразата и презрението ѝ. Тя може би нищичко нямаше да каже, но щеше да го смята за нечестен и подъл. Не, не! Как можеше и да се помисли такова нещо? Как той с тия отрязани, обезобразени ръце можеше да се надява, че някога някой ще го обича така, както се обича здрав човек?

Но точка! Тази тежка мъка, тези рухнали мечти той трябва да погребее дълбоко в душата си, за да изтлеят те там, да се изпепелят — от никого невиджани, от никого неподозирани!

Имаше още много неща, които Зарко трябваше да преодолява. Сега той с отчаяно настървение обръщаше земята с права лопата — дръжката прикрепваше с двете ръце и дясната мишница, а натискаше с левия крак. Научи се да сече дърва с брадва, дръжката на която беше по-дълга, като я стискаше пак под мишницата. Научи се да рисува с молив и с четка.

Едва поотдъхнал от работата с лопатата из градината, започваше да пренася с кофата вода от чешмата, да полива по-отдалечените дръвчета, да помага на майка си в изтупването на одеялата или чергите. Не оставаше нито минута без някаква работа. Плещите му отмаляваха, ръцете му посиняваха, цялото си тяло чувствуваше като разглобено. И все пак за него това бяха приятни, облекчителни страдания — те заглушаваха болката в разранената му душа.

Но най-много време Зарко продължаваше да отделя за своите писмени занимания. В началото на пролетта той вече бе постигнал завидна техника при писането и реши да напише на Данилич писмо.

„Скъпи чичо Николай!“ — започна той с молив и се замисли. Не, не! Не бива с молив! От майка си бе чувал някога, че писмо, написано с молив, означава нехайство и неуважение към този, до когото то е адресирано. Не! Не бива с молив! Зарко намери перодръжка, намери мастило и се опита да пише, но... острият връх на перото се забиваше в листа и вместо букви там оставаха големи мастилени капки и пръски. Трябваше да отложи намерението си, трябваше да се научи да пише с мастило. А приближаваше девети май, четвъртата годишнина от победата на Червената армия над хитлеризма, и той искаше да поздрави своя приятел с големия празник.

След две седмици упорит труд и упражнения Зарко отново се залови за писмото.

„Скъпи чичо Николай!“ — започна той, но пак спря и замислено загриза края на перодръжката. Това „чичо Николай“ сега никак не му харесваше. Звучеше му някак несериозно, съвсем по детски, трябваше да се намери някакво друго обръщение. Той си спомни, че в болницата

руските войници, пък и другите руснаци, които бе срещал досега, винаги се обръщаха един към друг на име и презиме: Михаил Карпович, Иван Иванич, Александър Петрович... И това според тях изразяваше интимност, близко приятелство.

Зачеркна първото обръщение и написа: „Скъпи Николай Данилич!“ Нататък мислите му рукописаха като проливен дъжд и той се чудеше с какво най-напред да започне. Много страдания бе преживял през тия години, много мъка се бе натрупала в сърцето му, но все пак беше доволен от живота, от майка си, от хората, от себе си. Той не е вече жив труп, жалък и безпомощен инвалид, както в началото мислеше, че ще остане завинаги, а почти здрав човек, който може да работи, да се труди като всички хора по света. И за всичко това до голяма степен бе причина Николай Данилич.

Три дни Зарко непрестанно работи. Неведнъж и не дваждачеркваше, късаше листове и отново започваше. Най-после писмото бе готово:

Скъпи Николай Данилич!

Ида с настоящото си писмо да те поздравя с празника на победата девети май и да те попитам как си със здравето.

Ако питаш за нас, ние с мама сме добре и никога няма да те забравим. Излезе много вярно това, което казвате в болницата, че човек не бива никога да се отчайва. „Да умреш всякога можеш — и днес, и утре, и след двайсет години, — но да се родиш пак ей, братко, не можеш!“ Тая твои думи аз бях казал на мама и тя ги бе записала с големи букви в една тетрадка. Прочитах ги всеки път, когато ми беше много мъчно и когато ми се искаше да умра.

Не забравям също и за геройството на Серьожа Крилцов. Винаги, когато върша нещо много трудно, той е като че ли пред очите ми и ми дава кураж.

Скъпи Николай Данилич, аз вече мога да правя сам много неща: храня се, обличам се, закопчавам си копчетата, копя в градината, помагам на мама във всичко.

Но най-много се радвам, че се научих да пиша и рисувам. Молива и писалката държа с двете си ръце, защото нямам пръсти. (Аз всичко върша с двете си ръце.) Отначало ми беше страшно трудно, но после започнах да свиквам и сега вече ми е по-лесно.

Искам още много неща да ти пиша, но не зная дали писмото ми ще те намери.

Джура си замина малко подир тебе и не можахме да се видим пак. От едно момче, на име Райчо, научих, че дошел чичо му Драгиша и го прибрал при себе си. Той не ми се е обадил, а жалко, че и аз нямам адреса му, за да му пиша.

А ти как си, чичо Николай? Къде работиш и как живееш сега? Пиши ми подробно за себе си.

Накрая приеми сърдечни поздравии от мен, от мама и от моя приятел Гриша, който също много те обича.

Очаквам отговора ти с нетърпение.

Твой приятел: Зарко Белев.

Той даде писмото на майка си да провери дали няма никакви правописни или други грешки. Имаше само две, но те лесно се поправиха и не стана нужда от ново преписване. После надписа, плика, запечата писмото и изтича до близкия пощенски клон, за да го предаде препоръчано.

До празника имаше още осем дни и може би то щеше да стигне навреме.

Измина целият месец май, настъпи юни, а от Данилич нямаше отговор. Напразно Зарко всеки ден причакваше до пътната вратичка раздавача бай Станчо, напразно няколко пъти ходи до началника на пощенския клон да пита може ли да се изгуби препоръчано писмо. Не, писмото оттук бе тръгнало напълно редовно, а да се изгуби някъде из пощенските станции в Съветския съюз, това е немислимо! Писмото непременно е доставено, инак то досега би се върнало на изпращача.

Тогава? Какво ли се бе случило с Данилич? Дали не е пак нещо болен? Дали не е забравил своя млад приятел? Не, не! Николай Данилич не е такъв човек. Не може той да забрави така лесно и болницата, и Зарко, и Джура, пък дори и Гриша, за когото такива хубави и възторжени думи бе казал. Имаше тук нещо, не беше без причина това мълчание!

И когато Зарко бе изгубил вече всякаква надежда да получи отговор, една сутрин отвън се чу силен мъжки глас:

— По-ощаа! Захари Белев!

Той не усети кога и как се намери на двора. А като видя клеймото с буквите СССР и пощенските марки, развълнувано притисна писмото до сърцето си.

Старият раздавач постоя, погледа го с умиление, а после бащински му се скара:

— Е, кажи поне едно благодаря де!

— Благодаря, чичо Станчо! Много ти благодаря! Извинявай, че няма с какво да те почерпя. А, не, чакай, чакай! — сети се за нещо момчето. — Ето вземи! — той посочи с глава към дясното джобче на винтягата си, откъдето се подаваше крайчецът на една банкнота.

Бай Станчо посегна уж да вземе парите, но неочаквано го щипна с два пръста по брадата и си тръгна доволен и весел.

В друг случай Зарко би се разсърдил и дори би изругал, защото не е малка обида за него, седемнадесетгодишния мъж, който вече всяка седмица се бръсне, да го щипят като хлапе, но сега само се понамръщи

и великодушно му прости. Пък и добряк беше тоя чичо Станчо — как да му се сърдиш!

Данилич се обаждаше от Сталинград. В началото той се извиняваше за закъснението. Отсъствувал от града. Бил в командировка из Урал и Алтайските планини.

Данилич се учудваше на Зарковите успехи и се радваше от все сърце. На три места той го наричаше „молодец“, сравняваше го със съветските комсомолци.

Сега, щом като Зарко вече можеше да върши толкова много неща сам и когато се е научил да пише така хубаво, той трябва да помисли за по-нататъшното си образование. Не бива в никакъв случай да се помирява. Трябва да чете, да се развива, за да стане истински комсомолец.

А колкото до него, до Данилич, то той си е пак на същата работа — шлосер в Сталинградския тракторен завод, който бе разрушен през войната и сега все още се възстановява. Липсата на дясната ръка съвсем не е пречка, за да работи както всички, а дори и повече. „Обичаш ли горещо работата си — пишеше Данилич, — нищо на света не е в състояние да те спре, да те отчае. Начини за работа ще се намерят най-различни. Та нали и затова е дадена на човека глава, да разсъждава, да измисля?“

Ето той, Данилич, е измислил нов начин за скоростно рязане на метал. Измислил е и разни приспособления в своя цех, които вече са внедрени като твърде уместни рационализации. Хората го обичат, уважават го и затова са го изпратили в Алтайските металургични заводи — и там да внедри рационализациите си. Всичко това Данилич пише на своя млад приятел не за да се хвали, не! А само да му докаже, че макар и с една ръка, когато човек поиска, може да работи не по-зле от другите, а в някои случаи дори да ги надмине.

А що се отнася до образованието, до усъвършенствуването, той пак повтаря — това е много важно нещо! Ето, те с Михаил Карпович, с когото пак заедно работят, както преди войната, макар че са вече възрастни хора, ходят на курсове за усъвършенствуване. Там им преподават разни професори и инженери. А посещават и вечерен партиен университет. Непростимо би било и особено ако той е млад, да не се учи постоянно.

Джура все още не бе му се обадил...

За своето образование Зарко неведнъж бе мислил. И неведнъж бе сънувал как отново с Лена и Гриша отиват на училище, как ту един, ту друг учител го изпитва на урок пред черната дъска. Но това бяха само сънища и мечти, и то толкова непостижими и глупави, че за тях не смееше дори да загатне пред майка си.

Но сега писмото ма Данилич разтърси душата му и от нея като паразити изпадаха всички колебания. „Обичаш ли горещо работата си, нищо на света не е в състояние да те спре, да те отчае!“ Това бяха думи на съветски човек, на комунист и те звъняха и ушите му настойчиво — призивно. Да, нищо на света не е в състояние да отнеме жаждата му за повече знания. Никой не може да убие в него изкуството. Ето с всеки изминат ден все по-здраво стои четката между двете му ръце, все по-уверени стават линиите на рисунките му с молив... Чакай, а защо пък един ден да не постъпи в художествената гимназия? Това някога беше желание и на учителя му по рисуване Петрашев. Дали да отиде и поговори с него, да се посъветва! Не, не! Виж ти каква глупост му хрумна в главата. Още прогимназия не е завършил, а и за гимназия замечта. Ще научат по някакъв начин за това такива като Жоро Кърлежа и после не можеш се показва пред хората от срам. Най-напред трябва да се помисли за трети прогимназиален клас, за матурата, а после за другото...

Да, най-напред за матурата, а после за другото!...

Но времето беше сега такава, че Зарко за нищо не можеше да мисли. Нито за изпити, нито за матура, нито дори за ядене или за сън.

Кварталът осъмваше с песни и замръкваше пак с песни. Младежите живееха с нещо ново, непознато досега. До късна вечер те изпълваха улиците, площадите, градинките и спореха, обсъждаха, убеждаваха се един друг.

— Не! Само Хаинбоаз и никъде другаде! — казваше решително някой.

— Ехе, къде по-интересно и весело ще бъде на линията Перник — Волюяк? — отговаряше запалено друг.

— Защо пък Перник — Волюяк? Там все едно, че си тук...

— Стига бе! Какво разбираш ти? И това е строеж за народа, за родината.

— Какъв си глупак! — сърди се не на шега някаква девойка. — Та ние да не строим прохода само за твое здраве?

Споровете не стихваха. Младежите шумяха вълнуваха се, дори понякога се нагрубяваха, но всеки един от тях гореше от едно и също желание — да даде труда си за родината.

— Ела с нас на Хаинбоаз! — пресрещнаха една вечер Лена група младежи.

— Не! Ние отиваме в Димитровград! — извика като от земята Гриша. — Славно ще бъде в Димитровград!

— В Димитровград! — тържествуваше Лена. — В града на младостта, на радостта, на песента!...

— Напред, другари, към Димитровград! — викаш и размахваше ръце Гриша от една скамейка.

— Димитровград? — появи се отнякъде Жоро Кърлежа. — Ще видите вие един Димитровград, като ви поникнат мазоли по ръчичките, като ви застърже стомахът от гола чорба! Ей тъй, на четири крака, ще избягате насам!...

— Ех, че достоен син на баща си! — извика някакво тънко гласче на девойка. — А вие още стоите и слушате! Баби!

— Позор! Да му платим, другари! — обади се друг.

— Дръжте го, момчета?

Жоро Кърлежа гузно се обърна насам-натам и хукна да бяга, но не успя да направи и десетина крачки и младежите го заобиколиха от всички страни. Отвсякъде се посипаха по него ритници. После момчетата нарочно отвориха кръга и му дадоха възможност да избяга. Сподирен от викове, дюдюкания и присмехи, Жоро тичаше, без да се обръща, и се вмъкна в първата попаднала му пред очите врата.

А младежките групи ставаха още по-шумни, още по-весели. Споровете се разгаряха, възторгът и мечтите за бъдещето нямаха граници. Пред очите на младежите израстваха язовири и шосета, проходи и железопътни линии, заводи и градове.

— Елате с нас! Елате при нас! — се носеше отвсякъде.

Зарко обикновено стоеше притулен зад някое дърво в края на градината. Душата му се стремеше към този шум, към тези гласно изказани мечти, но той не смееше да направи нито крачка към тях. Стоеше там самотен и забравен. Него никой не го канеше, никой не го викаше. Кому бе нужен той със своите осакатени ръце?

В края на месеца младежите заминаха с втората бригадирска смяна. Ицо, Пешо и Мутето заминаха за прохода на младежта Хаинбоаз, Колето и Васката — за Перник — Волуяк, а Мангето, Гриша и Лена и още няколко момчета — за Димитровград. Останаха само такива като Жоро Кърлежа и Маргарита, които не обичаха народната власт, и като Зарко.

Но и след това кварталът не стихна, не замря. Хората заживяха с новините от бригадите, с мечтите на децата си. Ту бабичка някаква ще закрета от двор на двор: „От внука е. Знаменосец го направили!“ Ту дете някое ще закреци из улиците със светнали очички: „Ура! Кака станала ударничка.“ Ту случайно срещнали се жени ще заспорят, та дори и ще се поскарат: „Нашите «чайки» никой не може да ги надмине!“ А другата: „Ами! «Младогвардейците» къде-къде са по-напред!...“

А бащите сутрин на път за фабриките разговаряха:

— Е, прочете ли вчера за нашите! Разбиват планината, брей, нищо ги не спира!

— Да, хора ще се върнат.

— Така и трябва. На тях се надяваме. Нас, нали знаеш, животът ни посмачка. Не можем вече много да дадем.

— Ех, да съм сега на техните години!

И нерядко нечия загрубяла ръка уж случайно докосваше окото, за да избърше неволно бликнала сълза.

А в неделните и празнични дни още в тъмно из улиците забръмчаваха камиони. Шумът на моторите се смесваше с весела гълчава и викове. Утринната дрезгавина сякаш плахо отстъпваше пред тези жадуващи за труд хора. Градът отиваше на помощ на селото.

Е, как може да се мисли в такова време за физика, за математика, за учение въобще? Сякаш някой с нажежен гвоздей бодеше сърцето на Зарко и постоянно повтаряше: „Негоден си ти, ненужен си. Негоден си ти, ненужен си!“

В такова потиснато състояние на духа той седна и написа на Данилич дълго писмо. Разказа му за всичко, което ставаше в душата му. Изплака му цялата си мъка. Не се поколеба да му опише дори и своята нещастна първа любов, за която никой нищичко не знаеше досега. Съкрушително бе подействувало върху него заминаването на Лена заедно с Гриша за бригадата в Димитровград. Този път той нито обмисля какво трябва да пише, нито се стремеше да пише красиво, нито пък се стараше да не прави правописни грешки. Пусна писмото, без да го препише.

И на път за в къщи от пощата, където бе отишъл да предаде писмото си препоръчано, Зарко си спомни възторга и неподправената радост на Данилич за успехите, които бе постигнал досега, трикратното „молодец“, с което го наричаше в писмото си. Стана му обидно и срамно до болка от това, че бе изпратил такова глупаво писмо, от всеки ред на което звучеше хленч и отчаяние.

— „Молодец!“ — спря се той. — Ама че и молодец ще види сега Данилич в мене!

Той направи още една-две крачки, а после изведнъж се обърна кръгом и с всички сили хукна към пощенския клон. Изправи се пред гишето и дишайки тежко от тичането, заговори на пресекулки:

— Другарко, писмото... писмото, което ви дадох... е с погрешен адрес. Може ли... може ли някак си...

— Не може, другарю! — отсече с негодувание чиновничката. — Трябваше предварително да си отваряте очите. Пощата замина.

— Значи, не може? — каза той съкрушен.

— Не се тревожете! — съжали го чиновничката. — Ако адресантът не се намери, писмото ви ще се върне обратно. Тя, съветската поща, е...

Но Зарко не дочака да чуе каква е съветската поща, защото бе излъгал за погрешния адрес и знаеше, че писмото му няма да се върне обратно.

Цели три дни беше като болен. А на четвъртия бай Станчо, раздавачът, сякаш нарочно се бе пъхнал чак в антрето до стълбището, извика:

— Поо-ща! Зарко Белев!

Зарко само дето не полетя с главата надолу по стълбите. Кой знае защо, си мислеше, че раздавачът ей сега ще му подаде неговото писмо. Но още отдалече видя в ръката му син, съвсем друг плик. Приблужи се и го взе с неудоволствие, като че ли не сам той, а раздавачът бе виновен за разочарованието му.

Бай Станчо го погледна учудено и си тръгна малко обиден. Той беше сигурен, че Зарко пак ще се зарадва като преди, а излезе тъкмо обратно.

Писмото беше от Гриша. С големи подробности Гриша разказваше за живота в младежката бригада, за работата на младежите и девойките, за шегите и закачките през време на почивките, за лагерните огньове и забавите, които почти всяка вечер си устройвали. Отрядът на момчетата се наричал „Млада гвардия“, а на момичетата — „Чайка“.

„А знаеш ли, Зарич — пишеше той на едно място, — тук има много хубави момичета. В сравнение с тях Маргарита е една кръгла нула. Честна дума ти казвам! Аз вече се запознах с три «чайки». Всяка вечер танцуваме. При тях е и Лена, но тя напоследък е станала много особена. Често я виждам да плаче, види се, тъгува за майка си. Все се мъча да я утеша и не мога.“

— Ах, ти, глупчо глупав! — въздъхна Зарко.

Накрая Гриша заявяваше, че ако там продължава да бъде все така приятно и весело, той непременно щял да остане и за другата смяна.

Но това писмо сега не разтревожи и не огорчи така много Зарко. Той и без него можеше да си представи какъв е животът в една бригада, където има толкова много младежи и девойки. Безразлично му беше сега как те там живеят и работят. Безразлично му беше дори и това, че Лена ревнуваше и плачеше за Гриша. Интересуваше го само едно — какво ли ще каже за него Данилич! Колко ли много ще се разочарова той от неговото глупаво писмо и дали няма завинаги да замълчи?

Не, Николай Данилич не замълча. Отговорът му този път дойде необикновено бързо. И в него нямаше това, което очакваше и от което се боеше Зарко. Данилич не се бе разсърдил, не се бе разочаровал от своя млад приятел. Наистина, упрекуваше го за проявеното малодушие, но това той правеше така леко, така безобидно, че Зарко дори възнегодува: „Жали ме! Не иска да ми се скара, да ме наругае. А аз не заслужавам това!“

„Ти сигурно вече съжаляваш за това писмо — пишеше Данилич, — сигурно се срамуваш от себе си. Защото човек, който толкова много е изстрадал, който толкова много трудности е преодолял, не може да не се срамува, когато се отчайва или пада духом от най-обикновени неща. Това е все едно да си победил мечка, а да се боиш от мишка!...“

Чуден човек е този Данилич! Сякаш бе погледнал в душата му и бе видял всичко, което ставаше там.

Между двамата се завърза редовна кореспонденция. Данилич беше много акуратен. И все по-нови надежди, и все по-нови сили вливаха неговите писма в душата на Зарко.

За есенната изпитна сесия Зарко не можа да се подготви — твърде малко беше времето за такъв важен и сериозен изпит. Но все пак не току-тъй мина цялото лято. Прочете веднъж всички учебници за трети прогимназиален клас. А по-голямата част от времето прекара в рисуване. Сега вече не така трудно му се удаваха и по-сложни модели. От постоянните упражнения краищата на ръцете му се бяха развили и втвърдили като своеобразни длани. Те не боляха, не посиняваха така бързо при напрегната работа и водеха молива или четката по грапавата рисувателна хартия уверено, както ръката на опитен художник. Сандъчето под кревата бе изпразнено от книгите, от тетрадките по писане и то отново постъпи на някогашната си служба. В него сега се съхраняваха десетки рисунки и скици на всевъзможни предмети, на животни, на птици, на насекоми и само няколко на хора. Хора той не искаше да рисува от натура — прекалено любопитни и нахално

нетактични са те към недъгавите художници, а тази отвратителна черта липсва у животните и затова той предпочиташе да рисува само тях.

Учениците се завърнаха от младежките бригади и поляната отново загърмя от неудържимите викове: „Гоол!“ Но сега там неотменно беше и Зарко. Заедно с всички викаше, заедно с всички играеше. И не криеше ръцете си. А защо да ги крие? С тях той вече вършеше всичко, което можеха да вършат другарите му със здрави ръце. И нещо повече дори — той можеше да рисува, а те не всички можеха.

Учениците започнаха учебни занятия. Но и Зарко започна! Разликата беше само, че те отиваха на училище, където им преподаваха учители, а той отиваше само до своята писмена маса и... си преподаваше сам. Помагаше му понякога само майка му. А вместо училищен звънец старият ветеран — будилник с трогателна добросъвестност отмерваше и оповестяваше Зарковите учебни часове.

Така изминаха дни, седмици, месеци.

Зад южния край на футболното игрище, където минаваше улица, недалече от колониалното магазинче на Евстрати, се намираше ниска продълговата сграда със зелени дървени щори на прозорците. Тук някога беше кръчмата на Дебелия шаран — едно ниско, дебело като бъчва човече, истинското име на което малцина от квартала знаеха. Тази кръчма беше свърталище на пияниците от целия „Южен редут“ и почти всяка нощ зад спуснатите щори се чуваха животински викове, ругатни и трясък от чупене на шишета, столове и маси. Тук идваха на цели стада германците от лагеруващата в дъсчените бараки зад Парка хитлеристка моторизирана дивизия. Тук пропиваха оскъдните си заплати и не малко работници и дребни чиновници. А в една от вътрешните стаички до кръчмата, където живееше Дебелия шаран с бездетната си съпруга Нона, полицаите и тайните агенти се съвещаваха с услужливия съдържател. Там решаваха кой комунист или прогресивен човек от квартала трябва да бъде арестуван и кой трябва „безследно да изчезне“. Навярно в тази стаичка бе решена съдбата и на бабината Рускина дъщеря Зинка.

Народният съд осъди Дебелия шаран на смърт, а имотите и кръчмата му бяха конфискувани в полза на държавата. Нона се отърва с „условна“ присъда, може би само за това, че бе напуснала предварително мъжа си. Но все пак тя се надяваше, че като законна наследница ще си възвърне постройката и кръчмата.

Сега тази сграда беше предоставена на кварталното младежко дружество на СНМ. Тя бе ремонтирана, стените и таваните бяха измазани с вар, столовете и масите, поправени или заменени с нови, а на мястото на някогашния кръчмарски тезгях се издигаше малка естрада. Тук ставаха събранията, тук се събираха младежите и девойките от целия квартал и си устройваха вечеринки и забави, декламираха пламенни стихове за новия живот, изнасяха къси пиески и танцуваха под звуците на акордеон.

Понякога в безлунни нощи отиваше към клуба и Зарко. Но той не смееше да влезе вътре, а крадешком се промъкваше през съборената

ограда на малкия мрачен и пуст двор, притаяваше се до стената и гледаше през прозореца. Наистина, там, в клуба, всички младежи го познаваха, но сред тях имаше и девойки, които още не бяха го виждали без ръце. Достатъчно беше само една от тях да го погледне със съжаление или страх, и настроението му би се развалило за цял месец. Случило му се бе такова нещо веднъж в трамвая. При един завой Зарко изгуби равновесие и неволно извади от джебовете ръцете си, за да се залови за отвесното желязо до мястото на ватмана. Една млада жена, като видя отрязаните му, обезобразени ръце, диво изпищя и избяга като от прокажен. Оттогава изпитваше страх и неудобство дори когато трябваше да мине покрай непознати жени или девойки.

А как искаше да бъде и той там, в клуба, сред тези буйни весели хора! Не да се весели заедно с тях, не! А само така — да гледа и да се радва на тяхното веселие. Омръзнала му бе вече самотата. Но той не беше член на дружеството и кой знае дали не би го изпъдил някой, дали не би го оскърбил, ако влезе дори за малко в клуба! А да подаде заявление за членство, не смееше и да помисли. Сигурен беше, че няма да го приемат: „Там са все здрави, изпечени в труда младежи, бивши ремсисти и земсисти, младежи, които от нищо не се боят — защо им е нужен той, нима за да се плашат от него девойките?“

Но един декемврийски ден при него в къщи дойдоха Гриша и секретарят на младежкото дружество Бойко — висок и малко прегърбен младеж с бодро, енергично лице.

— Ето го нашия „един монах тъмен, непознат и бледен...“ — издекламира от вратата Гриша, като показваше към седналия до масата Зарко.

— Здравей! — поздрави приветливо Бойко.

— Здравейте и добре дошли! Заповядайте!

Тримата седнаха, поговориха за обикновени и незначителни неща, а после Бойко изведнъж запита:

— А ти, Зарко, защо досега не си член на СНМ?

Изненадата на Зарко беше толкова голяма, че той дори подскочи от стола си и устреми недружелюбен поглед в очите на младежа:

— Защо се подиграваш с мен?

— Съвсем не се подигравам!

— Видиш ли го какъв е? — скочи Гриша ядосан. — А аз като му разправях да влезе, и на мене казваше, че се подигравам! А бе хей,

човече, — обърна се той към Зарко, — хайде да речем, че на мен не вярваш, защото нямам авторитет и прочее, ама това е секретар! Знаеш ли ти какво значи секретар?...

— Я седни! — дръпна го Бойко за шинела.

— Няма нужда от реклами! — А после към Зарко: — Защо мислиш, че мога да се подигравам, нима имам вид на гамен?...

— Не, не искам да кажа това... — смути се Зарко. — Но... защо ви съм такъв?... — От дълго време той не бе плакал, но сега долната му устна затрепера.

— Слушай, да се разберем! — сложи Бойко другарски ръка на рамото му. — Аз всичко зная за тебе. Говорил съм и с майка ти, говорил съм и с другаря Векилов, говорил съм...

— ... И с мене! — не изтрая Гриша.

Да, говорил съм и с Гриша, твоя най-добър другар. А виждам също и с очите си, че ти всичко можеш и с нищо не се различаваш от другите. Защо не дойдеш при нас в СНМ?

Зарко мълчеше. От очите му бавно се изтърколиха две сълзи и капнаха върху дясната му ръка.

— Напразно се боиш, че няма да те приемат другарите. Познават те вече всички и всички до един ще гласуват за тебе.

— Мислиш ли? — трепна обнадежден той.

— Не само мисля, а съм уверен. Ето ти заявление образец, попълни го и го подпиши. Намери двама души поръчители. Третият ще бъде аз. Напиши и съвсем кратка автобиография. Ако не искаш сам да ги донесеш в комитета, изпрати ги по Гриша, или пък кажи аз да дойда да ги взема. Събрание ще имаме в неделя.

Гриша и Бойко излязоха, а Зарко дълго се разхожда из стаята и мисли дали да подаде заявление, или да не подава. Ами ако в събранието не се получи болшинство? Секретарят е едно, а събранието, членската маса — съвсем друго.

Най-после той реши: ще подаде заявлението, пък каквото излезе!

Да! Секретарят е едно, а събранието, членската маса — съвсем друго!

Зарко седеше в левия най-отдалечен ъгъл на клуба и със свито сърце очакваше да започне събранието. До него Гриша весело разговаряше с Мангето и му припомняше някакви смешни случки в младежката бригада през лятото. Вратата минута след минута се отваряше и в салона по един, по двама и на групи влизаха младежи девойки, отупвайки при входа снега от шапките, от дрехите си и духайки в премръзналите си ръце. Лицата на всички бяха бодри, заруменели. Весело и шумно те сядаха по свободните столове, поздравяваха се, подхвърляха си шеги и после с любопитен поглед обхождаха салона, за да видят кои са новите кандидати. А новите си проличаваха отведнъж. Обградени от своите поръчители, те седяха някак особено приведени и не смееха да мръднат, не смееха да разговарят високо.

Салонът се напълни. Край стените се трупаха правостоящи. Сега Зарко беше незабележим отдалече и той по-смело се зае иззад рамото на съседа си да разгледа всичко. На малката естрада бе поставена маса с червена покривка и отпред срещу публиката висеше бял рисувателен лист, на който с червени разкривени букви бе написан лозунг: „Бъди достоен член на СНМ!“ Лоши и неугледни бяха и другите лозунги по стените, бездарно нарисувани бяха и портретите на Ленин, Сталин и Димитров, които гледаха от отсрещната стена към салона със смръщени очи. „Та толкова ли е трудно да се нарисуват или намерят от книжарниците по-хубави портрети?“ — ядосваше се Зарко.

Един по един зад масата заеха местата си и членовете от бюрото. Дойде там и един слабичък, с мургаво продълговато лице младеж, когото Зарко никога не бе виждал. При неговото появяване от предните редици изръкопляскаха, а после изведнъж целият салон гръмна от ръкопляскане и скандиране: „Ча-пай, Ча-пай, Ча-пай!“

— Кой е този? — запита тихо Зарко, като се поумириха.

— Чапай! — отговори Гриша. — Бивш политзатворник с три смъртни присъди. Избягал от затвора и станал командир на партизански отряд. Сега е секретар на градския комитет на СНМ. Славен другар! Идва през лятото и при нас, в бригадата.

Запалената ламаринена печка беше доста далече, отнякъде нахлуваше студен въздух, но Зарко почувствува, че му става нетърпимо горещо. Дали този Чапай щеше да остане до края на събранието и дали нямаше да каже: „А този пък без ръцете защо сте го пуснали тук?“

Секретарят Бойко откри събранието и веднага даде думата на Чапай.

Чапай говори само десетина минути, но всяка негова дума беше отмерена, точно на място и за това късо време успя да каже много неща. Той говори за ония, които не се върнаха от фронта и чиито деца сега се нуждаеха от хляб и от обич. Благодарни на ония, които, едва съблекли войнишките шинели, обличаха работническите ватенки и заставаха до машините, хвърляха се в нова, трудова атака. Не забрави и тези, които гладни, боси, измъчени, месеци и години бяха бродили по козите пътеки из балкана. Но най-много говори Чапай за новия живот, който започваше, и за тия, които го създаваха.

— Тази вечер ще приемем нови членове в нашите редици — каза накрая Чапай. — Ала преди да вдигнете ръка за тях, другари, помислете си добре кои са те, какви са и заслужават ли да бъдат членове на Съюза!

Зарко си помисли дали тия думи не се отнасяха за него и горчиво съжаляваше, че бе подал заявление.

Започна най-после и приемането. Чапай не си отиде, а седна на мястото си, извади бележник и се приготви нещо да пише. Бойко разтвори папката пред себе си, извади първото поред заявление. Зарко изтръпна — помисли, че е неговото.

— Маргарита Станчева Баташка! — прозвуча гласът на председателя.

Изведнъж се вдигна невъобразим шум. Всички заговориха, всички негодуваха от нещо, но не можеше да се разбере от какво.

— Тук ли е другарката Баташка? — надвика всички гласът на Бойко.

— Няма я! — извика някой откъм вратата. — Но каква е тя другарка, тая Баташка, че бюрото я предлага за приемане?

Шумът в салона изведнъж стихна. А същият глас от вратата продължи:

— Това е една „зоза“, другари, една надута мамина щерка, която бяга от труд, както дяволът от тамян. Пет пъти я канихме да дойде с нас в бригадата — тя петнайсет пъти обеща, че ще дойде, а не дойде. А после разбрахме каква е работата — майка ѝ е стара „аристократка“, фашистка, и тя не я пуска...

— Долуу! — завикаха младежите. — Такива не ни трябва!

Смутен и ядосан, Бойко разговаряше с члена от бюрото Владо Йончев и по всичко личеше, че го пита кой е поставил това заявление в тази папка, защото Владо гузно вдигаше рамене, а лицето му ставаше ту бледо, ту червено.

Приемането на нови членове започна лошо. Не дори и лошо, а странно. Макар че не можеше по нищо да се сравнява с Маргарита, Зарко се бе свил в своя ъгъл и не смееше да подаде глава над рамото на съседа си: „Секретарят е едно, а събранието, членската маса — съвсем друго!“ — мина му пак през ума. Искаше му се да излезе, да си отиде и никога вече да не помисли за идване тук, но пътеките бяха задръстени от младежи и той само посбута с лакът Гриша. Гриша не се помръдна. Той бе навел глава, бе скръстил ръце като да го болеше корем, и по челото, по горната му устна бяха избили ситни капчици пот. Яд го беше, срамуваше се от себе си, че бе дружил доскоро със същата тая Маргарита, която сега отхвърляха като ненужна вещ.

Бойко обясни, че е станала някаква грешка, че заявлението на Маргарита не е разглеждано от пълния състав на бюрото, а неправилно е попаднало при другарите, и извади второто заявление:

— Коста Ванев Бакалов!

— Тук! — обади се нисичък, набит, но с необикновен басов глас младеж, изправен на три крачки от Зарко до стената.

— Бакето! Бакето! — понесе се между редиците и от различни страни на салона се чува одобрителни възгласи и ръкопляскане.

— „Роден съм през хиляда деветстотин двадесет и пета година... — започна да чете автобиографията му Бойко. — Син съм на бедно работническо семейство...“

И отново яд и разкаяние обзе Зарко, загдето бе дошъл сега тук. Коста Ванев, или както всички го наричаха — Бакето, беше личност, известна не само сред тия младежи и девойки, а и в цялата страна. Като работник във фабрика за фурнир, той бе измислил някаква рационализация и бе преизпълнил плана си със сто и осемдесет процента. Всички вестници бяха писали за него възторжени похвали и бяха напечатали портрета му на първите страници. През лятото и той беше бригадир и три пъти бе награждаван като ударник. А Зарко какво? Откъде се взе тая смелост у него да става член на Съюза редом с такива герои!

Бакето бе приет с пълно единодушие.

Приеха още трима души, но те здравата се изпотиха. От всички страни им задаваха въпроси, от всички страни им напомняха за някогашни лоши прояви, за недругарско отношение. Предупреждаваха ги, че ако не се поправят, няма и месец да останат в Съюза.

Най-после дойде редът и на Зарко. Той позна бледорозовите листове на своята автобиография в ръцете на Бойко. Бойко се наведе към ухото на Чапай и му зашепна нещо, а той само клатеше глава, но не можеше да се разбере одобрява ли това, което му говореха, или не одобрява. И тази минута или минута и половина се стори на Зарко цяла вечност. Той от все сърце желаше да не одобри Чапай неговата кандидатура, да не го предлагат за приемане от това страшно и неумолимо събрание.

— Захари Нинов Белев! — прозвуча гласът на Бойко.

— Тук! — изправи се Зарко и сам не можеше да познае гласа си.

Десетки чифта очи се устремиха към него и за миг той почувствува, че няма да издържи, че краката му ще се подгънат и ще рухне на пода. А трябваше дълго да стои прав, докато се четат автобиографията му, за да го виждат всички.

— Не трепери такъв! Успокой се! — скара му се Гриша.

Зарко се приближи към него, притисна лакътя си към рамото му и изведнъж усети прилив на сила, прилив на смелост. О, ако сега той имаше поне едната си ръка, би стиснал до болка ръката на своя верен приятел и тогава от нищо не би се боял...

Бойко зачете автобиографията му бавно, с прочувствен глас. Отначало, докато четеше за семейството на Зарко, за пианството и порочния живот на баща му, тук-таме из редиците се чуваше

мърморене и шепнене. Но когато стигна до нещастieto, до адските страдания, които бе преживял Зарко, целият салон занемя и в него сякаш нямаше жив човек. Никой не смееше дори да покашля.

С малки изключения почти всички тук бяха виждали или срещали Зарко из квартала, почти всички знаеха, че той е отличен футболен рефер, добър футболист, че той е най-добър бегач на късо и дълго разстояние, че може да прескача най-високи препятствия, но почти никой освен Гриша и Бойко не знаеше, че той може да се храни, да се облича сам, да пише, да рисува и да върши почти всякаква работа, каквато би извършил един здрав човек. На мнозина не им се вярваше, струваше им се, че всичко това е някаква лошо скроена лъжа.

Бойко изглежда разбра съмнението и като прекъсна за момент четенето, вдигна листовите с автобиографията високо и каза:

— Ето, всичко това е написано лично от другаря Захари Белев, сам аз съм го виждал как пише с две ръце и познавам почерка му. — А после пак продължи да чете.

Зарко не бе забравил да пише накратко за неизмеримата и всеотдайна любов на майка си, за смелостта и жаждата за живот, която му бе вдъхнал Николай Данилич, за трогателната вярност на своя добър другар Гриша, за помощта, която му бе оказал Векилов.

Когато Бойко свърши, в салона още доста дълго остана да тегне тишина. Зарко вдигна глава и неволно срещна погледа на Чапай. Сега очите на този мургав строг младеж някак странно блестяха, а устните му се бяха разтеглили в едва доловима усмивка.

„Съжаляваме, иронично се усмихва!“ — помисли си Зарко и отново наведе глава.

Сега беше ред да се изкажат поръчителите, но Бойко, кой знае дали сбърка, или нарочно направи това, се обърна към цялото събрание:

— Другари, имате думата за въпроси и изказвания!

Мълчание. Тук-там само се чуваше шепнене, а някой недалече от ъгъла тихо каза:

— А бе какво има тук за приказване?

Това Зарко изтълкува посвоему и от мъртвешки бледо лицето му изведнъж пламна в червенина. Искаше му се да се продъни подът под него и да потъне от срам.

— Ако няма въпроси и изказвания, другари, да преминем към гласуване! — извиши глас Бойко.

— Гласувай! Гласувай! — извикаха няколко души.

Зарко притвори очи и с примряло сърце зачака присъдата си.

— Който е за приемането на другаря Зарко Нинов Белев в редиците на Съюза на народната младеж, да вдигне ръка!

Изведнъж сякаш тресна мълния и в малкото салонче се изви страхотна буря! Зарко вдигна глава. Погледна. Всички до един ръкопляскаха и викаха: „Браво!“ Ръкопляскаше и Чапай.

— Благодаря ви, другари! — едва можа да каже Зарко и от очите му рукогнах неударжими сълзи.

Гриша прегърна приятеля си, целуна го пред всички, а после с шеговита грубост го отблъсна, стовари му един доста осезателен оперкут в гърдите и каза:

— Виждаш ли бе, глупчо? А ти се боеше!...

Когато тръгнаха да си отиват, беше вече полунощ. Времето бе омекнало и над поляната, над къщите се сипеше едър пухкав сняг. Към игрището, към Евстратиевото дюкянче младежи се замерваха със снежни топки, чуваше се пръхтене, шум от боричкане, весели, закачливи крясъци на девойки, а в далечината бавно заглъхваше мелодична бригадирска песен на два гласа.

ТРЕТА ЧАСТ

През един горещ юлски ден на 1949 година пред дирекцията на гимназията за художествена керамика и стъklarство в София чакаха двама посетители — майка и син. Майката, ниска, пълничка, със смугло, угрижено лице жена, беше облечена в скромна рокля от памучна тафта, която все пак ѝ придаваше официален, празничен вид. А синът ѝ, високо, стройно, облоливо и красиво момче на около осемнадесет години, беше в резедав дочен костюм, сакото на който беше наметнато на раменете му. Трудно би се досетил някой, че то е без ръце. Изглежда, те идваха тук не за пръв път, защото не им правеха никакво впечатление огромните стъклени шкафове в коридора на училището, където бяха изложени стотици керамични предмети: художествено изработени и декорирани вази, стомни, блюда, бъклицы и всевъзможни дребни предмети за украшение от глина, порцелан и стъкло.

Най-после вратата на дирекцията се отвори и оттам излязоха един елегантно облечен възрастен мъж с рогови очила и едно слабо червенокосо момче. В дъното на стаята се мярна дребната набита фигура на директора. От неговото лице все още не беше изчезнал онзи израз на любезност и угодничество, с който дългогодишните чиновници посрещат и изпращат по-силните от себе си.

Жената обнадявано кимна, с което искаше да каже: „Слава богу, в добро настроение ще го сварим!“ Тя смело почука на вратата и като отвори, изтика пред себе си момчето.

— Добър ден, другарю директор!

— Добър ден, какво има? — Гласът на директора звучеше остро, с метален оттенък, а на лицето му не беше останала и следа от любезност.

Майката веднага съобрази, че с молба от този човек нищо не може да се получи, и затова реши да действа по-иначе:

— Дойдох пак да поговорим относно неговото приемане — посочи тя към момчето.

— Говорихме вече, другарко Белева, и казах ви, че не можем да го приемем. Всички места са заети, числото на учениците е попълнено.

— Навярно с този, който току-що излезе оттук?...

— Е!... — намръщи се директорът, с което искаше да каже: „Това не е ваша работа!“

— Другарю Хрулев — каза сдържано майката. — Аз доста дълго чаках да ме приемете, бъдете така любезен... поканете ме да седна!...

— Моля, заповядайте! — смути се той от неочаквания удар и посочи близкото до бюрото му кресло, а после вместо извинение измърмори: — Мисля, че въпросът е изчерпан!

— Аз съм на друго мнение! На същото мнение са и другарите в Министерството на просветата...

— Ходили сте в министерството? И сигурно сте пропуснали да кажете, че момчето е без ръце? — думата „пропуснали“ директорът произнесе с нескрита ирония.

— Нямам навика да пропускам това най-важно обстоятелство, другарю Хрулев — също с ирония отговори майката.

— Е, и какво ви казаха там?

— Някои като вас не вярват. А други, другарят Арабаджиев например, като видя отличната диплома, като поизпита набързо момчето, каза, че няма нищо невъзможно...

— Но това е... това е... — заекна директорът?

— ... Лудост, искате да кажете? — помогна му майката.

— Да, именно, лудост! — скочи ядосан от креслото си той. — Една диплома с пълно отличие в случая още нищо не значи. Все още у нас се намират учители, които пишат бележки по милост, по приятелство, по търговски... съображения.

— Не намирате ли, че прекалявате, другарю Хрулев, че хвърляте кал в лицето на учителите, които са изпитвали сина ми? — каза сдържано, с хладнокръвие майката.

— Не намирам!... — отговори по-меко директорът и седна. — Но как вие можете и да помислите дори, че вашето безръко момче ще влезе тук, в това училище, където на всяка крачка, на всяка стъпка са нужни ръце? И то не какви да са ръце, а здрави, ловки, сръчни ръце, с длани, с пръсти, с нокти... Знаете ли вие какво значи фина керамика? Не дори и фина, а само керамика?

— Зная, другарю директор!... — отговори вместо майка си Зарко. — Аз, преди да поискам тук... дълго проучвах всичко... — Той не се доизказа, защото мъка стиска гърлото му и очите му се напълниха, със сълзи.

— А вие навярно сте чували за Алексей Мересев, героя на Съветския съюз? — мина в решително настъпление майката.

— Да, да, да! — побърза да я прекъсне Хрулев. — Този, авиаторът... от филма, с отрязаните крака... Зная, зная!

Но „Повест за истинския човек“ той едва ли бе прочел и за да не изпадне в неловко положение, заговори бързо и без прекъсване:

— Да, разбирам ви, другарко Белева. Но, видите ли, работата с този... авиатор, тоест летец, е съвсем друга. На него му липсват краката. А тук случаят е съвсем друг — липсват важните, най-необходимите органи — ръцете. Съгласете се, моля ви се, че при такава една работа като в нашето училище, той няма да се справи, немислимо е да се справи...

— Така са мислили някои и за Мересев, а ето че той се справи, овладя самолета и отново отиде да воюва срещу врага. Но в Съветския съюз хората не са като нас. Там за човека се полагат грижи, там никога не оставят човека в беда...

— Да, да! В Съветския съюз в това отношение е съвсем друго! — угодливо каза Хрулев. — Но, съгласете се, моля ви, че ние не сме Съветския съюз, а България...

Безполезно беше да се говори повече с този човек. Ясно бе, че нищо положително не можеше да се очаква от него. Трябваше да се действа пак чрез министерството.

— Може ли да си услужа за малко с телефона! — попита Магда.

— Моля, заповядайте! — отзова се веднага Хрулев, който смяташе, че разговорът е вече приключен и че скоро ще се отърве от неприятните си посетители.

Магда бързо набра номера на министерството, поиска да я свържат с референта по професионалните училища Арабаджиев. Когато в мембраната се чу неговият глас, тя се сепна, помълча две-три секунди в размисъл, а после каза:

— Моля, говорете! — и неочаквано пъкна слушалката в ръцете на директора.

Изненадан и объркан в първия момент, Хрулев не знаеше какво да прави и посегна да остави слушалката върху вилката на телефона, но се разколеба и я приближи до ухото си. Лицето му почервения, малките му сиви очички смешно се вторачиха в телефонния апарат, сякаш ей сега оттам щеше да се появи образът на началника му.

— Ало! Ало! — разнесе се баритонът от мембраната.

— Да, да! — обади се най-после Хрулев, като се изправи почтително. — Тук е директорът на керамичната гимназия Пантелей Хрулев.

— А-а! Здравейте, здравейте, другарю Хрулев! — чуваха съвсем ясно и двамата посетители. Аз ви търсих вече два пъти.

— Здравейте, другарю Арабаджиев! Може би сте звънели вчера? Да, да, вчера имахме малка конференция с учителите.

По високото му, без нито една бръчка чело избиха ситни капчици пот. И докато той се чудеше какво да говори и как да започне, гласът в слушалката загърмя:

— Ето какво, другарю Хрулев, търсих ви по една важна работа. Въпросът се касае за онова момче без ръцете, което е идвало при вас с майка си. Това е един особен случай, разбирате ли? В началото и аз не можех да повярвам. Смятах, че това са някакви глупави или ненормални хора и просто от любопитство накарах момчето да ми покаже какво може. Но когато с очите си видях как пише, как сръчно и умело рисува, останах поразен. Да, да — поразен! Такава силна воля, такъв твърд характер, за да се постигне всичко това!... Трябва да го насърчим, трябва по някакъв начин да помогнем на това момче. Инак би било голяма грешка, бих казал, дори престъпление от наша страна...

— Да, да! И аз точно така мисля! — в миг забрави Хрулев какво бе мислил само преди няколко минути. — Но моля, другарю Арабаджиев, позволете да ви напомня, че при нас работата е някак си... да, да, по-особена и...

— Не се безпокойте за това. Аз твърдо вярвам, че ще се справи. Пък и защо да не го подложите на изпит? Ако не успее, значи, сам ще разбере, че мястото му не е при вас. Но в такъв случай поне няма да си отиде огорчен от нас, а от себе си.

— Да, да, да! — оживи се директорът. — На изпит! Нищо не ни струва да го подложим на изпит пред комисия!

— Ето че се разбрахме! — избръмча весело в слушалката гласът на Арабаджиев. — Действайте! И веднага ми докладвайте за резултатите. Довиждане, другарю Хрулев!

Директорът остави слушалката и на лицето му отново цъфна онази сладникава, фалшива усмивка, с която той мислеше, че има вид на действително любезен човек:

— Струва ми се, че разбрахте, другарко Велева? Ние с другаря референт решихме да подложим вашия син на малък приемен, тоест проверочен изпит. Имате ли нещо против?

— Нямаме! — отговори вместо майка си Зарко.

— Добре! Моля, отбележете си тогава програмата? — Той услужливо предложи на Магда лист и молив. — Днес е събота. Значи, в понеделник — писмен изпит по български език и алгебра върху материала за трети прогимназиален клас; вторник — геология и минералогия; сряда — по рисуване и декорация.

Магда искаше да направи някои възражения, искаше да помоли изпита по геология и минералогия да бъдат най-последно, защото знаеше, че по тях Зарко твърде малко бе чел, но нищо не каза. За нея беше ясно, че Хрулев нарочно подлагаше сина ѝ на такъв тежък изпит.

И за да ги подсети за своите намерения, той каза:

— Знаете ли какво, другарко Велева? Щом като синът ви толкова много желае да следва керамика, съветвам ви да го настаните в заводско училище. Тази година към завод „Венера“ в село Пелинково се открива училище за трудови резерви. Там, вярвам, ще го приемат без изпит.

— Благодаря за съвета! — с усилие сдържайки гнева си, отговори Магда. — Засега той ще се яви на изпит при вас! Довиждане!

Когато двамата излязоха, директорът нервно тупна юмрук по бюрото си:

— Побъркани хора! — Той беше повече от сигурен, че Зарко няма да издържи изпита, но се боеше, че Арабаджиев все пак ще му наложи да го приеме. А Хрулев смяташе, че такъв един безрък ученик ще бъде истински позор за него и за неговото училище.

Зарко беше отчаян. Не така си бе представял той всичко, преди да дойде за пръв път в това училище. Съвсем иначе бе си мислил и за хората в Министерството на народната просвета. Но и там се бяха натъкнали не на един, на много такива хрулевци, които виждаха в молбата им налудничавост и бързаха да се отърват от тях, като ги препращаха от кабинет в кабинет, от едно началство към по-горно началство. Навсякъде ги посрещаха с едно и също безразличие, с едно и също бездушие. Единствен референтът Арабаджиев се бе отнесъл към тях с топло, човешко съчувствие и готовност да помогне, но ето че Хрулев се канеше да унищожи и тази последна възможност за следване. Той даже и не криеше това.

— Гадина! — процеди през зъби Магда. — Кой знае по какъв път е станал директор!

— Нали го чу? — подхвана Зарко. — „Съгласете се, моля, че ние не сме Съветския съюз, а България!...“ Нов човек! Такива са те новите хора, като него! Ех, да знае другарят Димитров!... И помен не би останал от него там!

Магда бе угрижена, замислена и не чуваше това, което говореше синът ѝ.

— Знаеш ли какво? — поспря се Зарко. — Ще пиша на другаря Димитров! Щом оздравее и се завърне от Москва, ще седна и ще му напиша едно дълго писмо. И за този Хрулев ще му кажа, и за ония в министерството, всичко, всичко ще му пиша! Ти как мислиш, бива ли?

— Какво казваш? — излезе от своя унес майката. — Ах, да! На другаря Димитров. Пиши му...

Двамата вървяха бавно и мълчаливо из безлюдните квартални улички. Излязоха на булеварда, но не се спряха пред близката трамвайна спирка, а продължиха пеш надолу към центъра.

Откъм северозапад се закълби тъмен облак. Подгонен от невидима небесна стихия, той се понесе като огромна медуза на юг и заопипва с безформените си космати пипала слънцето. То се опита да го надвие, да го разпръсне, но скоро се умори, показа се веднъж-дваж,

сякаш зовейки за помощ, и потъна, удави се някъде на запад. Над града припадна мрак.

— Ще вали! Да се прибираме! — каза майката и ускори крачки към следващата трамвайна спирка.

— Ти си иди, а аз ще остана. Ще отида на кино, да се поразсея.

— Иди! — тя извади от чантата си няколко монети и ги пъхна в предното джebче на сакото му.

Замислени, невесели бяха този ден хората в трамвая. Нямаше ги обикновените бодри подвиквания, шеги и смях между младите, връщащи се от работа чиновници и работници.

На площад „Ленин“ Магда и Зарко се разделиха. По каменния паваж затупаха първите капки — едри и тежки. Зарко побърза да се подслони под един голям балкон, където вече се бяха спрели няколко жени и мъже. И тук — същото мълчание, същите загрижени питащи погледи. Столицата бе затаила дъх в тревожно очакване.

Дъждът се усилваше. Дотича измокрена, с разплакани очи девойка:

— Другарят Димитров починал! — каза тя на своя позната.

Зарко изтръпна, окаменя. „Не е ли това някаква нелепа шега? Не е ли злорада измислица на врага?“

И сякаш за потвърждение на жестоката вест небето още повече помръкна и над смълчаната столица рухна пороен дъжд.

Облакът отмина. Из улиците на групи от по двама или трима бавно се движеха хора с тъжни, угрижени лица.

Кога и как Зарко се озова в градината пред Министерския съвет, никак не можеше да си даде сметка. Той седна на една все още мокра от дъжда скамейка и впери поглед в отсрещния балкон. Ето там пред микрофона Зарко бе видял няколко пъти другаря Димитров. И сега той сякаш беше там. Едър, снажен, с развявана от вятъра коса, с възторжени усмихнати очи, с високо вдигната ръка, сочеща в безкрайните далечини. Зарко чуваше гласа му — този могъщ и топъл бащински глас, който като гръм се носеше над площада и отекваше в душите и на стари, и на млади.

— За десет-петнадесет години ние ще построим толкова, колкото други са построили за столетия!

Народът на площада се люшва, безброй юмруци се издигат нагоре, червените знамена като огнени езици пламтят в синия фон на

безоблачното небе, сякаш раздухвани от бурята на стихийното „ура“.

Та това беше едва ли не вчера! Нима Димитров е мъртъв? Нима този, който неведнъж победи смъртта и накара да потреперят човеконенавистниците в Лайпциг и в целия свят, няма да бъде вече между живите? Дано е лъжа! На Министерския съвет все още нямаше траурен знак.

Някъде в клоните на дърветата се обади гугутка. С весела врява из алеите на градината изтичаха деца.

Но ето че на балкона се появи човек в тъмен костюм. След него излязоха още трима. Те провесиха над входа траурно знаме и горе поставиха портрета на Димитров, обвит в черен креп. Свършено! Това, което сърцето не искаше да вярва, беше неумолима истина. Зарко бавно, олюлявайки се, стана да си върви, но краката не се подчиняваха на волята му. Той се подпря на близкото дърво и даде воля на сълзите си.

Един по един минавачите на площада трепваха и застиваха на място пред вида на траурното знаме. С шапка в ръце стар селянин бе обронил тъжно глава и мълчеше, а до него дъщеря му — навярно ученичка — бе сложила ръце на лицето си и плачеше тъй, както плачат селските деца. Младеж и девойка бързаха към Народния театър, но изведнъж се спряха, спогледаха се и останаха там като онемели. По улицата префуча автомобил. Минавайки пред траурното знаме, спирачките му остро изскърцаха и той се закова на място.

За няколко минути цялото движение на площада спря.

Тишина! Гробна тишина!

Гугутка в клоните изпърха с криле и отлетя на някъде.

Откъм улица „Вячеслав Молотов“^[1] се зададе войнишка колона с бойка маршова песен. Стройният хор от младежки гласове звучеше някак странно, дори кошунствено в притихналия площад. Песента изведнъж секна. Още само няколко такта в маршировка и колоната спря, разгъна се в две прави редици.

— Мир-но! — прозвуча гласът на офицера. — Глави на ляво. — А сам той, застанал пред своите другари, вдигна ръка и взе „за почест“.

След малко войниците продължиха своя марш. Ехото от техните стъпки бавно заглъхна по улица „Московска“.

Зарко се върна в къщи сломен. Майка му го посрещна мълчалива, с овлажнели очи. Той седна до масичката и превъртя с двете си обезобразени ръце ключа на радиоапарата. В малката стаичка се разнесе тъжна, раздираща душата траурна музика.

[1] Сега „Софийска комуна“ — бел.ред. ↑

Поради всенародния траур изпитът на Зарко бе отложен.

След осем дни тримата учители, определени от директора за изпитна комисия, го посрещнаха с преднамерена любезност и снизходителна усмивка. Те бяха сигурни, че от всичко това нищо няма да излезе, но все пак бяха любопитни да видят на какво се надява това момче и какви фокуси ще им сервира.

Зарко седна на третия чин от средната редица в голямата празна класна стая. На такова място бе сядал някога в последните дни на своя ученически живот. Зачака. Сърцето му лудо туптеше и той чувствуваше, че сякаш някои облива лицето и гърдите му ту с гореща, ту с леденостудена вода.

Тримата учители се съветваха нещо. Най-послед математикът отиде при Зарко, сложи на чина няколко бели листа хартия и един добре подострен молив.

— А сега, момче — каза той, — искам да ми решиш ей тези три, отбелязани с кръстчета, задачи: седемнадесета, тридесет и втора и четиридесет и шеста. — Той постави на чина сборника със задачи и допълни: — Имаш на разположение цели два часа.

Зарко си отдъхна и се усмихна. Сърцето му тутакси се успокои, заудря нормално. Пред него стоеше разгърнат същият сборник със задачи по алгебра, по който се бе готвил за прогимназиалната матура и в който за него нямаше нито една трудна задача.

Тримата се отдръпнаха настрана, но не скриваха любопитството си по-скоро да видят как момчето ще подхване молива, как ще пише без ръце. Обаче само след няколко минути разбраха, че у Зарко няма никакви намерения за фокусничество. Той само съблече сакото си, за да не му пречат ръкавите, извади от джebчето червената си самописка, която му бе подарила преди няколко дни майка му, махна капачето ѝ със зъби, хвана я ловко и удобно между двете си ръце и спокойно започна да преписва условията на задачите.

Тримата учители се спогледаха с учудване и възхищение. Жълтото перо се плъзгаше леко и непринудено по хартията, а по

лицето на момчето нямаше никаква следа от физическо напрежение.

След малко дойде и Хрулев. Той се спря пред първия чин, постоя, погледа с учудено нацупени устни, кимна многозначително на комисията и излезе.

Зарко преписа от сборника и реши задачите с мастило за по-малко от четиридесет и пет минути. Не му бе нужна никаква черновка, никакво преписване наново. Той спокойно и самоуверено прибра перодръжката си, сгъна изписаните листове надве, стана и ги остави на масата в ъгъла на учебната стая. Мълчаливо се отправи към вратата.

— Почакай! — спря го учителят по български Влахов, рус, висок и с обветрено, загоряло от слънцето лице момък. — Не е нужно да излизаш навън. Ние ей сега ще проверим какво си направил.

Тримата с интерес се заеха да преглеждат изпитната работа. В нея нямаше нито едно зачеркване, нито едно петънце. С червен молив в ръка математикът Павлов — възрастен мъж с прошарени коси, надвиснали над очите вежди и с обръснати мустаци — внимателно се взираше да открие поне една грешка или някакъв пропуск. Моливът му обаче не успя да докосне нито веднъж красиво изписаните страници. Най-после той с размах и с видимо удоволствие написа на празното поле на края: „Отличен (6)“ и завъртя своя заплетен, трудноразбираем подпис. Подписаха с готовност и другите двама.

— Откровено казано, Белев, ние никак не очаквахме от вас такъв блестящ резултат! — каза литераторът, като нарочно наблегна на думите „блестящ“ и „вас“. — А сега, ако не се чувствувате много изморен, да започнем писмения по български език. — Той говореше на „ви“ и тонът му беше ласкав, приятелски.

Зарко нищо не отговори, а само кимна в знак на съгласие и седна на предишното си място. Сега той се надяваше, че поне този рус, изпечен младеж ще го разбере и ще се застъпи за него пред директора и пред своите колеги.

— Пишете... заглавие — каза Влахов. — „Защо искам да стана керамик?“ А под него в скобички: „Свободно съчинение“. Сигурно ви е ясно какво искам от вас и не е нужно да ви обяснявам. Пишете бавно, спокойно, без да се тревожите, че времето няма да ви стигне.

Зарко постоя няколко минути, помисли откъде и как да започне. И започна с това, как бе изгубил ръцете си, как бе страдал, как бе се измъчвал не толкова от страшните и непоносими болки, колкото от

мисълта, че цял живот ще бъде недъгав, безпомощен човек, тежко, ненужно бреме за майка си и за обществото. Той пишеше как много обичал да рисува, как искал отново да стане пълноценен човек, да работи, да участва заедно с всички в строителството, в изграждането на новия живот у нас.

Това всъщност не беше съчинение, не беше плод на въображение или фантазия, а една колкото тъжна, толкова и светла, възторжена автобиография, отломка от действителния живот и едновременно с това — повик за живот.

Определените два часа неусетно изминаха, а Зарко все още продължаваше да пише.

— Достатъчно, Белев! — приближи се до чина Влахов и започна да прибира изписаните листове.

— Но аз не съм свършил! — смутен и поизплашен каза Зарко.

— Нищо! Не е нужно повече! — усмихна се учителят, сложи ръка на рамото му и искаше да му каже нещо ласкаво, одобрително, но само кимна с глава. — За днес сте свободен, можете да си отидете.

Учителите бяха не само изненадани, но и изумени от изпитната работа на безръкото момче.

— Как красиво пише — възхищаваше се откровено Павлов. — Истински калиграф! Та така и не всеки със здрави ръце може да пише!

— С правописа не е много добре! — каза Влахов. — Но погледнете само какъв стил има, каква здрава логика, каква култура! Това момче е прочело всички нови книги, които са излезли у нас досега, ето от самите цитати личи... — заразгъща той листовете.

— Те такива много четат! — съгласи се и третият член на комисията, художникът Диков. От започването на изпита досега той за пръв път се обаждаше. Диков беше от онзи тип хора, които нямат собствено мнение дори и при очевидни истини и които винаги поддържат това, което казват другите.

— Със спокойна съвест можем да поставим оценка „отличен“ — каза Влахов. — Има ли някой нещо против?

Не, никой нямаше нищо против.

И само след няколко минути директорът Хрулев вече докладваше по телефона в министерството:

— Да, да, другарю Арабаджиев, и по двата предмета с пълно отличен. Но все пак... ето какво... ще се съгласите навярно, моля ви...

— Рано е още да се съгласявам, другарю директор! — сръза го Арабаджиев. — Докладвайте утре и за другите изпити! — и затвори телефона.

Сега вече Хрулев беше не само огорчен, а и озлобен.

Но на другия ден все пак трябваше да докладва, че и изпитите по геология и минералогия Зарко бе издържал с отличие.

Оставаше сега най-трудното — изпитът по рисуване и декорация.

В сряда сутринта Зарко пристигна в училището с половин час закъснение. Поради неочаквано спиране на електрическия ток трамваите бяха спрели и той трябваше да върви пеш. Неговото неявяване в определения час директорът бе изтълкувал като доброволно отказване от изпита и дори се канеше вече да докладва на Арабаджиев. Но тъкмо вече бе взел телефонната слушалка, видя през прозореца, че Зарко идва тичешком. Той се ядоса, остави слушалката и излезе в коридора.

— В колко часа трябваше да бъдеш тук? — посрещна го той, като посочи с пръст към часовника в коридора.

— Но трамваите... другарю директор, трамваите спряха... — заоправдава се, едва дишайки от умора, момчето.

— Върви в рисувателния салон! — кимна той към близката врата.

Зарко влезе, без да чука. Това беше голяма правоъгълна зала, край стените на която имаше стъклени шкафове като тия в коридора на училището. В тях бяха подредени най-различни керамични предмети, препарирани птици и животни. В дъното на салона около една голяма маса бяха насядали десетина девойки в сини работни манти и учителят Диков, също в синя дълга манта, им обясняваше нещо.

Като видя влязлото момче, Диков остави девойките, отправи се към него и мълчаливо му посочи с ръка да седне до една малка масичка. После той извади от едно чекмедже рисувателен блок и молив, сложи ги пред него и все така мълчаливо, сякаш свещенодействуваше, се спря пред един от шкафовете с препарирани птици. Дълго мисли и най-после извади една сврака върху плоска дървена подставка.

Зарко беше смутен и уплашен. В присъствието на всички тия непознати девойки ли трябва да рисува? А нямаше ги другите членове от комисията, иначе той би помолил младия и симпатичен литератор

Влахов да отстрани тия момичета или поне изпитът да се проведе в друга стая. Той се срамуваше да погледне към дъното на салона, но чувствуваше върху себе си любопитните погледи на девойките.

Диков прикрепи свраката върху висока стойка така, че откъм Зарко на пръв план изпъкваше опашката, а главата, наведена в кълвящо положение, едва се виждаше откъм тиловата част.

— Нарисувай ми тази гарга! — каза той и отново отиде при групата девойки.

Първата мисъл, която мина през главата на Зарко, беше да стане и да избяга. Та няма този суров, винаги мълчалив и намръщен учител не можеше да съобрази, че един млад човек като Зарко ще се стеснява и ще се бои от чуждите погледи? Не, не, може би всичко това беше нарочно нагласено така от Хрулев. Но нека!

Като се поколеба малко, Зарко решително отвори празния блок, взе молива, огледа добре модела пред себе си и започна да рисува. Стараеше се да не обръща внимание на тези, които го гледаха, мъчеше се да си представи, че е съвсем сам в своята стаичка и че рисува не за изпит, а просто за свое удоволствие.

Неведнъж Зарко бе рисувал свраки от натура. Тия нахални и грабливи птици често навестяваха вишната под неговия прозорец в къщи. Две дори бе уловил някога с примка от конски косми на царевичен кочан. И сега той още от първите няколко щрихи разбра, че е на правилен път, че рисунката му ще бъде сполучлива. Това му даде смелост и той наистина се откъсна от действителността, наистина престана да мисли за тия, които го гледаха със съжаление или иронична усмивка.

След около час рисунката бе готова. Диков все така мълчаливо се приближи, постоя, погледа с примижали очи, после откъсна листа от блока и направи знак с ръка на девойките да дойдат. Изгарящи от любопитство, те това и чакаха — с шум и врява дотичаха и заобиколиха двамата в плътен кръг.

— Ах, колко е хубава! — каза една девойка.

— Сякаш е жива и ще хвъркне! — обади се друга.

— Ако не бях видяла с очите си, нямаше никога да повярвам, че тази сврака е нарисувана от човек без ръце! — каза едно русо, с големи сини очи девойче и със съжаление погледна в своя блок, където имаше някакво странно и несъществуващо в света животно.

— Колко да му пишем? — наруши най-после мълчанието си Диков.

— Отличен! Отличен! — закрепяха девойките.

Но Диков не бързаше да постави своята оценка. Не знаеше мнението на директора. Той даде на ученичките почивка. Постави пред Зарко две порцеланови кани за вода. Едната беше декорирана с красиви стилизирани макове и полски синчец, а другата — само изсушена до бисквитно състояние и съвършено бяла. Донесе три панички с размити синя, зелена и червена боя и извади от джеба на мантата си оскубана четка за акварел:

— Декорирай! — каза лаконично той и като взе рисунката, излезе нанякъде.

Какво всъщност значеше тази единствена дума „декорирай“, Зарко имаше съвсем смътна представа, защото при такава обстановка я чуваше за първи път в живота си. Под декориране той разбираше да се направят декорации на театрална сцена или да се украси с разноцветна хартия, плат или цветя някакъв салон. А тук изведнъж — декорирай кана за вода! Не му обясня художникът Диков как трябва да се направи това. А и Зарко не пожела да го попита, защото смяташе, че ще унижи човешкото си достойнство. И отново го овладя мисълта да избяга, да си отиде от тия коравосърдечни хора, които явно искаха да осуетят оставането му в това училище.

Но трябваше ли сега, накрая, след толкова труд и надежди изведнъж да се признае за победен, да се откаже от борбата! Не, не! Не знаят те кого имат пред себе си!

Зарко взе четката с две ръце, потопи я в синята боя и като гледаше от готовата кана, внимателно започна да рисува върху бялата първото стръкче синчец. Първият резултат беше насърчителен и той с увлечение се зае с второто.

Но тъкмо в този момент се случи нещо съвсем неочаквано. Отвън се чу тропот и шум от много гласове, а след малко вратата с трясък се отвори и в салона нахлуха цяла тълпа момчета и момичета. Те се спряха отстрана и с детинско любопитство започнаха да го разглеждат и да се учудват с глас, сякаш виждаха някакво чудо.

Зарко за миг се смути, изпусна четката и се помъчи да скрие обезобразените си ръце, но после реши, че по-добре е да не им обръща внимание, и отново продължи да рисува. Само леко пребледнялото му

лице и едва потреперващите устни издаваха това, което ставаше в душата му.

— Ай, ай! — изписука някой с тънък момчешки глас. — Кой го пусна тука да ни хаби боите?

Зарко се сепна, сякаш му бяха ударили плесница, той вдигна очи и видя същото онова червенокосо момче, което бе видял преди десетина дни да излиза с баща си от стаята на директора. Той остави четката, изправи се и устреми пронизващ поглед в безцветните му, дълбоко хлътнали в орбитите очи. Блед като мъртвец, задъхващ се от мъка и злоба, той с усилие се сдържаше да не грабне и запрати каната върху главата му.

— Какво, ще ме биеш ли? — изпъчи гърди червенокосият и се ухили, откривайки вместо зъби горния си изпъкнал венец.

— Не! С подлеци не се бия! — процеди през зъби Зарко.

— Кой е подлец бе?... — сви юмруци и пристъпи заплашително напред червенокосият.

— Ти! — препречи му неочаквано пътя една русокоса девойка. — Какво искаш от момчето?

— Подлец, а? Подлец? Ще те смажа! — закрепця червенокосият и грубо отстрани девойката.

— Слушай! — застана сега пред него едър, силен младеж. — Още само една дума и с мен ще се разправяш.

Червенокосият изведнъж утихна и гузно отстъпи назад, а Зарко наметна палтото си и с бързи крачки се отправи към вратата. Учениците се разстъпиха от пътя му.

В коридора го срещна Диков:

— Чакай! Къде? Свърши ли вече?

Зарко не отговори, а ускори крачки, тичешком взе стълбите надолу и с всички сили хукна към улицата, сякаш някой го гонеше. „Далече! По-скоро далече от това училище, където имаше учители с твърди, порцеланови сърца и ученици, които не се отличаваха по нищо от най-обикновените улични гамени!“

Отново се върнаха тежките и безрадостни дни. Отново дойдоха мъчителните нощи на безсъние и кошмари. Зарко се чувствуваше убит, смазан, захвърлен като никому ненужна вещ.

А нямаше го и Гриша. Нямаше почти никой от добрите младежи в квартала. Всички бяха заминали на строителните обекти на младежките бригади. На кого да разкаже, с кого да сподели мъката си?

Зарко се отдръпна от хората, затвори се в себе си и не искаше никого да види, с никого да разговаря. Струваше му се, че целият свят е населен само с подлеци и мерзавци и че едва ли някъде ще се намери истински добър човек. Напразно майка му го утешаваше, напразно се мъчеше да му внуши, че все пак той ще победи, все пак ще успее да се настани и да свърши някакво училище. Тя бе подала заявление с документите му до заводското керамично училище в Пелинково и отново бе ходила при Арабаджиев и Министерството на народната просвета. Но Зарко вече в нищо и в никого не вярваше. Овладало го бе отчаяние и безразличие към всичко. Ходеше като сомнамбул, хранеше се насила.

Така изминаха месеците юли и август.

Един септемврийски ден, когато учениците се готвеха за тържественото започване на новата учебна година и когато Зарко беше съвсем сломен от мъка, в двора се разнесе познатият глас на пощенския раздавач бай Станчо:

— Поща-а! Захари Нинов Белев!

Зарко беше сигурен, че писмото е от Данилич, но сега той не очакваше от него нищо ново, нищо такова, което би стопило парливата мъка в гърдите му. И затова заслиза по стълбите бавно.

— По-живо, момче, по-живо! И други ме чакат! — обади се раздавачът, а после додаде: — Ти днеска май че ще черпиш!

Зарко пое писмото мълчаливо и с равнодушие, но като зърна пощенското клеймо, изведнъж се сепна. То идваше от Пелинково. За по-скоро той помоли раздавача да го распечата, а след малко четеше,

препрочиташе написаните с пишещата машина редове и не можеше да повярва на очите си. Пишеха му от заводското училище при керамичния завод „Венера“, че молбата му да бъде приет за ученик в заводското училище за трудови резерви е удовлетворена. Канеха го да се яви на 14 октомври в училището на редовни учебни занятия.

Смаян и объркан, Зарко загледа раздавача недоверчиво: „Не е ли това някаква грешка? Не е ли някаква жестока шега.“ Но не, писмото не приличаше на фалшиво. Ето надписа на бланката — „Заводско училище за трудови резерви по керамика «Венера», с. Пелинково“. Ето изходящият номер и датата, подписът на директора и печата — съвсем истински.

— Не си ли сбъркал нещо адреса, чичо Станчо? — каза най-после Зарко и изпитателно се вгледа в слабичкото набръчкано лице на раздавача. Зарко не знаеше, че майка му бе изпратила заявление в училището. Тя бе мълчала досега, за да му спести новата мъка, в случай че откажат и там.

— Ти мене за какъв ме смяташ! — ядоса се бай Станчо не на шега. — Ето тук ясно като две и две четири е написано: Захари Нинов Белев...

— Не се сърди, моля ти се! Питам само...

— Питаш само, а не знаеш как се пита! — тръгна си бай Станчо. За него беше смъртна обида да му кажат, че е доставил писмо на погрешен адрес.

— Чакай, не те пускам! — препречи му пътя Зарко. — Ти днеска наистина заслужаваш да те почерпя. Мамо! — извика той, колкото сили имаше! — Нали имаме вишновка? Дай тука цялото шише! Приет съм за ученик в заводското училище.

След големи молби бай Станчо се съгласи да изпие две чашки вишновка, но при условие че друг път няма да се изказват такива обидни съмнения за неговата работа.

— Зарко сякаш се възроди. Той с нетърпение зачака деня, когато трябваше да отиде на училище.

Времето беше мрачно и студено. По небето пълзяха сиви облаци. Скоро заваля и сняг. Тази година зимата започна още през октомври.

Зарко бе седнал до прозореца на третокласното купе и бе отправил невиждащ поглед навън, където един след друг се мяркаха телеграфните стълбове, а снежинките като рояци бели мухи играеха вихрен танц зад стъклото. В душата му неочаквано и за самия него бе настъпил страшен смут. Той за първи път се отделяше за продължително време от майка си. За първи път напущаше града, квартала, където бе оставил Гриша, Лена, Бойко, младежкия клуб и всичко онова, което му беше скъпо и любимо. Какви ли ще бъдат учителите и учениците в Пелинково? Как ли ще го посрещнат те и дали няма да го огорчи и наскърби някой още от първия ден? След всяка измината гара сърцето му се свиваше болезнено, обземаше го неопределим страх от неизвестността.

Най-после влакът спря на гара Пелинково. Зарко слезе, пхна ръце в джебовете на полушубката си, която майка му бе направила от стария му ученически шинел и тръгна да търси училището. Духаше остър, студен вятър и набиваше снега в лицето, под яката, под реверите на полушубката му. Скоро стигна до някакви огромни здания с големи фабрични комини. Нямахше съмнение, че това е заводът. Значи, точно на противоположната страна, както му бяха обяснили, отвън линията, се намира училището.

Той прекоси железопътния прелез и с отмалели от вълнение крака тръгна на север. Изведнъж в далечината през гъстата мрежа на снежинките забеляза дълга редица от хора, които вървяха бавно по бялото, затрупано тук-таме с малки преспи сняг шосе. Ускори крачки и ги настигна. Бяха учениците от заводското училище, които навярно се връщаха от утринната си закуска в стола. И момчетата, и момичетата бяха в нови тъмносини шинели, препасани с широки кожени колани, с кафяви туристически обувки и фуражки. Имаше нещо трогателно мило в тях. Несвикнали още с униформата, те вървяха някак сковано, с видимо усилие и когато разговаряха помежду си, смешно извърщаха

само очите си един към друг, защото новите корави яки на куртките им още не позволяваха свободно движение.

Зарко се изравни с последните двама — едно ниско, пълнобузесто момче, другото по-високо, русо и слабичко, — които едва кретаха с тежките си твърди обувки.

— От кое училище сте? — реши той да провери дали не е сбъркал посоката.

— Ей от това! — посочи вляво с ръка бузестото.

— От заводското ли?

— Тъхъ! — помъчиха се да въртнат глави и двамата, но това не им се удаде напълно.

„Селянчета!“ — помисли си Зарко и остана назад, за да почака, докато учениците се приберат в помещенията на пансиона.

След няколко минути той вече стоеше изправен мирно в скромничко, но уютно подредения кабинет на директора и с разтуптяно сърце чакаше той да довърши телефонния си разговор с някакъв инженер от завода.

Константин Ралев изведнъж му се понрави. Това беше слаб, около шестдесетгодишен мъж, с бели като сняг коси, вежди и мустаци, с високо открито чело и големи кафяви очи, които гледаха изпод очила в рогови рамки топло, откровено, без никакъв признак на двуличиe. Той говореше бавно, сякаш обмисляше всяка дума, а в гласа му имаше нещо родно, близко, като у човек, който може и да ти се скара, да те наругае, но все пак не можеш да му се разсърдиш.

— Кажй сега, момче, какво има? — каза директорът, като остави телефонната слушалка на вилката.

— Аз съм Захари Белев.

— А! Пристигна ли вече? Зная за тебе. Говорихме с другаря Арабаджиев. — Директорът хвърли поглед към празните долу ръкави на момчето и за да не се изкушава от ново любопитство, безцелно започна да подрежда книжата по бюрото си.

В стаята настъпи тишина, която се нарушаваше само от шумоленето на книжата. Зарко стоеше в напрегнато очакване.

— Сега ето какво — заговори отново Ралев, — ние решихме да те приемем. Но... искам да ме разбереш добре и да не се огорчаваш: приемаме те, така да се каже, пробно, до края на първия срок, тоест — до Нова година. Ако с учението и с работата си ти докажеш, че си

способен и можеш да вършиш всичко, както другите, ще останеш до края на курса. А ако не успееш, ти сам ще разбереш, че...

— Съгласен съм и много ви благодаря, другарю директор — пламна целият Зарко.

— Добре! Считай се засега като редовен ученик при нас. Ще получиш униформа, храна, легло в пансиона, учебници и всичко, каквото получават другите.

— Благодаря, другарю директор! — повтори Зарко и едва задържа радостните си сълзи.

— Директорът натисна бутончето на електрическия звънец на бюрото си. Влезе училищният прислужник, висок, попрегърбен, но държелив старец, с тъмносиня като на ученик куртка.

— Бай Стайко, кажи на дежурния учител да събере децата в голямата учебна стая, имам нещо да им говоря.

„Да събере децата!“ — отекна гальовно в сърцето на Зарко. Директорът чувствуваше всички тия дошли от разни краища на страната момчета и момичетата като свои родни синове и дъщери.

След малко те вече бяха в голямата учебна стая и директорът, като избърсваше с кърпичка запотените си очила, заговори бавно, търсейки най-подходящи думи:

— Деца, сред вас идва още един ученик. Казва се Захари Белев. — Той помълча, намести очилата на носа си и продължи: — Захари е пострадал от една мина...

Чак сега погледите на всички се отправиха към отпуснатите ръкави на Зарко, от които не се виждаха никакви ръце, и в стаята премина тих шум на изненада и учудване.

— През неотдавна завършилата Втора световна война английските и американските империалисти не подбираха средства за воюване. Те хвърлиха от самолети над неприятелските им страни детски играчки, моливи, писалки и други предмети с красив, съблазнителен външен вид. Но вземеш ли такава писалка или играчка, опиташ ли се да си послужиш с нея, тя избухва със страшна сила и ти откъсва ръцете или те убива на място...

— Ах, мамичко! — изхлипа уплашено едно момиче от предните чинове.

— От такава подлост на империалистите е пострадал и този ваш другар. Но макар и без ръце, той се е научил да пише, да рисува, да

върши почти всичко, каквото можете да вършите и вие. Приемете го като добър другар във вашата среда. Той е с една или две години по-възрастен от вас. Обичайте го и го уважавайте като ваш по-голям брат. А сега сте свободни!

Директорът си отиде, но в стаята още дълго време остана да цари пълна тишина и никой не се решаваше да заговори със Зарко, който стоеше смутен и зачервен, с наведена глава.

Най-после откъм задните редици се чу някакво шепнене, като че ли увещаваха някого за нещо, а после изведнъж се разнесе дружно от няколко гласа:

— Добре дошъл при нас!

Зарко вдигна очи. Към него идваше високо, снажно момче със смолисточерна и къдрава коса, която се виеше на пухкави пръстенчета над челото, над ъгловатите му вежди, изпод които блестяха приятелски усмихнати две черни очи.

— Аз се казвам Пройчо — представи се то — и искам да станем приятели.

— И аз искам, само че не само с един, а с всички... — каза смело и с висок глас Зарко.

— С всички, с всички! — обади се двама-трима от момчетата.

— Ами че с всички, разбира се — съгласи се веднага Пройчо и тутакси продължи: — А ти не се срамувай от нас, ние тука всички сме си свои. Повечето сме от селата, има само трима от град, с тебе стават четирима. Ама те са от малките градчета, а ти си от столицата.

Пройчо беше добре осведомен за всичко в училището и Зарко веднага разбра, че той е някакъв отговорник тук.

Момчетата и момичетата се поотпуснаха, заразговаряха помежду си, наставаха от чиновете, заобиколиха двамата.

— Пройчо — обади се уж тихо едно дребничко луничаво момче, но всички го чува, — кажи му да дойде в нашата спалня! — Знаеш ли какво, Захари — каза Пройчо, — ще дойдеш ли да живееш при нас, в малката спалня?

Зарко още не знаеше какви спални имаше тук и коя беше малка, коя — голяма, но това къдрокосо отворено момче решително му хареса и той веднага се съгласи.

Пройчо го поведе през двора към двуетажния корпус на зданието, а подир тях тръгна цяла тълпа от момчета. Те се изкачиха по

едни стръмни дървени стълби в дълъг тесен коридор, в който бяха наредени дъсчени гардеробни долапчета, и влязоха в обширната светла стая, в която имаше двадесетина легла като в казарма, а по средата голяма маса и столове.

— Ето това легло до печката е свободно — каза Пройчо. — Ей сега ще поискаме от домакина чаршафи и калъфки за възглавниците. Тичай, Стефко, да намериш другаря Коев! — обърна се той към едно от момчетата. — Помоли го да отвори вещевия склад.

Стефко, едно живо, пъргаво селянче с широко скулесто лице и остра брадичка, изглежда, знаейки от опит какво трябва да прави, не дочака да чуе всичко, а веднага припна навън. След него хукнаха няколко момчета. Но още от коридора те се върнаха, защото домакинът сам идваше да потърси новия ученик, за да го заведе в склада.

След около половин час Зарко се върна в спалнята пременен: с куртка, панталони, обуца, шинел, колан, фуражка — всичко нововеничко и миришещо на нафталин. Подир него важно и тържествено пристъпяха трима души, носейки одеяла, чаршафи, калъфки за възглавниците. Те веднага се заеха да приготвят леглото на новия си другар, а другите изтичаха в коридора да му намерят по-близък и по-удобен гардероб.

Зарко изведнъж почувствува, че е попаднал между добри и чистосърдечни другари. Отпусна се. Мъката и страхът в душата му започнаха да се топят. Той съблече шинела, сне фуражката си и ги занесе в гардероба, а после се върна и седна на леглото си. Насядаха до него и около него момчетата. Поведоха весели и непринудени разговори.

Колко много, колко интересни неща имаше да им разказва Зарко!

Учебните занятия започваха след два дни. Зарко реши да използва това време за една важна работа.

— Знаете ли какво — каза той, след като се върнаха от обеди в заводския стол, тук ние ще живеем не ден, не седмици, а цели две години. Няма да е лошо, ако помислим какво да направим, че да ни е удобно и приятно. — Той огледа празните стени на стаята.

— Вярно! Вярно! — обади се няколко души.

— Да украсим стаята!

— Да пазим чистота!

— Е-хей! Чакайте бе! Какво се разкряхахте всички изведнъж като жаби в блато? — извика сърдито Пройчо. Та ако всички вземат да крещат така, къде ще му излезе краят? Я да изберем един председател, който да ръководи съвещанието!

— Тебе избираме! — обади се някой.

— Пройчо! Пройчо! — завикаха и други.

— Добре, съгласен съм, ама ще има да си патите! — закани се къдрокосият и като направи сериозна муцунка, повелително махна с показалец: — Всичко живо да седне, кой където намери! Едно, две, три! Готово ли е? Готово! Давам думата на другаря Зарко!

Зарко не очакваше, че работата ще вземе такъв обрат, и се посмути, помълча, за да подреди мислите си в главата.

— Аз мисля, другари — започна той, — че тук при нас чистотата, тишината, добрият ред въобще ще бъде най-важното нещо. Трябва някак си този въпрос да го уредим още сега. Инак всеки ще започне да прави каквото си иска и когато си иска.

— Вярно е! — обади се Стефко. — Едни вече лягат по леглата с обувки, други пеят, когато им скимне...

— Чакай бе, кой ти даде думата, че започна? — сети се Пройчо, че е председател.

Стефко млъкна сконфузен.

— Карай, Зарко, нататък!

— Трябва да си изберем един отговорник по реда и чистотата в спалнята.

— Дадено! — наруши сам дисциплината председателят. — Казвайте кого да изберем? И хубавичко си отваряйте зъркелите, защото сетне да няма „тъй беше или инак беше“! Щом изберем отговорника, всеки е длъжен да му се подчинява.

— Аз викам да изберем Зарко, че е по-голям и повече знае! — каза Стефко.

— И я мисля същото! — изписука с тънък глас някой откъм вратата.

— Добре, и аз съм за Зарко — съгласи се Пройчо. — Има ли някой да иска друг отговорник?

— Няма, няма! — завикаха всички.

— Чакай! Какво пак гракнахте? Тя тая работа не става с грачене. Който иска Зарко да ни стане отговорник по реда и чистотата в стаята, да вдигне ръка!

Всички, с изключение на Зарко, вдигнаха ръце.

— Готово! — провъзгласи Пройчо избора.

— Ама чакайте бе, другари!... — искаше нещо да възрази Зарко през смях, но Пройчо го прекъсна:

— Свършено! Няма „чакай“, няма „не чакай“ избран си! Карай нататък!

„Бре, че огън момче! — помисли си Зарко. — Тъкмо за председател на младежко дружество!“ — А после продължи: — Добре, съгласен съм. Благодаря ви за доверието. Сега да видим за украсата. Аз мисля да направим нашата спалня най-хубавата от всички спални.

— Даже и от женската? — обади се пак Стефко.

— И от женската! — Той нямаше и представа каква е и как е украсена спалнята на девойките, но беше сигурен, че това, което бе намислил да направи, не можеше да го направи никой друг. — Ама ще трябват малко пари за бои, за четки...

— Пари ли? Дадено! Ще съберем кой колкото може да даде и — готово! Ама там е работата, че няма кой да рисува. Тука всички сме все такива едни, кой чобанин, кой говедар в село...

— Ти затова не се грижи, има кой да рисува. Аз ще рисувам.

— А!? — усъмни се за миг Пройчо, но тутакси се поправи: — Вярно бе, нали и другарят директор каза, че Зарко може да рисува?

Хайде, бъркайте се в джебовете! Сега всеки има по някой лев, не е като да няма. Стефко, вземи една тетрадка и пиши кой колко дава.

За няколко минути се събраха толкова пари, колкото бяха нужни да се украсят не една, а всичките три спални в пансиона.

— Нека останат малко пари и в запас, ще потрябват по-нататък и нещо друго да купим — мъдро разреши въпроса Пройчо. — А сега кой ще отиде да купи материалите? Трябва комисия. Единият вече ще бъде Зарко, а другите?

— Аз!

— Аз!

— Аз! — закрещяха от всички страни.

— Ама че сте!... — председателят запуши ушите си, а после тупна с юмрук по масата: — Тихо бе! Единият вече ще бъде Зарко. Другият — Стефко! Третият... третият — нека бъде Петко!

Петко Пенков беше свито, мълчаливо момче от Старозагорско, с нежно матово, сякаш прозрачно, обло лице и с големи влажни очи, от крайните ъгълчета на които сякаш ей сега ще закапят сълзи. Него още не го познаваха добре и всички мислеха, че то тъжи за майка си, за в къщи и че рано или късно ще избяга от училището.

Тримата получиха разрешение от директора да излязат и скоро техните черни, спретнати фигури изчезнаха зад бялата завеса на усилавация се сняг.

От всички двадесет и две момчета в първата спалня, или както я наричаха — малката спалня, само Пройчо беше от Пелинково. Някои си мислеха, че това е единствената причина, загдето той се държеше така свободно, весело, сякаш независим от никого.

— Хазяин! — бе казал веднъж Стефко. — Лесно му е на него! Докривее ли му нещо тука, ще си офейка в къщи и толкоз.

Но никой още не знаеше, че Пройчо няма родители и няма къде да отиде. Баща му, работник в същия този завод, бе изчезнал безследно след една стачка през хиляда деветстотин тридесет и седма година, когато Пройчо е бил едва на четири години. А две години по-късно от мъка, от скръб и мизерия се разболяла тежко и починала и майка му. Той останал да живее при леля си Николина, добра, милозлива и будна жена, но много нещастна. Мъжът ѝ, селски кръчмар, пияница и развратник, всеки ден вдигал скандали в къщи с причина и без причина. А когато дошло и сирачето, той съвсем озверял — ругаел,

биел жена си, искал да прогони детето. С голяма мъка лелята отгледала Пройчо. От залька си отделяла, за да го изпраща на училище, да му купува дрехи, обуца, учебници. Все пак умно било момчето и завършило успешно трети прогимназиален клас. Настанила го леля му чирак при един местен дърводелец. Но меракът на Пройчо бил съвсем друг. Обичал той да се занимава с машини, мотори, с електрически прибори — въобще, влечало го към механика и електротехниката. Едни ден напуснал дърводелеца, качил се без билет в един празен товарен вагон на влака и заминал за София. Тук доста помизерувал и погладувал. Отначало спял по скамейките в парка или някоя градина, а когато времето застудяло — по трамвайните чакални, по новостроящите се здания, в чакалнята на гарата. Работел, каквото му попадне. Пренасял куфари, пренасял въглища, докато най-после се настанил в един автомобилен гараж — да мие колите.

Цяла година Пройчо прекарал в големия град и самата борба за съществуване го бе научила на много неща. Оттам беше неговото свободно държане, неговият привидно весел и независим вид.

Един ден Пройчо съвсем случайно научил от някакъв шофьор, че в родното му село се открива училище за трудови резерви към завода, в които бе работил някога баща му, и побързал да се върне. Той бил първият ученик, който се записал в училището, и веднага се заел да помага на директора, на домакина, на прислужника, за да се постави всичко в ред до пристигането на очакваните ученици. Пройчо беше добър, услужлив, винаги весел, но малко самонадеян и когато имаше пред себе си по-малки или по-прости момчета, обичаше да се държи с тях като по-възрастен, като човек, който е „видял и патил“.

Със Зарко обаче работата стоеше малко по-иначе. Сутринта, когато той го видя за първи път, обзе го мъка и съжаление. Но после, като побеседваха, като го поопозна, разбра, че Зарко съвсем не е така нещастен и безпомощен, както изглеждаше на пръв поглед. Зарко бе преживял много повече от него и знаеше много повече, а освен това беше и по-голям. С него Пройчо не можеше да се държи покровителствено или пренебрежително, както с другите.

След около един час тримата се върнаха. Петко носеше огромно руло дебела хартия за покривка на масата, рисувателни листове и една обикновена глинена вазичка за цветя. Стефко се бе натоварил с две саксии мушката, които с голяма мъка бе успял да купи от една селянка,

на чиито прозорци още на отиване бе видял много цветя. Зарко като че ли нищо не носеше, но когато сне шинела си, оказа се, че джебовете му са пълни с бои, четки, разноцветни моливи, две шишенца туш, едно лепило, няколко вида пера за рисуване и още цял куп други неща. Разбира се, от събраните пари не бе останал нито лев за предвиждания запас. В книжарницата бяха намерили портрети на Ленин и Сталин, но портретът на Димитров бе изчерпан и Зарко бе решил да го нарисува на обикновен рисувателен лист с въглен. Той веднага се залови за работа.

Няколко души се заеха да направят стенни подставки за саксиите. Разтичаха се момчетата и намериха дъски, трион, чукче, гвоздеи. Скоро стаята заприлича на дърводелница.

Петко нарязва червената хартия, залепи отделните парчета в дълга ивица и с плоска четка започна да пише лозунг: „Да превърнем живота в мечта, а мечтата в действителност!“ Това свито, мълчаливо момче се оказа истински художник. Изпод ловката му ръка буквите излизаха красиви, правилни, като излети.

Какви ли още дарования, какви ли изненади се криеха в тези простички, недодялани селски момчета?!

Но камбанката удари за вечеря и работата трябваше за днес да се преустанови. Всички се хвърлиха да въведат в стаята порядък. Само за няколко минути треските и изрезките бяха прибрани, подът пометен, всичко поставено на мястото му.

Когато момчетата от първа спалня се строяваха на двора, за да отидат на вечеря, очите им горяха с особен блясък — с онзи блясък, които предателски издава човека, че е решил да направи нещо интересно и хубаво.

В новооткритото заводско училище имаше двадесет момичета и шестдесет момчета. Разделиха ги в две паралелки — IVа и IVб клас — и още от първия учебен ден започнаха сериозни занятия.

С първия учебен ден дойдоха и първите трудности, първите неприятности.

Директорът Константин Ралев беше стар комунист, умен, енергичен и делови човек. През цялото лято той не бе почивал нито ден. Обзавеждането и откриването на ново училище в следвоенната обстановка не беше лесна работа. Чиновете се оказаха недостатъчно и учениците трябваше да седят по трима, по четирима на чин. Много учебни пособия и помагала нямаше откъде да се доставят. За икономия на средства директорът на завода Михаил Панчугов — един страхлив и ограничен човек — категорично бе отказал да се построи баня — пералня и да се назначи перачка. Чаршафите от леглата и бельото на момчетата перяха девойките. А за изкъпване или поне за измиване с топла вода трябваше да се чака... лятото. Възпитателка бе назначена, но вече бяха изминали повече от двадесет дни, а тя, кой знае защо, все още не идваше.

Зарко добре виждаше всичко това и никак не му бе трудно да разбере докъде то ще доведе, ако не се вземат своевременно мерки. Трябваше да се помогне на директора, трябваше да се помогне на учителите, на учениците. Впрочем учениците трябваше сами да помогнат на всички, а с това сами на себе си. Но как? Ако това беше стар колектив, ако тук имаше младежко дружество като това в квартал „Южен редут“, всичко би било по-лесно. Но дружество нямаше.

През свободното от учебните занятия време Зарко рисуваше или чертаеше нагледни скици и схеми върху преподадения материал, обясняваше на другарите си по-трудните уроци или заедно с Пройчо и Стефко майсторяха от дъска пергел, транспортир, линия или друго някое пособие. Момчетата и момичетата престанаха да виждат в него немощен безрък другар. Свикнаха, обикнаха го като по-голям свой брат, при когото можеш и мъката си да изплачеш, и разумен съвет да

получиш, и много нови интересни неща да научиш. Между тях той беше най-възрастен, най-културен и с най-голям житейски опит.

Една вечер, когато всички бяха си легнали и на стената играеше огнено зайче от вратичката на печката, съседното на Зарковото легло се размърда и оттам се обади шепнешком Павел Денков, или както го наричаха всички — Павката.

— Зарко, спиш ли?

— Не. Защо.

— Искам да ти кажа нещо.

— Казвай.

Знаеш ли какво, ще взема и ще избягам оттука...

От изненада и учудване Зарко подскочи в леглото и се повдигна на лакти. Наистина, от другите спални вече бяха избягали три момчета и едно момиче, но те още от първия ден си личаха, че няма да устоят. А Павката се очертаваше като едно от най-добрите и примерни момчета, скромно, добродушно, сърдечно, а сега изведнъж — „ще избягам“.

— Защо? Не ти ли харесва тук?

— Не знам... — въздъхна Павката. — Аз не исках да дойда тук, ама татъо ме доведе. Пък знаеш ли, в село имам гълъби. Седем чифта. Двата са „тъккладжии“. Знаеш ли какво е „тъккладжии“? Хвърчат, хвърчат, па изведнъж започват да се премятат презглава. Много интересно!

— Та те и без тебе там ще си хвърчат.

— Не се знае. Кафезите ми са под стряхата. До нея расте една круша. Пък съседите имат един голям котарак, Мърчо се вика.

— А ти защо не ги премести? Или защо не взе да окастриш клоните на крушата?

— Нямаше къде. А виж, това за клоните хич не ми дойде на ума. — Павката замълча. В тишината се чуваше само как той усилено се чеше с нокти ту по гърдите, ту по шията или главата, а после каза: — Знаеш ли какво, май че съм завъдил въшки. Вчера си хванах една.

— И аз си хванах! — обади се полугласно от ъгъла Тошо Данчев. — Не знам само какво беше — таквоз едно с много крака и точица на гърба...

— Кой бърбори там бе? Защо още не спите? — избоботи басовия глас на Пройчо от другия край.

— Павката иска да бяга! — наивно и чистосърдечно провъзгласи Тошо.

Леглата тутакси остро заскърцаха, момчетата наставаха, вдигна се шум. Никой още не беше заспал.

В тъмнината сред стаята израсна високата едра фигура на Пройчо в гимнастическа фланелка и спортни гащета:

— Къде ще бяга и защо ще бяга?

— Че малко ли има защо да се бяга? — обади се от дъното нечий глас. — Това не е училище, а мъчилище.

— Какво му е лошото бе, какво му е мъчното?

— Майка му стара, тъпчем се по четири души на чин, не можеш нищо да си запишеш, а учителите изпитват ли, изпитват и двойки пишат.

— Аха, това ли било, Трифоне? — позна Пройчо гласа на Трифон Милев, едно едро дългоносо, намръщено момче от Бургас, което имаше вид на вечно недоволен и сърдит на целия свят човек.

— А защо не си потърсил училище, където учителите не изпитват и където за всяка псувня пишат отличен?

Всички се засмяха, защото знаеха, че Трифон беше мълчалив, но заговореше ли за нещо, първата му дума винаги беше псувня.

— Аз само на шега рекох бе, Пройчо? — обади се Павката. — Че какво му е лошото тука? И дрехи дават, и манджа дават, и всичко без пари дават...

— Дават, майка му стара, всичко дават! — със зловна заядливост каза Трифон. — И манджа дават, ама и двойки дават, па и въшки дават... И аз смятам да бягам оттука.

— Много здраве и добър ти път! Бягай! Ама по-напред кажи кой е виновен за въшките, кой ти ги даде?

— Па знам ли? Аз ако знам...

— Видиш ли? Не знаеш. А пък аз зная. Сами сме си виновни, ние ги донесохме. А може и самият ти да си донесъл.

— Кой? Аз ли бе? — изпсува Трифон и скочи от леглото. — Ти знаеш ли ме кой съм аз и какъв съм? Аз с параход чак до Турция съм ходил и пак въшки не съм видял, а сега тука. Неговата едра набита фигура заплашително се движеше към средата на стаята.

Положението ставаше сериозно. Трифон и Пройчо можеха да се сбият. Момчетата едно по едно бавно се приближаваха към тях. Зарко

скочи бързо от леглото и застана между двамата:

— Е, сега пък и вие! За глупости се карате!

Стефко врътна електрическия ключ на лампата и в стаята блисна силна светлина. Всички запримигаха и затъркаха очи.

— Дежурният иде, бягайте! — извика някой и лампата в миг угасна.

Момчетата се хвърлиха по местата си, някои се сблъскаха в тъмнината, друг се спъна и падна. Само след няколко секунди всички бяха в леглата си и замряха покрити, като отдавна заспали.

Но навън не се чуваха никакви стъпки и вратата не се отвори. Всички учители бяха на квартири из селото. Нощното дежурство в пансиона те смятаха за излишно тежко бреме и стояха само до биенето на звънеца за лягане. Рядко оставаше някой до по-късно. Нощното дежурство всъщност беше работа на възпитателите, а тях ги нямаше.

Зарко притвори очи и се замисли: „Какво да се прави?“

Положението наистина ставаше тежко. Той не че се боеше от трудностите, не. Много и далеч по-големи трудности бе срещал и преодолявал Зарко досега. Но това тук беше нещо съвсем друго. Ако бяха само двама-трима или дори десетина, би било лесно. Ще поговориш с един, ще убедиш друг — все ще се уреди някак. А те — осемдесет души. И всички от различни места, всички с най-различни характери и навици. Наистина, и в младежкото дружество бяха много и разни хора, но там е организация — има ръководство, актив, секретар...

Ех, да можеше сега да поговори с Бойко! Той сигурно би помогнал. Бойко е така умен, така сърдечен, пък и голям опит има в тая работа.

А какво ли би го посъветвала майка му? Цели дванадесет години тя работи с деца — и в село, и в града. И там са различни характери, и там сигурно е имало такива неща. Но тя се е справяла. „Мамо, мамо! Колко си ми нужна сега — въздъхна Зарко, но тутакси в главата му проблесна друга идея: — Ще отида при директора! Та нали и той е учител, педагог? Ще поговоря с него, ще му обясня всичко! Инак всички ученици ще се разбягат. Училището ще се опразни. А може и да го закрият!“

С тази мисъл той заспа.

Сутринта. Зарко нямаше време, а и неудобно беше да отиде при директора веднага — кой знае как щяха да изтълкуват това другарите му. Но след учебните часове, когато камбанката удари за обед, той реши да се лиши от храна и се престори на болен.

Легна в леглото и зачака учениците да заминат за стола.

Но тъкмо вече се канеше да излиза, вратата на стаята се отвори без предупреждение и вътре влезе непозната девойка. Слабичка, стройна, почти колкото него на ръст, тя беше облечена в тъмносиньо палто, черна престилка и зелено пуловерче. Пшениченорусата ѝ съвсем права коса се спущаше до самите рамене и това придаваше още по-продълговат вид на и бездруго слабичкото ѝ матово лице. Зарко я взе за някаква нова ученичка.

— Кой ви разреши да влизате в мъжките спални? — посрещна я той не много дружелюбно.

— Не се сърди, Зарко, аз имам разрешение! — каза тя и червените ѝ пълнички устни се разтегнаха в усмивка, откривайки два реда хубави бели зъби, а кестенявите ѝ игриви очи ту се спираха върху смутеното и изненадано лице на Зарко, ту шареха навред из стаята.

— Откъде знаете, че се казвам Зарко?

— Зная. Казаха ми. Аз съм новата възпитателка...

— Извинете! Помислих ви...

— Няма нищо! Случва се! — прекъсна го бързо девойката. — Но да оставим всичко това. Дойдох да се запознаем, да поговорим. Казвам се Надя Танушева. Може ли да поседнем, няма ли да закъснееш за храна?

— Не, заповядайте! Аз и без това нямаше да ходя.

Двамата седнаха до масата и поведоха дълъг разговор. Танушева питаше подробно за всичко. Тя вече бе научила много неща от директора, от учителите, от секретарката, знаеше по имена няколко от учениците и ученичките. Но това, което ѝ разказа Зарко, тя отникъде не би могла да научи и затова беше много доволна. Той не забрави да

спомене и за избягалите ученици, за случката между Пройчо и Трифон.

— Трябва да се действа бързо и енергично, другарко Танушева — завърши Зарко. — Нужни са тук не само учителите и възпитателите, а нужен е и здрав другарски колектив. Трябва ни младежко дружество.

— А нима не е идвал никой от околийския комитет на СНМ.

— Не, не е идвал... А може би е идвал, но не зная.

— Ясно-о! — проточи замислено Танушева и помълча, барабанейки с пръсти по масата, а после изведнъж каза: — Аз те познавам доста отдавна, говорил ми е за тебе другарят Чапай.

— Чапай! — подскочи Зарко от изненада. — Вие се познавате с другаря Чапай?

— Че какво чудно има в това? Бяхме заедно в младежка бригада. А после бях за малко и организационен работник, преди да завърша курсовете за възпитатели.

В началото младостта и външният вид на девойката не вдъхваха никакво доверие и авторитет на Зарко. Но когато тя каза, че е била бригадирка, че е завършила курсове и че лично се познава с Чапай, същият този Чапай, който е бил командир на партизански отред, той я загледа с надежда и с блеснали от радост очи:

— Ще се оправим, значи?

— Надявам се. Но ми трябва само няколко здрави, сигурни, добри момчета и момичета. Има ли тука такива?

— Има, другарко Танушева. Тук всички до един са добри, та даже и този Трифон, за който ви казах, макар че обича малко да псува.

— Имаш ли предвид някой за председател на дружеството? По-силен, по-авторитетен, когото всички обичат?

— Пройчо! — отговори Зарко, без да се замисли. — Това е момче със силен характер, честен е по душа и доста е препатил. Обича малко да се налага, но с другарска критика и съвети ще се справи.

Откъм железопътния прелез по шосето се зададе колоната на учениците, които се връщаха от стола. Надя Танушева стана:

— Благодаря ти, Зарко! Надявам се, че ще станем добри приятели и ще си помагаме един на друг.

— Не знам, другарко Танушева — наведе поласкан глава Зарко. — Аз с всички сили ще се мъча да ви помагам...

— Добре! — каза девойката, излизайки. — А колкото за дружеството, ти имаш пълно право. Ще трябва незабавно да го учредим.

От този ден положението в училището започна да се променя. Тази слабичка девойка, скромна, като обикновена ученичка, се оказа човек с необикновена воля и замах. Веднага след учебните часове тя свика общо събрание и изнесе беседа за необходимостта от организиран живот, от младежко дружество в училището. После поговори с този, с онзи от учениците и ученичките. А след два дни дружеството вече съществуваше. В него засега влизаха само осем души — пет момчета и три момичета, които бяха доказали с документи, че са дошли тук като редовни членове на Съюза. Имаше и други седем души, които Зарко нарече „резервни“ и които веднага трябваше да пишат на село за картите или документите си.

Рано сутринта на третия ден ръководството на дружеството стоеше пред вратата на дирекцията и чакаше директорът да се освободи от някакъв твърде разговорлив посетител, който повече от половин час вече стоеше вътре. Тук бяха председателят Пройчо, секретарката Влада Друмникова и културнопросветникът Зарко.

Водеше ги възпитателката Надя Танушева. Тя трябваше да ги представи на директора като новоизбрано ръководство на дружеството, а край това и да спасява положението, ако случайно някой се забърка и започне да говори нередни неща.

Най-после посетителят излезе, но тъкмо Пройчо се канеше да почука на вратата, зад гърба му се разнесе познат глас:

— И аз ще дойда с вас, майка му стара!

Беше Трифон. Пройчо се отдръпна от вратата, погледна го и се намръщи: „Ще изгърсиш пред директора някое «майка му стара» и ще развалиш цялата работа!“ Но Влада, която вече добре познаваше характера на Трифон и знаеше, че тук може да стане скандал, побърза да каже:

— Е, нека дойде, няма да пречи! Ще бъде един вид представител на широките маси...

Представителят на „широките маси“ великодушно одобри тая защита и подари на Влада една от своите редки усмивки, а след това отпрати умоляващ поглед към възпитателката.

— Нека дойде — каза и Танушева. — Само че, Трифоне, гледай да не изпуснеш пред другаря директор някоя... нали ме разбираш?

— Бъди спокойна другарко Танушева, аз чак в Истанбул съм ходил и пак... Майка му стара!...

— Добре, добре! Хайде, Пройчо, че скоро ще бие камбанката за закуска.

Петимата влязоха и когато Константин Ралев разбра, че това са не какви да е хора, а ръководство и представители, остана приятно изненадан:

— Заповядайте, другари, седнете! Ще поговорим какво може да се направи.

Оказа се, че Константин Ралев знаеше всичко, за което бяха дошли да му разкажат петимата. Този стар педагог комунист, който вече бе навършил години за пенсия, но все още не можеше да се откъсне от професията си, със своя дългогодишен опит, със своето набито око отдавна бе видял, че работите в училището вървят зле. И това се бе отразило на здравето му. От тичане, от разпавии, от нерви той бе изгубил съня си и спеше само три-четири часа на денонощие. Но това никой не знаеше. В училището нямаше партийна организация. Между учителите нямаше нито един партиен член, с когото би могъл да се посъветва, да обсъдят положението. И затова сега той се радваше на тия млади хора, които бяха дошли с искреното желание да му помогнат.

— Сега ето какво, другари — каза Ралев, след като търпеливо изслуша малко нестройния, но обективен и точен доклад на Пройчо, — това, което казвате, е така. Децата имат пълно право да недоволствуват. На какво прилича това — да няма къде да се изкъпеш, да се изпереш, да нямаш учебник, да нямаш пантофки или чехли, с които да замениш калните си обувки, когато влизаш в спалнята, да нямаш най-елементарни учебни помагала и удобства?...

Всички с внимание и интерес слушаха, а Трифон бе сбърчил в недоволна гримаса дългоносото си лице и беше готов да каже: „Ей, майка му стара, ами че като е така, защо не вземете мерки?“ Но възпитателката овреме го забеляза и като се премести уж случайно към него, настъпи го по крака, за да му припомни обещанието.

— Виждам всичко, другари — продължи бавно директорът, сякаш обмисляше всяка своя дума, — но с празни ръце нищо не мога

да направя. Заводът не отпуща предвидените средства. — Тук той замълча, а после добави: — И не всъщност заводът, а един-единствен човек пречи...

— Аз го знам кой е — не се стърпя Трифон, — директорът Панчугов? Ама...

Какво ще кажете, другарю директор — побърза да прекъсне Трифон Пройчо, — ако отидем и при другаря Панчугов?

— Идете. Само че не знам как ще ви посрещне! — Ралев въздъхна и не каза повече нито дума, но лицето му ясно говореше: „Труден човек е той, няма да ви разбере, големи разправии съм имал с него!“

— Ще отидем, пък даже и да ни изпъди! — обади се Танушева и стана. Станаха и другите. — Довиждане, другарю директор! Много ви благодарим за любезния прием.

— Довиждане! Идвайте пак! Ще поговорим, ще помислим заедно. „Два клинеца по-здрaво стягат“ — казва народът.

До сигнала за закуска имаше още време.

— Да вървим, другари! — каза Танушева и на мургавото ѝ леко изпъкнало чело се вряза бръчка.

— Да вървим! Веднага! — каза Пройчо. — Макар че може да закъснеем за закуска!

— За общото благо може веднъж и да не ядем! — обади се Влада.

Пред кабинета на Панчугов те дълго спориха с една необикновено руса, с оксигенирани коси и кървавочервени устни секретарка, която не искаше да ги пусне дори в чакалнята.

— Другарят директор е зает и никого не приема.

— Вие му кажете, че е дошла делегация от заводското училище и че иска да говори с него по важна и сериозна работа! — каза Танушева.

— Казах ви, другарят директор е зает. Подписва документи и писма. Елате друг път! — обърна се секретарката и с високомерна презрителна гримаса се скри в стаята си.

— След мен! Изкомандува Пройчо и докато оксигенираната усети какво става и му попречи, той почука на вратата с порцеланова табелка „Директор“ и почти веднага след това отвори.

След него един по един влязоха вътре и другите.

Зад масивно дъбово бюро, на което имаше три телефона и лампа с красив абажур, седеше около четиридесетгодишен мъж, върху плешивото теме на когото бяха зачесани редки коси, идващи откъм лявото ухо. Той закусваше с мляко и бисквити. От неочакваното посещение директорът едва ли не разля млякото върху тъмнокафявия си, съвсем нов костюм и учудено устреми поглед в Пройчо:

— Какво има, кой ви пусна тук?

— Те сами, другарю директор...-появи се отнякъде оксигенираната секретарка. — Аз не ги пуцах, казах им, че сте зает...

— Идваме по важна работа и не можем да чакаме! — намеси се Надя Танушева. — А и оказа се, че не сте много зает.

Панчугов се изправи. В очите му светнаха гневни пламъчета. Той не беше свикнал да му се говори с такъв тон.

— Ние сме от ръководството на младежкото дружество при заводското училище — уведоми го Пройчо.

— Е? И какво има?

— Лошо е при нас, другарю директор! — намеси се смело Танушева. — Липсват най-елементарни условия за живеене и учение. Учениците ще се разбягат, въшки са ги налегнали...

— Баня ли сте дошли да искате? — прекъсна я почти с крясък Панчугов. — А в къщи на село все с бани и удобства ли сте живели досега?

Танушева помълча, за да не избухне. Тя огледа комфортно уредения кабинет на Панчугов с кожени меки кресла, със скъп персийски килим, в който краката потъваха като в гъста трева, и задъхана, едва сдържайки гнева си, каза неочаквано меко и за самата себе си:

— Не, другарю директор, не сме живели... Но туй не е вече лукс, а необходимост.

— Не е лукс, не е лукс! По-добре от вас знам аз какво е лукс и какво не е — каза заядливо Панчугов. — Но я ми кажете кой ви изпрати тука, Ралев ли?

— Не! Никой не ни е изпратил — заговориха изведнъж всички. — Ние сами...

— Та ние не сме вече малки, другарю директор! — каза Влада, подръпвайки Трифон изотзад да мълчи.

— Не сте малки, а не знаете как да се държите! — устреми Панчугов ядно святкащи очи към Зарко. — Ето, този там си позволява нахалството да стои пред мен, пред директора на завода, с ръце в джобовете! На какво прилича това?

Младежите неловко се спогледаха, без да отговорят. А Зарко така силно се изчерви, че сякаш от лицето му щеше да капне кръв. Той машинално пъхна ръцете си още по-дълбоко в джобовете, но размисли малко и изведнъж ги извади навън. Панчугов се сепна изненадан, направи крачка-две, а след това попита:

— А ти какъв си там, в училището?

— Ученик! — отговори вместо Зарко Трифон, който сега вече явно искаше да направи тук скандал.

Панчугов намръщен и с пренебрежение продължаваше да гледа Зарко, а после отиде зад бюрото си:

— Така! Значи такива ги подбира там Ралев?... Нищо не заслужава той, нищо не заслужавате вие!...

— Добре! — направи крачка към него Танушева и продълговатото ѝ лице пребледня, а бръчката между очите ѝ стана още по-дълбока. — Ние не сме дошли тука да хленчим, да ви се молим!... Довиждане, господин Панчугов! — Тя нарочно не каза „другарю директор“, а на думата „господин“ особено силно наблегна и с бързи стъпки се отправи към вратата, последвана от другарите си. Най-назад остана Влада, която с усилие сдържаше Трифон да не каже нещо необмислено.

Пред вратата на стола петимата се спряха. Времето за утринна закуска още не бе минало, но сега никому не бе до ядене.

— Гад! — процеди през зъби Пройчо. — Никак не можех и да си помисля, че е такъв!

— Ти, Зарко, не се огорчавай! — каза Влада. — Това не е човек! Кой знае по каква случайност е станал директор...

Но Зарко не я чу. Бащинското отношение на директора Ралев, добродушието и привързаността на другарите му, доверието, което му бе оказала Танушева — всичко това го бе накарало да забрави през тия дни за своя недъг. И сега думите на Панчугов по-силно и по-жестоко от всеки друг път нараниха душата му.

„Ако у него няма справедливост, ако няма чувство за отговорност, няма ли поне жалост! — мислеше си Зарко, но изведнъж

се усмихна горчиво: — Жалост! Собственият ми баща няма към мене жалост и ме захвърли, а аз у чуждите я търся!“ И той неусетно за самия себе си каза:

— У такива по̀ бива да се търси човечност, другари! Не трябва да ги молим! С тях трябва да воюваме...

— А бе, ех, майка му стара, защо не ме оставихте барем две думички да му кажа аз на него — запали се Трифон. — „Ти, другарю Панчугов, щях да му река, погрешно си дошъл тука. Мястото ти сигурно е празно пред Народния съд, там, дето съдят сега разни вредители...“

— Стига, другари! — охлади огъня им Танушева. — Хайде да си вървим! Имам една хубава идея, трябва да я осъществим.

... След два дни в заводския стол, където се хранеха на смени повече от шестстотин работници и работнички, се появи интересен стенвестник, посветен почти изцяло на директора Панчугов. Централната карикатура представяше директора, заобиколен от едри като овчарски кучета породисти въшки, от устата на които излизаше написано с букви по едно „бау-бау“. Панчугов сочеше с ръка към няколко бягащи в далечината заводски ученици с куфари в ръцете и насъскваше въшките: „Дръж, Белке! Хапи, Сивчо! Не ми трябва трудови резерви!“ Зарко с удивителна точност бе предал голямата ъгловата глава на директора със зачесаните върху плешивината редки коси. Даже и без никакъв надпис или обяснение всеки би познал, че това е Панчугов.

А малко преди да тръгнат учениците за вечеря, пред входа на училището спря лъскава лека кола и от нея, пъхтейки и мърморейки нещо, излезе Панчугов, облечен в светлокафяв велурен кожух. Някой му бе казал за карикатурата и затова именно сега той за пръв път удостояваше с присъствието си заводското училище. От това, разбира се, не можеше да се очаква нищо добро.

Но в скромничкия кабинет на Константин Ралев вече имаше други гости — партийният комитет при завода в пълния си състав.

Наистина — неприятна среща за Панчугов!

През първите дни, когато Пройчо си позволяваше да се поскарва или да дава съвети на някое от по-буйните и палави момчета, почти винаги избухваше скандал:

А ти какъв си тук, чорбаджия някакъв или помощник-директор? — намесваха се няколко души изведнъж.

Но сега всички го слушаха, защото той не беше просто само Пройчо, а „другарят председател на СМ Пройчо Дудуков“. Подчиняваха му се дори и такива вироглавци като Трифон, на които само трябваше да каже:

— Но, моля ти се, не съм го измислил сам, бюрото така реши!

— Е, виж, това е друга работа — омекваха веднага те. — Щом като бюрото е решило, значи, нямаме нищо против!

Младежкото дружество и неговото ръководство се ползуваха вече с голям авторитет. Зер не беше дребно нещо това, да се принуди един Панчугов да напусне топлия си комфортен кабинет и да дойде чак в училището. А той не само че дойде, но и получи добър урок от заводския партиен комитет, който беше сериозно разтревожен от нередностите, изнесени в стенвестника. Колкото и да му беше неприятно, Панчугов не можеше да се обяви против решението на комитета. Още на другия ден той отпусна средства за учебници, за помагала и перачка. Нареди изоставената, полуразрушена заводска баня да се възстанови и да се ползува от работниците и учениците.

В училището започна нов живот. За бягане вече никой не споменаваше.

— Бюрото реши да си образуваме училищен хор! — каза един ден Пройчо.

Веднага образуваха хор. В него влязоха двадесет и осем момчета и четиринадесет момичета.

Диригент им беше възпитателката Надя Танушева. Тази двадесет и една годишна девойка се оказа не само умен, добър другар и организатор, но и човек с голяма музикална култура. Тя пееше хубаво, свиреше на акордеон и умееше да направи едногласните песни на два и

три гласа. В училището се откриха неподозирано много дарования. Почти всички момичета пееха добре, но имаше между тях две, които изпълняваха народни песни с голямо майсторство. Не останаха назад и момчетата. Трифон свиреше на ръчна хармоника и веднага писа да му я изпратят от Бургас. Стефко беше гайдарджия, Тошо — кавалджия, Йонко Върбанов имаше чудесен тенор. А Павката, този сантиментален и любвеобилен Павка, който с часове можеше да разправя за гълъби, за разни породи зайци и който при разговор с момиче се изчервяваше като варен рак, се оказа поет. Той декламираше стихове на Ботев и Вапцаров така вдъхновено, че изтръгваше от очите на другарите си сълзи.

— Другари и другарки — каза веднъж Пройчо, — бюрото реши да си направим самодеен колектив!

Този път той излъга. Бюрото нищо не бе решило. Това си беше лично негово хрумване. Но все пак само след няколко дни самодейният колектив вече съществуваше. Определени бяха съставите на хора, на оркестъра, на тия, които щяха да изпълняват народните хора и ръченици.

Веднага след учебните занятия групите се оттеглиха в отделни стаи и започваха репетиции. Времето взе да не стига. Все по-често започваха да се явяват в час ученици без домашни упражнения, с ненаучени уроци. Намесиха се учителите, намеси се директорът — определиха програма и за извънучебните занимания. Така работата тръгна добре.

Зарко с нетърпение очакваше деня, когато щяха да започнат практическите занимания в завода. Предстоеше му ново, тежко изпитание. Как ли щяха да го посрещнат там работниците, майсторите? Дали няма някой да го нагруби, да го изпъди? Дали пък немаше някой нарочно да го постави на такава трудна работа, че сам да се отчае от себе си и да напусне училището?

Най-последно и този съдбоносен ден дойде. Класният ръководител на IVa клас Янаки Горанов извика Зарко насаме.

— Слушай, Белев — започна той, като извади цигара и търсеше из джебовете си кибрит, — няма защо да крия, ти си добро, прилежно, волево момче. Обичат те, уважават те другарите ти. Обичат те и ценят правилно твоя труд и учителите. От все сърце ти желаем успех. — Най-последно той намери кибрит, запали цигарата си и като смукна развълнувано два-три пъти поред, продължи: — С теорията, според мнението на всички, ти се справяш отлично. Практиката обаче за тебе ще бъде нещо, което...

— Което може да ме обезкуражи, искате да кажете?

— Да, точно така! Но ти не бива да се отчайваш. Днес в завода няма да работим, а само ще разглеждаме всичко подробно. Истинска практика ще започнем вдругиден. И винаги ще бъде така: единия ден — теория, другия — практика. Разгледай днес много внимателно и сам прецени къде, в кой от цеховете ти най-добре би могъл да се справяш с работата. А другото остави на мен!...

Зарко разбра. Това, което тревожеше него, не по-малко безпокоеше и класния му ръководител.

Ще гледам! Благодаря ви, другарю Горанов! — каза той, развълнуван от неговата грижа и готовност да му помогне.

... В завода Зарко идваше за втори път. Веднъж вече ги бяха водили още в самото начало на учебните занимания. Но тогава той разглеждаше всичко само от просто любопитство и бе останал с едно общо нерадостно впечатление: стар завод, големи, мрачни и неприветливи помещения, разхвърляни навсякъде бракувани

материали, безредие, нечистотии, хаос, в който гърмят огромни чудновати машини, сноват насам-натам работници и работнички, но кой какво работи — иди, че го разбери. В училището тогава той се върна смутен и дори изплашен. Сега обаче Зарко имаше що-годе познания за отделните цехове, за работата, която се извършваше в тях, и любопитството му беше по-друго, почти професионално. Привидният някога хаос сега за него беше съвсем естествен и дори необходим. Не можеше да не гърмят грамадните, въртящи се стоманени барабани, в които се приготвяваше основната производствена маса и в която имаше „мелещи тела“ — кварцови топки. Не можеше да не издават шум глиномесът с мембранните помпи и другите по-малки машини и съоръжения. А и не можеха в този адски трясък да не викат, да не ръкомахат работниците, защото иначе не можеха да се разберат кой какво иска да каже.

Горанов, заобиколен от своите ученици, се спираше при всяка машина и обясняваше нейното устройство и как тя работи. Устните му мърдаха като на артист във филм, звуковият апарат на който е престанал да работи. Но все пак Зарко разбираше всичко, защото предварително бе чел в учебниците и бе слушал в клас.

— Този барабан обясняваше учителят — има шест тона вместимост. В него се поставят съответните пропорции каолин, калиев или калциев фелдшпат, кварц, плевенска глина и вода. Всичко това в барабана се смесва, стрива се от мелещите тела, превръща се в рядка фина каша, която после с помощта на филтър пресата се обезводнява до необходимия процент...

Зарко престана да слуша, скучни и безинтересни му бяха обясненията на ръководителя. Не за машините бе дошъл сега той тук, а за хората, които работеха при тях. Искаше да види как те изглеждат, как се отнасят един към друг.

Мъчеше се да прочете характерите по лицата им, да проникне дълбоко в душите им и да разбере кои са добри и кои лоши.

— Хей, Паяк! — кресна до него и повика някого с ръка един млад, висок и слаб работник в синя ватенка.

Изад мембранната помпа се показа ниско на ръст момче в син, целия изцапан в глина комбинезон и тръгна към него. Гърбаво, с късо, обезформено туловище, поради което ръцете и краката му изглеждаха прекалено дълги, то наистина приличаше на паяк. Работникът го

посрещна към вратата малко по-далече от шума на барабаните. Дватама съвсем приятелски заразговаряха за нещо интересно и весело, защото гърбавият дяволито се почесваше зад ухото и се смееше, а другият го потупваше по рамото.

Но тази обикновена и съвсем незначителна на вид случка обезсърчи и разстрои Зарко. „Паяк!“ Защо този млад, висок и строен момък трябваше да вика на гърбавия „паяк“? Та нали това е обидно, унижително, недругарско? И все пак гърбавият не се обиди, не даде никакъв вид на засегнат, оскърбен човек. Свикнал е с този прякор. А какво ли име ще измислят в завода на Зарко? Не, не! Той по никакъв начин не би се помирил с подобно обидно и недостойно отношение.

Във формовъчния цех Горанов разпалено с увлечение започна да обяснява как става формуването на порцелановите предмети чрез отливане, чрез полусухо пресоване и чрез фрикционните преси. Всичко беше така леко, така интересно и увлекателно, че учениците слушаха със затаен дъх. Но макар че тук нямаше никакъв шум от машини, Зарко нищо не чуваше. В ушите му звучеше една-единствена дума „паяк!“ Тя не го напусна и в пещния цех, и в камениновия, и във фаянсовия, и в огнеупорния.

В училището той се върна мрачен, унил, отчаян. Искаше му се веднага да захвърли ученическата униформа, да облече в склада своите посипани с нафталин цивилни дрехи и да тича към гарата, където пътниците вече чакаха вечерния влак за София.

Той дори отиде до вратата и хвана дръжката. Изведнъж му се стори, че вече се намира пред прага на тяхната мансардна стаичка. Ето вратата се отваря и срещу него застава майка му — мила тъжна, питаща. Какво ще ѝ отговори? Това, че някой нарекъл някого си „паяк“? Не, не!

Зарко пусна дръжката на вратата, бавно отиде до леглото си и седна: „Колко жесток и неблагодарен съм към тебе, майко! Сякаш не стига това, което си изживяла за мен!“

В този момент в спалнята влезе Янаки Горанов. На долната му устна висеше залепнала изгаснала цигара.

Той кимна на няколко момчета в спалнята да излязат, после седна на един стол до масата, покани Зарко да седне при него и дълго търси мълчаливо из джебовете си кибрит. Като не намери никъде нито една

клечка кибрит, той запали цигарата си от печката, облегна се на масата и изпущайки дим през устата си, каза:

— Ти днес никак не ми харесваш!

Зарко трепна.

— Да! — продължи Горанов. — Аз имах малко по-друго мнение за тебе. Мислех те за по-силен и по-твърд.

— Но, другарю Горанов...

— Не ме прекъсвай! Сега аз говоря. Ще говориш след малко и ти.

— Извинете!

— Не са нужни извинения. Дошъл съм при тебе не като учител, а като твой по-възрастен другар и приятел. Твоето настроение днес се развали още когато бяхме в барабанния цех. От дребни факти ти си склонен да правиш „велики“ заключения. — Думата „велики“ той произнесе с подчертана ирония. — А това е погрешно, неправилно и което е най-важно — вредно е за самия тебе. Мога ли аз например да съдя по един-единствен ученик какви са всичките ученици в нашето училище? Погрешно, неправилно ще бъде! Ами че аз мога случайно да попадна на най-добрия ученик, или пък на най-лошия.

— Да! — отговори неволно Зарко.

— А защо ти тогава правиш преценка за работниците от цял един завод само по впечатленията си от един-единствен човек?

Зарко мълчеше. Укорът на Горанов беше справедлив. Този мургав млад човек, който, преди да стане тук учител, е бил няколко години майстор в керамичен завод, знаеше не само как се палят огромните кръгли пещи, за да изпекат най-добре порцелановите изделия, а умееше да надзърне и в човешката душа, да палне в нея огъня на надеждата и самоувереността.

— Днес, като ходехме из завода, през цялото време си мислех за тебе. — Той извади нова цигара, запали я от догарящата и продължи: — Ти чудесно би се справил с работата в барабанния цех... Там главният майстор бай Ченко е много добър човек, ще ти помага.

— А мислите ли, че не бих се справил и с работата във формовъчния цех? — попита неочаквано Зарко.

Горанов не отговори веднага, а се престори, че на устната му е полепнал тютюн и се зае старателно да го изтрива с кърпичката си. Но

по лицето и големите му тъмни очи явно личеше, че той обмисля отговора си.

— А защо пък да не се справиш? — каза най-после той. — Това само от тебе зависи. Как можеш да пишеш и рисуваш, а да не можеш да направиш един нищо и никакъв си там изолатор от глина?

— Мога! — почти проплака Зарко с блеснали очи, в които имаше и решителност, и отчаяние. — Не само изолатори, а и много други работи ще мога да правя, но... ех!... — Той тупна с ръка върху масата и скри очи в свивката на лакътя си.

— Не, не бива така! — докосна развълнуван с длан черната му разрошена коса учителят. — Това е слабост, това е малодушие!

Зарко се изправи. Макар че в очите му имаше сълзи, не искаше да го смятат за слаб и малодушен.

— Знаете ли какво, другарю Горанов? — каза той. — Видях и прецених днес, че ще мога да се справя с работата и в барабанния цех, и във формовъчния, и в моделния, и в отливния, и на пресите в щанцовия, и на много други места...

Горанов мълчеше и неспокойно смучеше дима от цигарата си без прекъсване. При споменаването на всеки цех черните му гъсти и малко чупнати отгоре вежди все повече и повече се повдигаха към челото, а очите му гледаха момчето с учудване и недоверие. Не бе ли отишъл той твърде далече със своите съвети и насърчения? Ами че това е човек без ръце. Как може да се справи той там, във формовъчния цех например, където работата е толкова сложна и многообразна?

И сякаш нарочно, за да го обърка съвсем, Зарко продължи:

— Аз ви моля да ме настаните във формовъчния отдел на механичните колела, там, където се правят електрически изолатори.

Горанов прокара два-три пъти ръка по бухналата си коса и каза:

— Щом като искаш, добре! — Той се надяваше, че Зарко в последния момент ще размисли и ще се откаже, но се излъга.

— Благодаря ви, другарю Горанов! — каза момчето. — Ще се помъча да не ви посрамя...

Учителят стана. В очите му се четеше и изненада, и съжаление, но и решимост да изпълни обещанието си. Предварителната благодарност на Зарко вече го задължаваше да направи това.

Беше още рано до сигнала за вечерна проверка, но Зарко легна, зави се презглава с одеялото и не отговаряше на нито една от закачките

и шегите на другарите си. Даваше си вид на отдавна заспал. Една мъчителна мисъл като с длето дълбаеше душата му: да избяга ли завинаги оттук, или да отиде на другия ден в завода, където го очакваха нови изпитания, огорчения и разочарования? Късно след полунощ той реши: „Ще остана!“ И веднага заспа.

Но сънят му беше неспокоен, кошмарен. Сънува, че се намира ма някакъв голям панаир, където сред шума и гълчавата се извиваше гласът на същия онзи слабичък и висок работник от барабанныя цех, който викаше: „Ей-ей! Паяк, паяк! Тичай, народе, да видиш чудото на природата — човека — паяк!“ Той забърза в обратна посока, но изведнъж пред него се изпречи баща му: „Чакай, защо бързаш?“ Зарко се спря, понечи да сложи натежалата си глава на бащините си гърди и да му изплаче мъката си. Внезапно го лъхна миризма на спирт, тютюн и пот. Погледна в лицето му, но не можа да го види — то се губеше зад някакъв тъмен воал. И отново до ушите му сега още по-силно достигна гласът: „Паяк, паяк! Тичай, народе!“ Зарко хукна да бяга. „При мама! По-скоро при мама!“ — мина му през ум.

— Ти вече си голям, Зарко! — застана майка му неочаквано пред него — Та аз няма вечно да съм жива. Научи се да живееш, да се защитаващ сам! Не забравяй, животът не е лек. Успяват само силните! — После тя го прегърна, както го прегръщаше някога в детските му години, и той забрави всичко.

Преди 9 септември 1944 година, когато завод „Венера“ още беше частно капиталистическо, предприятие, произвеждаше само порцеланови домакински съдове. Сега народната власт бе решила в най-късо време да електрифицира и индустриализира страната и затова се чувствуваше остър недостиг на електроматериали. Заводът произвеждаше повече от двеста вида артикули и предимно „дюрферунги“ за електроцентралите, юзините и далекопроводите, изолатори от различни форми и големини, корабни, тролейни и трамвайни обтегачи, ключове, бушони, розетки, контролни табла и всичко онова, което бе необходимо за електропромишлеността. Нужна беше работна ръка, нови кадри, майстори и ръководители. Тази именно нужда трябваше да запълнят един ден учениците от заводското училище.

Рано сутринта в определения ден, когато над стихналото заснежено село се изви дрезгавият и проточен вой на заводската сирена, заедно с работниците в завода влезе и колоната ученици. Те бяха облечени в сини, съвсем нови работни ватенки. Със списък в ръка отпред вървеше Горанов и още от първата врата учениците започнаха да намаляват. Като разпреди всички по цехове и ги изпрати да вървят по местата си, учителят каза на Зарко да го почака за малко и бързо изчезна по посока на формовъчния цех. След няколко минути той се показа на вратата и го извика с ръка.

При механичните грънчарски колела, където се изработваха няколко вида електрически изолатори, вече имаше трима от Зарковите другари. Тук бяха Пройчо, Павката и Трифон. Всеки от тях стоеше отстрани до своя майстор и с интерес наблюдаваше работата.

— Тук! — посочи с ръка Горанов. — Засега ще бъдеш при бай Васил, а после ще видим... — и той забърза към другите цехове, да види дали всички ученици правилно са се настанили.

Този, когото учителят нарече бай Васил, се обърна само за миг, погледна под простичките си телени очила момчето и пак продължи работата си при колелото, върху шайбата на което се въртеше почти

готов вече изолатор. Той заглади с метално шаблонче краищата му, мина по него с мокра гъба и се зае да го сваля от шайбата.

Зарко гледаше не толкова работата, колкото майстора. „Трябва да е около петдесетгодишен. Веселяк или присмехулко“ — преценяваше той, като се взираше в широкото му скулесто лице с високо чело и бадемовидни очи, от краищата на които се пръскаха лъчеобразно множество ситни бръчици.

Тук шумът от барабания цех не достигаше и в помещението беше тихо. Само от време на време припляскваха каишите на трансмисиите.

— На работа вече, а? — каза бай Васил, като с едната ръка изваждаше кутия цигари от предния джеб на овехтялата си, изцапана с глина ватенка, а другата избърсваше о бедрото си.

— Да, практика! — отговори Зарко.

— Не е лошо, не е лошо! То нали знаеш, едно е да го четеш на книга, а друго е да го правиш ей тука, на чарка. Но ти не се бой. Поискаш ли — ще го направиш! Няма нищо невъзможно на тоя свят!...

„Подготвил го е другарят Горанов!“ — заключи Зарко с благодарност.

Бай Васил пъкна цигарата си в дълго дървено цигаре, запали я и каза:

— А сега, Зарко, ние с тебе ще се учим да режем изолатори ей като тия, е два нареза, казват се „Делта двадесет“. Първо, то се знае, ще трябва да погледаш, а после ще се опиташ и сам.

Зарко се приближи към него, но все още не смееше да извади ръцете си от джебовете на ватенката.

Бай Васил взе един пресован недообработен изолатор, постави го на шилото на колелото и започна да обрязва с шаблонния нож.

— А сега внимавай добре! — каза той с цигара между зъбите и като взе друг, по-малък нож, сърчно го заби в полусухия недооформен изолатор. Само за няколко секунди под главата се очерта шийка. — Тук сега е по-трудно! — обърна се той към Зарко. — Нарезът е по-дълбок и ножът трябва внимателно да се натиска. Ето така! — той натисна и скоро под шийката се образува сплеснат конусообразен прешлен с остър ръб. — А сега по-долу — другият. Така! Какво остава още?

— Основата.

— Да, основата. Тя е по-лесна. Ето! А сега — лекичко отгоре с мокрия сюнгер! Това е за гланц. Казва се ретуш. Готово! — той шеговито се закани на изящно направения като кукличка с пола „рококо“ изолатор и му изкомандува: — Марш при братчетата си! — После го постави внимателно на дъската при другите и се обърна към Зарко: — Ще направя още един. Ти само гледай!

Зарко гледаше с напрегнато внимание, но мисълта му беше заета всецяло с това, как да застане при колелото и как да държи ножа, за да не се изплъзне от ръцете му. А ножът беше отчайващо малък и с твърде тънка дръжка.

— Разбра вече, нали? — каза бай Васил, като сне от шилото и втория изолатор. — Сега опитай сам! — Той постави нов изолатор и се отдръпна настрана, жадно смучейки цигарето с догарящата си цигара.

Зарко застана на колелото, опъна напред двете си ръце, за да се привдигнат по-нагоре запретнатите му предварително ръкави, взе по-големия нож и боязливо се огледа наоколо дали няма някой друг освен майстора. Нямаше.

На съседното колело работеше младият формовчик Асен Бочев, но сега той беше зает с обучаването на Проичо. А освен това Бочев и не подозираше още, че само на три-четири крачки от него едно момче съвсем без ръце ще се опитва да реже изолатори.

От дъното на цеха се зададе Горанов и още отдалече, разбрал смущението на момчето, окуражително му закима с глава: „Почвай, почвай, не се бой!“

Зарко започна. Формуването на главичката и шийката на изолатора му се удаде лесно. Не представляваше трудност и заглаждането с по-големия нож. Но когато взе малкия, неволно се обърна назад и видя, че при Горанов стоеше и го гледаше началникът на цеха Иван Ризов. Кога и откъде бе дошъл той, Зарко никак не видя. Сега вече към него гледаха и другите работници. Той се смути, изчерви се и се отдръпна от колелото, но Горанов пак му кимна окуражително: „Продължавай! Нали виждаш, аз съм при тебе, няма да те оставя да се провалиш!“

— Карай, карай! Много хубаво започна! — каза бай Васил, като си даваше вид, че обезобразените ръце на момчето не му правят абсолютно никакво впечатление.

Зарко стоеше като статуя. Червенината на лицето му се бе сменила с мъртвешка бледност. В душата му беше страшен хаос от мисли и чувства. Той цял се тресеше от нервно напрежение и краката му едва го държаха да не рухне на пода. А тъкмо това не трябваше да става сега. Сега повече от всеки друг път му бяха нужни спокойствие, хладнокръвие и точни, сигурни движения на ръцете.

„И все пак ще го направя!“ — реши Зарко и с твърди стъпки се върна при въртящото се колело. Той намести по-добре ножчето между двете си ръце и се зае с първия нарез, стараяйки се с върховни усилия на волята да мисли, че тук е съвсем сам, че никой не го гледа.

— Така, така! Много добре! — окуражително каза бай Васил.

Зарко трепна. Думите на майстора го върнаха към действителността. Той неволно натисна по-силно. Ножът загреба повече глина, не устоя в ръцете му и изхвъркна на земята. Зарко се наведе, взе го и с ожесточение продължи да работи. Но тъкмо в това беше неговата грешка. Ръцете му силно трепереха и за втори път изпусна ножа. А третия път глината така силно дръпна ножа, че момчето се олюля, блъсна с ръка изолатора и той падна на земята.

Учителят не издържа и направи крачка напред, за да му помогне, но бай Васил го отстрани:

— Вървете си бе! Какво сте зяпнали тук? — Гласът му беше властен и пълен с негодувание. — Ще минем и без вас!

Двамата покорно се отдалечиха, без да кажат нито дума, а майсторът се приближи до Зарко, сложи бащински ръка на рамото му и ласкаво каза:

— Можеш! Аз видях, че можеш, но не си спокоен и затова не успя. Та това може да се случи с всекиго!

Зарко вдигна глава и го погледна с насълзени очи, в които имаше и отчаяние, и молба.

— Хайде, успокой се! — потупа го бай Васил. — Сега вече никой не ни гледа. Ще опитаме пак. — Той постави нов изолатор.

Уморен, отпаднал от силното преживяване, Зарко с безразличие отиде до колелото, взе ножа и започна да реже.

— Така, така! — одобрително клатеше глава старият майстор. — А сега стой! Почини си. Първият нарез е най-труден. Хайде заедно да го направим! — Той хвана двете ръце на Зарко, насочи ножа в глината по-правилно и след малко нарезът бе готов. — Направи сега ти втория!

За голяма изненада и на самия Зарко вторият нарез послушно, сякаш сам по себе си, стана като първия. Основата не представляваше трудност. Изолаторът беше не по-лош от другите. Бай Васил го ретушира, постави го на дъската отделно от своите и се обърна, цял сияещ от радост и задоволство:

— Видя ли как можеш? Хайде сега — всичко съвсем сам — и докато Зарко вземаше и поставяше нов изолатор на колелото, той продължаваше да бъбри весело, нагласявайки цигара в дългото си дървено цигаре: — Аз още от първия път, като те видях, разбрах, че от тебе ще стане майстор. Е, то се знае, иска се тук малко търпение и постоянство, ама лека-полека ще свикнеш. Ти мене гледай и от нищо не се бой; прах няма да дам да падне върху тебе! Бай ти Васил от нищо и от никого не се бои! Видя ли как и началникът си подви опашката, като му се скарах? — Той млъкна, види се, съобрази, че е попрекалил, а после додаде: — Ванката, началникът де, не е лошо момче. На времето аз съм го учил тука в тоя завод. Ама имаше си той образование, отиде, та свърши техникум и сега ми е началник. Нека! Та лошо ли е това? Не е лошо!

Зарко се увлече в работата си и почти напълно се успокои. Вторият изолатор стана още по-лесно и по-бързо. А след него — и трети, и четвърти. Когато след осмия изолатор се обърна назад, бай Васил го нямаше там. Той го видя в дъното на цеха да разговаря оживено с класния ръководител и началника Ризов. Около тях се бяха струпали почти всички работници, а до механичните колела бяха останали само Пройчо, Павката и Трифон. Погледите на всички бяха обърнати към него. Той почувствува, че се изчервява, но този път не от срам, а от гордост и удовлетворено честолюбие. На душата му беше радостно и светло, в ушите му звънеше топъл мъжки глас: „Ну, молодец! Очень хорошо!“ Сякаш Данилич беше при него.

От предишните съмнения и тревоги у Зарко не остана и следа. Работниците от формовъчния цех бързо го обикнаха и негласно поеха шефство над него. Когато той им разказа за случая с гърбавото момче, което бе чул да наричат Паяк, грамадният, но пъргав като тигър Асен Бочев сви мечешката си лапа в юмрук и се закани:

— Ако някой тук те обиди ей толкова — то й покажа върха на нокътя си, — ти само ела и ми кажи.

Но от закрилата на шефовете не стана никаква нужда. По-добри закрилници от тях се оказаха трудолюбието, упоритостта и добрите обноски на Зарко. С тях той спечели любовта и уважението на всички работници в завода. Навсякъде го посрещаха с дружелюбна усмивка, навсякъде го смятаха за свой, за близък човек. И шефството на формовъчния цех се превърна в шефство на целия завод.

Изработването на изолатори за високо напрежение „Делта двадесет“ беше една от най-трудните работи в завода. Горанов много добре знаеше това, но той познаваше много добре и стария опитен майстор и затова на него повери за първи път своя необикновен ученик. Когато момчето успя да се справи с „Делта двадесет“, радостта на Горанов беше голяма. Един ден той го извика настрана и чистосърдечно му призна:

— Ако не бе успял да се справиш с „Делта двадесет“, ако беше се отчаял завинаги, единствен виновник за всичко щях да бъда само аз и това като камък щеше да ми тежи на съвестта. Но сега съм доволен. Щом като ти от тия трудности не се изплаши, значи, ще можеш да работиш навсякъде...

— И аз така мисля, другарю Горанов — каза самонадеяно Зарко. — Бих ви помолил да ме преместите в моделния цех. Там работата е по-творческа и по-интересна.

— В моделния? — почти извика изненадан учителят. — Ти знаеш ли какво значи моделен цех?

— Зная — с усмивка на самоувереност отговори Зарко. — Там се изготвят от гипс моделите на всички артикули, които после се отливат,

пресоват или изработват на чарковете. Моля ви, другарю Горанов...

— Не, не! — махна с ръка учителят и нервно затърси из джебовете си цигари и кибрит. — Ще вървим вече по правилния път — от по-лекото към по-трудното, а не обратното! — Той запали цигара, поуспокои се и додаде: — Виж, в отливния цех може, но сега — никакъв моделен!

— Добре, нека тогава в отливния!...

На другия ден Зарко се яви при бай Васил в обикновеното време, но работата му нещо не вървеше. Беше замислен, разсеян и на два пъти повреди готови вече изолатори.

— Неспокоен ми се виждаш днеска! Мъчи те нещо отвътре! — каза старият майстор.

— А, не! — смути се Зарко. — Какво може да ме измъчва?

— Ти бай си Васила не мож излъга! Нали те гледам — въздишаш, пъшкаш, очите ти ту насам, ту нататък играят. Казвай какво има!

— Виж, бай Василе... Аз много съм ти благодарен... — започна Зарко и замлъкна в нерешителност.

— Е, казвай де, казвай! Не обичам да ми усукват!

— Това е! Много съм ти благодарен за всичко!... Сега искам да поработя и в отливния цех!...

— Ами че тъй кажи бе, момчето ми! „Искам — речи — да отида другаде и точка!“ А ти: туй било, онуй било и прочие. Щом като искаш, ще идеш. Та бай ти Васил ли няма да те пусне?...

— Страх ме беше да не си помислиш, че...

— Нищо няма да си помисля! Та къде, казваш, искаше да идеш?

— В отливния.

— Може! В отливния цех може, само че началникът Ценко е един нервен и дръпнат... — Бай Васил изведнъж се плесна по устата, сякаш бе го щракнал болен зъб, а после без нужда се зачеса с показалец зад ухото: „Не биваше така! Все таки Ценко е началство — авторитетът му трябва да се пази!“ — Добре, добре! — извъртя той. — Хубаво си намислил! Не е лош човек Ценко. Само дето е сприхав и кибритлия, ама инак е голям майстор, от калта злато прави, дето се вика. Ами Яначко, учителят ти де, пуска ли те?

— Той е съгласен, вчера говорих с него.

— Добре! Ти тогава си гледай работата, пък аз ей сега ще се върна. — И той с бързи стъпки се отдалечи по посока на отливния цех. Сигурно бе решил да поговори предварително с Ценко и с Горанов.

Когато след около половин час Зарко тръгваше да отиде на новото си работно място, около него се събраха всички работници от формовъчния цех и започнаха да му дават съвети:

— С Ценко за нищо недей да спориш — не обича да му се опъват — каза Райчин Груев, който работеше в съседство с бай Васил. — Каквото ти каже, изпълнявай точ в точ!

— Ама че го рече! — намеси се Асен. — Зарко да не е нещо автомат? Ти не слушай Райчина, прави, както намериш за по-добре, пък Ценко, като види, че е хубаво, няма къде да мърда. Ако нещо те обиди, ти ела ми кажи!

— Стига! — махна с ръка бай Васил, като че ли отпъждаше врабци. — Ти върви сега там, пък ако нещо не ти хареса, ела си пак при нас.

В отливния цех Зарко отиде със страх и твърде противоречиви мисли. Той наистина бе решил, ако там го посрещнат и с най-малко недоверие, веднага да се върне. Но подготвен предварително, началникът на цеха Ценко Байданов беше много внимателен и тактичен към него. Внимателни бяха и работниците.

В отливния цех се произвеждаха предимно дюрферунги и щуцери за електрическите далекопроводи. Това бяха ония прешленести лъскави изолатори, които Зарко веднъж бе виждал в Илиенската електроцентраля. Няколко жени и мъже в дъното на салона се занимаваха с производството на кани за вода, чаши и други домакински съдове.

В къщи Зарко имаше една порцеланова кана, която представляваше огромно червено лале, листенцата на което в краищата бяха присвити така, че от тях можеше да се пие вода. Неведнъж през своето детство той си бе задавал въпроса, как е направена тя, дали на обикновено гърнчарско колело, или по друг някакъв начин и как майсторът е успял да постигне идеално еднаква дебелина на цялата черупка и да отрази дори и жилчиците на листата. Тази тайна се разбулваше сега пред очите му. Каните и другите кухи порцеланови предмети се правеха не на гърнчарско колело, а се отливаха от рядка като малцова боза глина, която работниците наричаха „шликер“.

Главна роля тук играеше едно важно свойство на гипса — неговата хигроскопичност. В големи, сглобяеми от няколко части гипсови калъпи работничките наливаха шликер. И ето сега тайната: гипсът изсмуква водата от най-близкия до него слой шликер и по стените на калъпа се образува тънка, по-плътна корица, която става толкова по-дебела, колкото по-продължително време калъпът стои пълен с шликер. Когато работничката види, че корицата е вече достатъчно дебела — два или три милиметра, — излива шликера и оставя калъпа заедно с бъдещата кана да съхне. След няколко часа гипсът изсмуква и последната част от водата на втвърдилата се корица и може вече да се пристъпи към освобождаването на каната от калъпа. Внимателно, предпазливо работничката отмахва първото парче от гипса, после втората част, третата и на чистия равен тезгях остава бледосинкава, красива, но още съвсем нежна кана. Сега тя трябва да доизсъхне, после да се изпече на осем-деветстотин градуса, за да дойде до състояние на „бисквит“, а след това да се декорира или глазира и да се изпече в огромната кръгла пещ, където ще се превърне в изящно порцеланово изделие.

Същата бе процедурата и за дюрферунгите с тази само разлика, че те стоят много по-продължително време в калъпите, защото техните стени трябва да станат по-дебели.

Тук нямаше нищо, което сериозно би затруднило Зарко. След около месец той работеше вече не по-зле от другите. У него дори настъпи известно разочарование. Онова, което някога смяташе за трудно постижимо и много интересно, сега се оказа съвсем не по-сложно от изработването на изолатори „Делта двадесет“. Работата се свеждаше само до придобиване на сръчност и привичка за извършване една и съща работа стотици пъти на ден. И отново с още по-голяма сила го обзе мисълта да отиде в моделния цех, където работата беше разнообразна и от работника се изискваше майсторство, изобретателност, художествен вкус и истинско изкуство. Но Горанов все още не даваше и дума да се продума за това:

— Рано е за моделния цех! Ти гледай да овладееш работата в другите цехове, а за моделния има още доста време...

„Не вярва, че ще се справя!“ — е тъга си мислеше Зарко и отбягваше да говори за преместване. Сега той хвърли всичките си сили към една цел: да работи колкото може по-добре и повече от всеки свой

съученик. Той трябваше да израсне още повече в очите на работниците, на майсторите, на учителите, трябваше да им докаже, че макар и без ръце, той е пълноценен работник, че не се нуждае от никаква странична помощ, от никакви отстъпки при оценка на работата му. А това беше крайно необходимо, защото безръкият Зарко Белев пито за минутка досега не бе забравял думите на директора Константин Ралев: „Ето какво... ние решихме да те приемем... Но — не искам да се огорчаваш — приемаме те, така да се каже, пробно, до края на първия срок... Ако с учението и работата си успееш да докажеш, че си способен, че можеш да вършиш всичко, както другите, ще останеш до края на курса. А ако не успееш, ти сам ще разбереш, че мястото ти не е тук...“

Сега Зарко сам за себе си беше твърдо убеден, че мястото му е именно тук, че бе доказал своите способности и пред другите. Той дори предвкушаваше щастието на близкия ден, когато директорът Ралев ще го извика при себе си в дирекцията и ще му каже: „Слушай, Белев, вае видяхме твоите усилия и твоите постижения. Учителският съвет реши да те утвърди като редовен ученик!“

Сега вече Зарко влизаше в завода спокойно, самоуверено. И в най-дребната работа намираще удоволствие. Всяка преодоляна трудност за него беше истински празник. Другарите му все по-често го чуваха да си подсвирква с уста, все по-често да се смее и да се шегува. А и честичко го изгубваха от погледа си. Случваше се по цял час да го търсят и в спалнята, и в класните стаи, и в цеховете на завода, но да не могат да го намерят. А през това време той седеше в някое тихо, самотно кътче, където никой друг не би се сетил да надзърне, и мислено се пренасяше в къщи, при майка си, при Гриша. Представяше си как, още не затворил пътната врата, майка му изтичва надолу по стълбите и вместо поздрав го пита: „Е, как е? Справи ли се? Оставаш ли там?“ А той спира на нея сериозен, недоволен поглед: „А ти какво, нима си се съмнявала, нима си се бояла за това?“ После тя ще го прегърне и ще го разцелува. Сигурно ще бъде много, много щастлива! И докато те разговарят, докато той ѝ разказва за живота в училището, в завода, ще дотича Гриша. А може би ще дойде и Лена. Не! Лена едва ли ще дойде!... Че защо пък не? Нали все пак са добри приятели? И

после Лена не знае, че тя за него е била не само приятел... Не, не! По-добре е да не идва!...

Зарко несъзнателно ставаше и се отправяше към спалнята, без да може да реши трябва ли Лена да дойде, или не трябва?

Но до края на първия срок оставаха още само няколко дни, а никой не го извикваше да му каже така жадуваната радостна вест, никой от учителите дори и не заговаряше за това. Мълчеше и класният ръководител Янаки Горанов. Какво всъщност мислеха те? Дали смятаха, че е излишно да се говори за един вече разрешен от самата действителност въпрос, или пък бяха решили, че макар и да се справя, Зарко все пак е неудобен и негоден за такава работа?

А само два дни преди да ги разпуснат за зимната ваканция, на Зарко се случи беда, която пропъди всичките му мечти и го хвърли в голяма тревога. В петък следобед, като си работеше по обикновеному върху един дюрферунг, неочаквано чу зад себе си познат глас:

— Ама този безръкият още ли е тук?

Зарко се обърна и изтръпна. Зад него бяха директорът на завода Панчугов и началникът на цеха Ценко Байданов.

— Но той много добре се справя с работата си, другарю директор! — защити го искрено началникът.

В момента Зарко наливаше в калъпа шликер и ръцете му неволно затрепераха. Той искаше да прекъсне работата си, докато началствата отминат и се успокои, но закриването като орлова човка устие на кофата се закачи за гърлото на гипсовия калъп и силно го разклати. За да предотврати нещастieto, Зарко захвърли кофата с шликера, но не успя да удържи тридесеткилограмовия калъп и той с трясък се разби на парчета върху циментовия под.

— Да, виждам! Отлично се справя! — измърмори с ирония Панчугов и тръгна към изхода, не желаейки дори и да слуша началника, който се мъчеше да го увери, че това за първи път се случва и че никога досега Зарко не е похабявал нито един калъп или изработен предмет.

Зарко беше съкрушен, отчаян. Вечерта в обширния салон на заводския стол дружеството на СНМ изнесе интересна и твърде весела забава. Взе участие като хорист в нея и той, но вместо песен от гърдите му се изтръгваше ридание и мъка.

А на другия ден всички заминаха във ваканция по родните си места. Замина си и Зарко. Макар че ученическата му книжка беше пълна само с петици и шестици, той нямаше никаква надежда, че след ваканцията отново ще бъде в това училище.

Този предпоследен ден от старата година беше слънчев и необичайно топъл. Снегът по покривите на къщите се топеше и от водосточните тръби водата шуртеше като от чешми, а пътеката, по която вървеше Зарко, беше така разкаляна, че той трябваше да стъпва внимателно, за да не падне.

Пред клуба на СНМ в квартал „Южен редут“ имаше голяма група младежи и девойки. Те се замерваха със снежни топки, боричкаха се и огласяха цялата поляна с весела гълчава и викове. Зарко беше в лошо настроение и реши да свие зад училищната сграда, за да ги отбегне. Но едва стигнал на няколко крачки до пътната вратичка на своя дом, изневиделица пред него изскочи Гриша, изморен, запъхтян от тичане:

— Зарич! Ах, ти, муле такова! — хвърли се той и го прегърна, а после го пусна и му стовари един юмрук в гърдите: — Бягаш, а? Мислиш, че хората са слепи! Още като се зададе от ъгъла, и те познах: „Морков да стана, ако това не е Зарич“ — викам си и — през поляната, през градините, през дворищата, та тук. Е, кажи да видим с какво ще се похвалиш! Как върви училището, какви ти са другарите, учителите? Разправяй де! — Но още не получил отговор на един въпрос, той задаваше друг и не позволяваше на приятеля си да говори: — А защо замълча напоследък, защо не пишеше? Строги ли са вашите учители, пишат ли много двойки?

Вместо отговор Зарко разкопча горните копчета на шинела си, запретна ревера и посочи към вътрешния си джоб, от който се подаваше крайчецът на ученическата му книжка: — На, вземи я и виж! Гриша извади бележника, разтвори го и изведнъж се укроти:

— Ай, ай, ай! Отличен, отличен, много добър... и нито една четворка поне!...

— А ти как си с бележките за този срок?

— Остави се! — каза умърлушен Гриша. — От всичко ми се намира по малко; отличен имам само по гимнастика, а всичко друго — тройки и четворки...

— Е, пак си добре, като нямаш двойки!

— Там е работата, че и от тази стока имам две парчета. Пък и поведението ми изхвърча с две единици.

— Какво, бил ли си се пак с някого?

— Префасонирах мутрата на Кърлежа...

— Ех, Гриша, Гриша!

— Ама не се трае бе, Зарич! Лена закача, разни глупости дрънка и като го видя, ей тука под лъжичката нещо започва да ми подскача и да ме тегли към бой... Изкъртих му два предни зъба, сега щял да си прави златни... Имаше учителски съвет, още малко щяха да ме изключат.

— А от младежкото дружество не те ли изпъдиха?

— Тц! — цъкна с език Гриша. — Те, друг гарите, много добре знаят какъв негодяй е тоя Кърлеж. Слушай, аз отивам, че в клуба ме чакат! Ти се обади на майка си и веднага ела. Правим новогодишна украса. Утре вечер ще посрещаме Новата година заедно, ще има танци до зори. — Той тръгна, но направи няколко крачки и се спря: — Ти непременно ела още сега, имам много работи да ти разправам за Лена, за Маргарита, за Бойко...

— Добре, добре, ще гледам да дойда — обеща Зарко и забърза към къщи.

Майка му го посрещна радостно развълнувана, но от това, че тя не го попита веднага какви бележки и носи, той разбра, че неотдавна тук се е случило нещо.

— С обедния влак ли пристигна? — попита тя безцелно и без да дочака отговора, додаде: — А защо не ми телеграфира да те чакам на гарата?

— Не е нужно, не нося никакъв багаж. — Той бе бързал да си дойде, да разкаже какво му се бе случило и да сподели мъката си с нея, но разбра, че сега не е удобен момент, и я попита: — Изглеждаш някак особена, струва ми се, че си плакала?

— Плакала? — избърса тя без нужда очите си. — Отдавна вече съм отвикнала да плача, — и за да отклони разговора, веднага каза: — Имаш писмо от Данилич. Щях да ти го изпратя, но бих сигурна, че днес или утре ще си дойдеш.

Писмото беше много кратко. Данилич честитеше не своя млад приятел новата 1950 година, пожелаваше му нови успехи и се

извиняваше за дългото си мълчание. Във вечерния университет налетял на лекции с трудни немски наименования на машинни части и това му наложило да посещава курсове по немски език. Освен това Данилич работел върху нова рационализация и не му оставало никакво свободно време. „Ако успея с настоящата си рационализация — пишеше той накрая, — никак не ще е чудно да ме командироваат за внедряването ѝ и в България.“

Зарко се поразвесели. Мрачните и тъжни чувства, с които бе пристигнал тук, сякаш в миг изчезнаха и отстъпиха място на приятни мисли и мечти. А Зарко умееше да мечтае. Като, ще дойде един ден тук Данилич и той ще му разкаже всичко, което бе преживял през тия няколко години. Двамата заедно ще обмислят какво трябва да се прави нататък. А виж, че Данилич се ядоса и рече: „Ну, брат, щом като тук не умеят да те разберат, я ела ти с мен в Сталинград и...“, разбира се, Зарко веднага ще тръгне. Та малко щастие ли е това да си в Съветския съюз, в Москва, в Сталинград, и при това с такъв славен човек като Данилич?

Зарко похапна набързо и тръгна да излезе към клуба, но майка му го спря на вратата:

— Обещай ми, че ще изпълниш, каквото те помоля!

— Зависи от молбата! — погледна я изненадан и учуден той.

— Обещай! Ти знаеш, че никога през живота си не съм искала да направиш нещо лошо и недостойно. Обещай!

— Добре, обещавам! Но кажи най-после, каква е тази загадка? „Обещай, та обещавай!“

— Ако срещнеш баща си, моля те, не разговаряй с него! Той не заслужава... — Майката не можа да продължи, защото мъка бе стиснала гърлото ѝ и от очите и рукнаха сълзи.

Зарко вече бе прекрачил прага, но изведнъж се върна и затвори вратата:

— Избягал от затвора?

— Не, пуснали го вече. Но какъвто си беше, такъв си е останал. Никаква съвест, никакво разкаяние! Малко преди тебе той беше тук и наговори куп глупости... — Магда се задъхваше от яд и възмущение, сълзите ѝ сякаш изведнъж пресъхнаха: — Мръсен, кален, слаб, дрехите му на парцали висят и все пак беше пиян „Аз, казва, ви

прощавам всичко, хайде отново да се съберем и да живеем по човешки!“

— Прощавал? — извика с отвращение Зарко. — Какво има той да ни прощава? И да бие, да ругае, да псува — това ли той нарича човешки живот?

— А и каква гадост измислил!... — Магда изведнъж замлъкна и потрепери от погнуса.

— Какво друго?

— Това... — смути се тя — че той има смелостта и наглостта да търси тук подслон и лек живот.

Всъщност друго, много по-страшно и отвратително предложение на пияния Нино Белев бе потресло майката:

„Добри пари ще печелим — бе казал той, — ако изпратим Зарко в някой европейски цирк.“

И сега тя все още се чудеше как се бе въздържала да не го убие, да не го удуши, а се задоволи само с това, да го изблъска с юмруци навън.

— Ти бъди спокойна! — каза Зарко. — Нямам нужда аз от такъв баща. Ако го срещна, ще го отмина като чужд, непознат човек! — И той забърза към клуба, където го чакаха Гриша, Бойко, неговите приятели и другари от дружеството на СНМ.

— Много бавно и мъчително минаваха дните на тази ваканция! Почти всяка вечер младежите и девойките от квартала си устройваха танцови забави в клуба на СНМ, но Зарко отбягваше да ходи там. Тъга и мъка му навяваше това младежко безгрижие. Гриша както преди си беше мил, внимателен и по детски откровен към него, разказваше му всички подробности в отношенията си с Лена. Но сега Зарко го слушаше разсеяно сякаш никога не е обичал зеленоокото мургаво момиче, не се бе измъчвал по цели нощи, не бе жадувал месеци наред да чуе поне думичка от нея. Други мисли сега го занимаваха и друга мъка тегнеше на душата му.

— Дали ще ме оставят като редовен ученик, или ще ме отстранят завинаги от училището? — питаше всеки ден майка си. И нито можеше да се храни, както трябва, нито пък да спи спокойно.

Не по-малко се измъчваше от същата мисъл и Магда, но се стараше да не издава това.

— Ти там имаш добри и човечни учители — каза тя веднъж. — Директорът Ралев, класният ти ръководител Горанов, възпитателката Надя... Струва ми се, че не ще е зле да напиша едно писмо на директора...

— Не! — подскочи Зарко. — Аз не съм просяк и милостиня от никого не искам!...

— Добре де, няма! Но моля ти се, не се ядосвай?...

Зарко не изтрая до края на ваканцията и замина за Пелинково три дни по-рано. На гарата го посрещнаха Надя Танушева, Пройчо и още две подранили като него девойки. Още едва стъпил на перона, те се стрелнаха към него и закрепяха весело:

Добре дошъл! Добре дошъл и честито!

Да го приветствуват с „добре дошъл“ беше според него съвсем естествено и редно, но какво ново му честитяха, той не можеше да се досети: „Сигурно мислят, че шинелът ми е нов!“

— Приет си за редовен ученик! — каза Пройчо.

Зарко постоя един миг като онемял, не знаейки какво да каже, а после прегърна Пройчо, разцелува го и пак недоверчиво го погледна в очите:

— Не се ли шегувате?

— Не се шегуваме, Зарко — намеси се Танушева. — Наистина си приет за редовен ученик. Вчера се получи утвърждение от министерството. Решението на учителския съвет отдавна бе изпратено там.

— А, ето значи защо било това мълчание досега! А аз вече се бях отчаял и идвах само да предам униформата и да се простя завинаги с училището и с вас.

— Чакай, и друга новина има — каза Пройчо из пътя. — Директорът на завода Панчугов е уволнен заради несправяне с работата и за разни не знаем какво... Щели да го съдят.

Зарко чувствуваше, че сърцето му сякаш ще изхвъркне от радост. Той забави крачки, спря се и каза:

— Вие вървете, а аз ей сегичка ще си дойда! — И с всички сили затича към телеграфо-пощенската станция да сподели с майка си своето щастие.

До късна нощ през тия дни Зарко и Пройчо чакаха на гарата влаковете, за да посрещат своите другари. Завърнаха се всички

ученици. Те носеха в торбичките и куфарите си вкусни свински луканки, курабии, варени пилета, домашни баници и коледни краваи. И няколко дни поред в заводския стол местата на трудовите резерви останаха празни, а главният готвач бай Темко сърдито размахваше от своето „гише“ алуминиевия черпак и се заканваше на десетината ученички в ъгъла:

— Ще ви науча аз! Гладни ще ви накарам да изпукате един ден! Цяла тенджера манджа ми остана пак!...

Вторият конгрес на Съюза на народната младеж прибави пред инициалите СНМ буквата Д, която означаваше „Димитровски“. Това беше дума с огромно съдържание и могъща сила. Когато учениците и ученичките се върнаха от ваканцията, между тях нямаше нито един с нередовни членски документи. Дружеството изведнъж порасна на петдесет и трима души. А по-малките, които тепърва трябваше да бъдат приети, развиваха усилена агитационна дейност за себе си и търсеха поръчители.

— Чакай да се разберем бе! — казваше Павката на Пройчо. — Отде-накъде Стефко ще е димитровец, пък аз да не съм! Не е право това, не е честно!

— Подай заявление! — отговаряше Пройчо. Ще го разгледаме, ще си помислим...

— Ама поръчители нямам бе, другарю председател, никой не ще да става!

— Е, там вече не знам! Сигурно другарите те смятат за фашист — пошегува се Пройчо.

— Кой? Аз фашист? — не разбра Павката шегата и си отиде смъртно обиден и огорчен.

Свидетели на цялата тая сцена бяха Трифон, Тошо, Йонко и две-три момичета. Трифон им намигна дяволито, пришепна им нещо и тичешком настигна Павката:

— Слушай, Павка, аз ще те направя димитровец! Ти тая работа от мене я искай!

— Ще ми станеш поръчител? — зарадва се той.

— Като нищо!

— Ама ще трябва още един.

— И това остави на мене!... Само че за него... за втория поръчител де, ще трябва да извадиш от куфарчето малко от... ония луканки.

Павката помълча, погледна го подозрително, но като видя, че Трифон е напълно сериозен, въртна глава:

— Може! Стига работа да се върши!

— Чакай! — не се задоволи с това Трифон. — А на мене искам да обещаеш един чифт гълъби от ония, дето се премятат.

Павката съобрази, че гълъбите му са далече оттука и че от такова обещание нищо няма да изгуби, и се съгласи.

След малко Трифон черпеше наляво и надясно със свинска луканка и дяволито намигвайки, подканваше:

— На, хапнете си за Павково здраве!

А вечерта на събранието Павката не бе приет за член на ДСНМ по простата причина, че заявлението му беше подписано само от един поръчител — Трифон.

— Рушвет дава луканка и гълъби! — изложи го пред всички Тошко Данчев. — Значи, работата му не е чиста.

Цяла нощ Павката плака и при всяко изсвирване на влак ставаше да бяга, но го връщаха. Тоя позор той не можеше да претърпи. Най-после Трифон го върза с едно въженце за леглото и той заспя. На сутринта момчетата от цялата спалня се струпаха да го утешават, че всичко е било шега:

— Ще те приемем бе, глупчо! Хич може ли тебе да не приемем! Само че никак не е честно това, сам да си дъвчеш луканките, а другарите ти да гледат и да се облизват. Запомни това!

— Няма вече! — обеща Павката и на всичко се сложи край.

Инак Павката беше много добро, честно и трудолюбиво момче. На другото организационно събрание той единодушно бе приет за член на ДСНМ.

Новото име на младежкия съюз обаче най-много задължаваше ръководството на дружеството. Все по-често и по-често се носеха в училището, в занималнята, в завода двете важни и авторитетни думи: „Бюрото реши“!

— Бюрото реши да се стегне дисциплината в клас и в завода! — казваше Пройчо и дисциплината наистина ставаше по-здрава, по-стегната. След звънеца за учебни занятия или практика никой ме се шляеше, никой не се боричкаше или занимаваше с ненужни неща. В клас или по работните места учениците внимаваха и твърде рядко се случваше някой да предизвика недоволството или негодуванието на другите. На такива ръководството търпеливо и другарски разясняваше

за какво са дошли тук. А ако това не можеше да помогне, налагаше организационни наказания, заплашваше с изключване от ДСНМ.

— Бюрото реши: за срока — нито една двойка!

— Е, виж тая работа вече с решения не става! — обадиха се двама-трима. Но същите тия после първи се явиха в курса на изоставащите, който се ръководеше от Зарко и Танушева.

Младежите и девойките полагаха искрени усилия да изпълнят решението. По-силните помагаха на по-слабите. При особено трудни въпроси бюрото измолваше учителя да повтори лекцията си или поне да обясни по-подробно някои неща.

Сега Зарко не оставаше нито минутка свободен. Това „бюрото реши“ задължаваше най-много него, защото главен подбудител за всички решения беше самият той. А винаги се случваше така, че друг, по-подходящ от него отговорник за изпълнението все не можеше да се намери. В тричленното бюро всеки си имаше свои принципи и навици, с които не така лесно можеше да се раздели: председателят Пройчо обичаше да командува и да се налага. Влада Друмникова обичаше много да говори за „общото благо“ и майсторски да се изплъзва от работа, а единствен Зарко обичаше думите веднага да се превръщат в дела и затова доброволно поемаше тяхното осъществяване. Все пак дружествените работи вървяха много добре и това ме остана незабелязано от околийския комитет на ДСНМ. На три пъти идва оттам специален пратеник и поднася на бюрото награди за отлична организационна и просветна дейност. На гърдите на Зарко блестеше почетна значка на ЦК на ДСНМ.

Бюрото реши и по-нататъшната съдба на Зарко. Всъщност главна роля тук изигра не бюрото, а само Пройчо. Той знаеше мечтата на своя приятел да работи в моделния цех и предприе решителна атака:

— Моля ви, преместете го, другарю Горанов, бюрото реши!

Първия път Янаки Горанов най-безцеремонно изгони младежкия председател и му даде да разбере, че не бива да се меси там, където не му е работата. Но после се заредиха като „делегати“ Влада, Трифон, Павката, Надя Танушева и той капитулира:

А бе, рано е още, но хайде — от мене да мине!

... Моделният цех беше основата на целия завод. Нямаше ли добри модели и калъпи — нямаше и добро производство. Главен

майстор и началник тук беше бай Михо Чудото. Някой за него бе казал: „От глина прави чудеса, а от вино чудесии!“ И оттогава му бе останало това име бай Михо Чудото. Сега вече той не пиеше, но не се сърдеше, когато вместо бай Михо му казваха бай Чудо.

Кандидати за моделния цех имаше само трима Зарко, Йонко Върбанов и Петко Ненков.

— Ха така! Паднахте ли ми сега в ръчичките? — посрещна ги сутринта сериозен и намръщен Чудото. — Кой от вас тримата рисува оная карикатура с въшките моя сватанак Панчугов?

— Не съм аз! — дръпна се Петко изплашен. — Аз само букви рисувам.

— Е, тъй де, тъй! Друг рисува карикатурата, а ти написа буквите!

Петко сконфузено мълчеше, а бай Михо не да изтрае и гръмогласно се засмя. Засмяха се и момчетата.

— Ех, вие, герои! Уж майстори ще ставате, а за две пари кураж нямате! — каза Чудото и като посочи на Йонко и Петко към съседните механични колела, подвижна: — Хей, Павле, Коста, вземете ги тия двамата генерали за чираци, а другият ще остане при мене!

Бай Михо беше весел, остроумен добряк и към никого не питаеше злоба или лоши чувства. Работниците го обичаха, уважаваха го и не се сърдеха на неговите понякога доста хапливи шеги. Но когато някой сбъркаше някакъв модел или пък допускаше и най-малък дефект в калъп, Чудото крещеше, караше се, заплашваше с глоба и уволнение, а после сам поправяше грешката и отново ставаше весел и приветлив като дете.

Към Зарко той бе решил да приложи специален подход — да бъде внимателен и снизходителен. В първите дни пред него не си позволяват никакви шеги. Това, че Зарко работеше по-бавно от другите, че техническите процеси му се удаваха много по-трудно — не го дразнеше. Той не се сърдеше дори и тогава, когато неговият ученик на три или четири пъти повреди готови вече модели. Не се ядоса, не се развика и когато един ден го видя смутен и изплашен да събира от земята парчетата на един нов модел, над който сам бе работил цели пет дни и който всички в завода очакваха с нетърпение. За него бе по-важно това, че у Зарко той бе открил душа на художник. „Техническата работа — един по-бързо, друг по-бавно — всеки ще овладее. Но

истински майстор, истински творец не всеки може да стане!“ — мислеше старият керамик.

С всеки нов ден Зарко придобиваше все по-голяма и по-голяма сръчност. И заедно с това бай Михо все по-често забравяше „специалния си подход“, докато най-после стигна дотам, че към него стана по-строг и по-взискателен, отколкото към другите.

— Не виждаш ли сега, че тая работа тъй не върви? — скарваше му се той. — Не ще тук бързана, а малко повечко ум и разсъдък! Внимавай, докато не съм кипнал!...

От това Зарко не само че не се наскърбяваше, а се чувствуваше щастлив: „Ето и мене кастри като другите, не ме смята за недъгав и некадърен!“

Да се направи нов производствен модел — това беше дълъг, сложен и труден процес. Тук обикновеното занаятчийство и заучените автоматически движения нищо не помагаха. За моделчика бяха необходими преди всичко художествен усет, голямо търпение и сръчност. Още от първата седмица бай Михо разбра, че тия качества у Зарко не липсват и че макар и без ръце, момчето си е посвоему сръчно за онова, което то не можеше да направи по обикновения начин, измисляше друг, съвсем свой начин, който на здрав човек и през ум не би минал, но все пак крайният резултат беше един — успех.

Към края на четвъртия месец бай Михо извади от чекмеджето на своя тезгях един голям цветен албум с рисунки на всевъзможни порцеланови изделия и като извика при себе си тримата ученици, забодя пълничкия си, облепнал с гипс показалец на една съвсем простичка кълбовидна кана:

— Ей туй нещо искам да ми направите! За два дни, значи — самия модел и калъпа от гипс! Аз отивам по работа в града. Започвайте!

Йонко и Петко уплашено се спогледаха: „Загазихме сега!“ Те взеха листа с каната и тръгнаха да се посъветват със своите майстори, но Чудото им кресна:

— Чакай, чакай! Тя тая тъй не става! Ако сте си отваряли зъркелите, и сами ще я направите! Павле, Коста — извика той на работниците, — оставете ги сами на чарковете! Вървете да помагате на Лицо в калъпите!

Двамата майстори с видимо неудоволствие напуснаха работните си места: „Виж ти, какво намислил Чудото! Един вид изпит ще произвежда!“ Това засягаше не само учениците, а и самите тях, защото от резултата щеше да проличи кой как е предавал своя опит.

— А ти бе! Защо още стоиш? — обърна се строго Чудото към Зарко. — Да не чакаш каната от небето да ти падне?

— Мисля!

— Добре, мисли си тогава, ама хубавичко запомни — не ми ли направиш кана, от другиден не те искам при мене!

Зарко учудено загледа майстора си. „Какво му стана пък на тоя, дали не си е пийнал!“ А после взе от сандъка гипс и се залови да прави модела.

Чудото тръгна да си отива, но до вратата го срещна бай Васил.

— Какво си се развикал бе, Михо, не слушат ли децата?

— Готовановци! — извика Чудото, за да го чуят всички, а после тихо додаде: — А бе, добри са децата, ама нали знаеш — „кучето скача според тоягата“! Искам да ги сплаша.

— Не правиш хубаво, Михо! — намръщи се бай Васил. — Така се деца не учат... — И той го издърпа навън, навярно за да му се кара насаме.

Зарко неволно чу разговора им и се усмихна: Я виж го ти, хитрец — „според тоягата“!

Когато на другия ден бай Михо се върна, със задоволство видя, че Йонко и Петко вече привършваха своите модели.

— Така, така! — потупа ги той по гърба. — А сега калъпчето и — готово!

Двамата ученици гордо и самодоволно се спогледаха.

Но когато майсторът се приближи към своя ученик, той с ужас забеляза, че на механичното колело се върти не това, което очакваше да види, а нещо продълговато: издуто в долния край, а в горния — разперено като звънец.

— Какво правиш ти бе? Какви са тия играчки от тебе? — ядоса се сега не на шега Чудото. — Ушите ти ще скъсам, тъй да знаеш! За срам ли пред хората искаш да ме правиш?

Зарко спокойно и невъзмутимо дооглади долния издут край на модела и натисна с лоста каиша на свободна шайба. Колелото бавно започна да губи инерция и когато спря, бай Михо замръзна от изненада

и възхищение. Пред него стоеше изящен модел на кана с форма на разцъфнало лале, листенцата на което бяха майсторски очертани върху целия корпус.

— Ей тук горе крайчетата трябва да се извият, за да може от тях да се пие вода — каза Зарко. — Само че не знам как да ги направя.

— Ще ги изправим, ти не бери грижа! — излезе бай Михо от изненадата си. — Ами я ми кажи ти, откъде си гледал, че го направи? Туй нещо и албума го няма.

— Имаме такава една у дома. Само че и тая трябва да стане като нея, червена като същинско лале, с извита дръжка и с тънки жилички по листата...

— Ще ги направим, непременно ще ги направим! — бърбеше радостен майсторът. — То туй, знаеш ли, ще да е някакъв стар модел, я ти вземи, че ми го донеси да го видя!

— Няма да си ходя скоро, но ще пиша на мама да я изпрати.

— Сакън, недей! Тая работа по поща не бива! Ще я бутнат там в някоя мукавена кутия и ще я спепелосат из влака.

Зарко и бай Михо довършиха модела и гипсовия калъп заедно. После изляха няколко екземпляра, изсушиха ги до бисквит. Някои от тях изпекоха с червена глазура, а други с жълта и на бай Миховия тезгях сякаш разцъфтя цяла леха лалета. Взеха си по едно всички майстори и началници, а другите се заеха сами да си отлеят и изпекат, докато още не бе започнало масово производство.

Когато разпуснаха учениците в лятна ваканция, един ден бай Михо Чудото получи по пощата колет в дървено сандъче. Като го разтвори, той намери увита в слама красива червена кана във форма на разцъфнало лале. Тя съвсем малко се различаваше от тази, която бяха направили заедно със Зарко.

— Рекох си аз, някаква антика ще е това, и тъй излезе! — говореше Чудото на бай Васил. — Ето видиш ли, на дъното пише „1876 — Одеса“. Одеса с две „с“, значи — руски майсторлък.

По-голямата част от ваканцията си Зарко прекара на морския плаж в Созопол. Когато през септември се върна в училище, той беше черен като негър, с изрусели от слънцето коса и вежди. Не по-малко черни бяха и другите момчета и момичета, които здраво бяха поработили през лятото из блоковете на трудовокооперативните земеделски стопанства.

И сега, когато Зарко отново срещна Влада Друмникова в коридора на училището, изтръпна. Тя тъй много му напомняше Лена. Очите ѝ, също както очите на Лена, при срещата им в Парка я правеха някак си по-умна, по-възрастна. Пшеничено жълто кичурче коса се спускаше над челото ѝ, както у Лена. Нямаше го вече това, което караше момчетата да гледат на нея едва ли не като на момче. Когато тя весело, но с някаква нова, съдържана и същевременно дръзка усмивка му каза: „Здравей, Зарко! Ще дружим ли и тази година?“ — той разбра.

Влада бе вече истинска девойка. Ах, тия моми чета, колко много си приличат!

Променен бе, както у всички, външният вид и на Надя Танушева. Почерняла, загоряла от морското слънце, освежена и понапълняла, тя бе станала по-възрастна, по-солидна. Но още с първата усмивка, при първата дума всички виждаха в нея не възпитателката, не младежкия организатор, а добрия другар, верния приятел. Най-черен и най-интересен от всички обаче беше Пройчо. От предишния спретнат, красив и внушителен председател на ДСНМ не бе останало нищо. През лятото Пройчо поскитал и поработил на различни места, докато най-после се задържал повечко в една каменна кариера. От чука и лопатата ръцете му бяха загрубели като гъон. Косата му, неподстригвана с месеци, беше избуяла като на папуас и се спущаше на дълги къдри над челото, над ушите, над измачканата и закирливяла яка на избелялата му ученическа куртка.

— Няма ли да го махнеш това овче руно? — каза Трифон, като мръщеше дългия си нос.

— Ще го махна утре, ти само намери и стегни машинката!

А вечерта в първа мъжка спалня се състоя „гала представление“ с участието на най-изтъкнатите мъжки артистични сили при училището. Входът за момичета и „новаци първокурсници“ беше забранен. На един грубо скован от стари дъски трон седеше с дълга тояга в ръка негово черно величество царят на негрите Пройчо първи и последни. Той беше само по гащета, наметнат тържествено с бял спален чаршаф вместо плащеница. На носа и ушите му висяха картонени пръстени и обеци, а от шията се спущаше на гърдите му тежка огърлица от всевъзможни кокали, мъниста, мидени черупки и охлюви. От двете му страни чинно стояха няколко полуголи роби с чалми от пешкири и му вееха с книжни ветрила.

Черното величество имаше да изпълнява голям церемониал. Той се изправи с намерение да държи дълга реч и размаха чепатия си жезъл, за да въдвори тишина. Но точно в този момент се случи нещо непредвидено. Някой бе оставил вратата отключена и в стаята се промъкна един ококорен малчуган от новите. Той се спря като втрещен от необикновеното и страшно зрелище, а после изведнъж изпищя и търти навън, огласяйки цялото училище с панически рев. Черното величество набързо смъкна всичките си царски атрибути, напъха ги под креватите и се хвърли в леглото си. Същото направиха и другите. А гостите от другата спалня тихичко се измъкнаха през коридора. И когато в стаята дотича Танушева, тя не можа да открие нищо друго освен спокойно лежащи в леглата си и дори заспали хора...

— Кой изплаши бряговчето?

— Никой, другарко Танушева! — обади се съвсем сериозно Павката. — Те, нали ги знаете, новаци и малчугани, от всичко се плашат привиждат им се вечер разни страшни работи. И аз миналата година бях като бряговчето...

— Знам ви аз вас! — врътна глава Танушева. — Но друг път това да не се случва! — и излезе.

— Ама че глупак, ей! — надигна се от леглото си Тошко. — Квичи като прасе и на целия свят разправя!

— Я стига бе, дрънкало! — скастри го Трифон. — Чунким не си и ти като него.

Тошко мълчаливо се отпусна на възглавницата си.

Скоро в спалнята настъпи тишина, нарушавана само от хъркане и тънко подсвиркване с нос.

Втори курс започна отрано да се готви за матура. Сега учителите бяха почти двойно повече, защото имаше две паралелки първокурсници и две второкурсници. През лятото към западното крило на училището бяха пристроили две нови класни стаи и обширен салон. Учебници и учебни пособия бяха набавени вече в достатъчно количество. Въобще имаше всички добри условия за редовни учебни занимания.

Сега председател на дружеството на ДСНМ беше Трифон, а секретар — Зарко. В ръководството имаше и други трима: един, който трябваше да се занимава с организационната работа по училищния хор и самодейността, един — домакин и представител на „малчуганите“, трети — Проicho Дудуков, който официално фигурираше като културно-просветник, но неофициално работата му, както миналата година, се изпълняваше от Зарко. Всяка паралелка си имаше класово ръководство с председател, секретар и отговорници, които при особено важни за цялото училище въпроси образуваха нещо като пленум на общото ръководство.

— Тук работа ще пада, няма да си играем на шикалки! — обичаше да казва Трифон. Той отдавна бе отвикнал от псуването и бе станал по-разговорлив, по-общителен, но към първокурсниците се държеше „на положение“. Говореше им с явно покровителствен тон. За по-голям авторитет и внушителност сега той носеше на гърдите си наредени три бригадирски значки — едната своя, а другите две кои знае от кого взети назаем — и всяка вечер слагаше избелелия си протрит на коленете панталон да се глади под дюшека на леглото. Трифон се бе опитал дори да си остави мустачки, но под дългия му, малко закривен нос поникна такава една странна растителност от остри косми и жълтеникав мъх, че не се поддаваше на никаква обработка и той трябваше да я обръсне, за да не става за смях.

Значителни промени имаше и в завода. Началникът на формовъчния цех Иван Ризов бе станал учител, а на негово място сега работеше бай Васил. Нервният и сприхав Ценко Байданов, който

нагрубаваше безпричинно работниците, беше понижен като обикновен майстор, а неговото място заемаше младият и буен, но способен и справедлив майстор Асен Бочев. Бай Михо си беше на същата работа. Отпадъците и бракуваните материали вече ги нямаше, помещенията навсякъде бяха чисти, подредени. Във формовъчния и моделния цех имаше инсталирани няколко нови механични колела за обучение и практика на новите трудови резерви.

Зарко не бе отрупан така много с организационна работа и имаше време да подготвя още по-добре уроците и лекциите си за кръжоците, да чете научни и художествени книги от заводската библиотека.

— Новият, истинският майстор трябва да бъде не прост, обикновен занаятчия, а всестранно образован, културен човек. Той трябва да познава добре живота, да познава душата на работника, на другаря си като собствената си душа! — бе говорил неведнъж директорът Константин Ралев.

След първия учебен срок старият педагог започна твърде често да посещава внезапно младите учители. Почука на вратата, влезе, поздрави учениците и седне на някой от най-крайните чинове. Ако работата на учителя му харесваше, той не седеше до края на часа: отиваше си доволен и усмихнат, като се ръкуваше с преподавателя, макар и само преди един час да са били заедно. Ако пък откриеше някаква грешка, оставаше до края и нервно пишеше нещо в джebния си бележник. А през междучасието учителят непременно отиваше при него в дирекцията. Какво ставаше там, никой от учениците или другите учители не знаеше. Но втори път такъв преподавател не смееше да се яви в час с неподготвена лекция.

Често започна да ходи Ралев и в завода. С часове наблюдаваше как работят учениците, дали полагат усилия да овладяват работата си и после дълго разговаряше със своите стари приятели бай Васил и бай Михо. Разпитваше ги поотделно за всеки ученик, спореше насаме за някои техни неправилни похвати. Не одобряваше и се ядосваше от еснафските хитрости на Чудото.

— Голям майстор и художник си ти, Михо — казваше той, — ама хитрините и шмекериите ти не обичам. Не искам аз да учиш децата ми на твоите навици!

— Е, че аз за добро бе, Коста... — оправдаваше се Чудото.

— Според тебе, добро е едно, а според мене — друго! Прави, значи, каквото ти казвам и — точка!

Това беше причината напоследък бай Михо да стане с учениците съвсем сериозен и въздържан. Привикнали на предишната му веселост, някои започнаха дори да се плашат от него и да го наричат. „професор бай Михо“.

... В учение, в работа, в забава — неусетно измина зимата и настъпи пролетта. Директорът лично раздаде на второкурсниците конспектите за зрелостните изпити и каза:

— Работете неуморно, деца, трудете се, защото скоро ще дойде денят, когато ще защищавате себе си и честта на училището.

И този решителен ден дойде.

През тия две години напрегнат труд и учение Зарко нямаше нито една бележка по-долу от петица и затова бе напълно освободен от матура. Трябваше да държи изпит само по керамична технология, от която никой не се освобождаваше, и по практика. Но за него и само тия изпити бяха достатъчни, за да изгуби напълно спокойствието и съня си. От успеха му по практика зависеше в кой от трите разреда ще бъде класиран от комисията: дали в пети разред — отличен работник, дали в трети — добре усвоил работата, или във втори, в която попадаха всички начинаещи или посредствени работници.

През времето, когато другарите му държаха устните и писмените изпити, всяка вечер до късно след полунощ той беше в общата занималия. Заедно с Надя Танушева разказваха уроци, решаваха задачи, рисуваха, чертаеха — подготвяха учениците и ученичките за всеки отделен изпит. И крайният резултат беше много добър. Общата оценка на IIa курс беше пълна петица, а на IIб курс не достигна само две десети да го догони.

Започваше сега най-опасният изпит — практика! Тук вече никой на никого не можеше да помогне. Успехът зависеше само от това, какво и как си работил през изминалите две учебни години и какво ще ти се падне да изработиш.

Формовчиците, леярите и пекарите бяха сравнително спокойни, защото знаеха, че ще им се падне работа, която постоянно са работили и в която са добили опит, ловкост, рутина.

Моделчиците обаче бяха в голяма тревога. На тях можеше да се падне да правят модели на най-прост изолатор „КТ — 95“, но и — най-сложен, като например плитка къдрава чиния, английски тип, или нещо там дявол знае какво друго.

Сега в моделния цех специализираха Зарко, Йонко, Петко и Влада Друмникова, която само три месеца преди изпита се бе прехвърлила тук от леярния цех, защото не можела да понася задевките на някакъв млад работник.

— Е, Друмче, май че ще станем невинни жертви за „общото благо“? — пошегува се с нея Зарко на път за завода.

— Ох, кой ли ме дявол караше да се прехвърлям при вас! — чукна се девойката по главата и едва ли не заплака от яд.

*— Та кой ме дявол караше
на седянка да ходя!
Де, гиди, мале, младини,
младини, мале, лудини!*

— запя Йонко с приятния си звънлив тенор. Цялата група ученици и ученички подхванаха отпев:

*— Де гиди, мале, младени,
младини, мале, лудини!*

— Пейте сега, пейте си! — закани се Влада. — Ще ви видя довечера как ще ревете!

— Кураж, Друмче! — обади се Павката, който винаги се бе смущавал и изчервявал и от най-обикновен разговор с чернооката и хубава девойка, но сега кой знае откъде бе придобил смелост. — Аз, ако се падна някъде наблизко, непременно ще ти помогна!

— Благодаря ти, Павка! — каза с признателност Влада.

Павката изведнъж се изчерви и почувствува, че земята под краката му се клати.

Още от двора учениците се разделиха на групички и всяка се отпрати към своя цех.

— Павка, стискай палци! — подвикна с отчаяние Влада от вратата.

Павката веднага стисна палци, но тутакси се разколеба:

— Сега стискам, ама после няма да може, защото иначе... ще ме скъсат!... — И все пак за Влада Друмникова той геройски би стоял и три дни със стиснати палци, но не беше твърде сигурен дали с това ще ѝ помогне нещо.

Изпитната комисия беше голяма. В нея влизаха директорът на училището Константин Ралев, директорът на завода Тихомир Витанов, двамата класни ръководители, майсторите и началниците на основните цехове в завода. Предвождани от Ралев, те минаха по цеховете да проверят дали всичко е в ред за изпита и дали нещо не липсва.

— Ой, страшно! — трепереше Влада. Но не по-спокойни бяха и другите трима абитуриенти от моделния цех.

Комисията се върна и спря при четиримата. Директорът Ралев извади от джеба си няколко билетчета от плътна бяла хартия, разбърка ги и ги постави на тезгяха:

— Теглете!

Макар и най-страхлива, първа опита щастието си Влада Друмникова. (Това треперене от неизвестността най-после ѝ бе дотегнало.) Тя издърпа билетчето и тутакси изкрещя радостно:

— „Ер-ем-ка-две!“

— „Делта двадесет!“ — извика след нея Йонко.

— „Дюрферунг!“ — сепнато обяви Петко.

Само Зарко нищо не извика, нищо не продума. Билетчето не успя да се задържи между двете му треперещи ръце и падна на пода. Бай Михо се наведе, вдигна го и прочете: „Плитка чиния — къдрава, английски тип № 18!“

През цялото си двегодишно стоене в училището и завода Зарко бе гледал, но никога не бе правил сам такава чиния.

— Горے главата! Не се отчайвай! — пошушна му бай Михо. — Нали помниш червеното лале?...

„Но тогава го правихме двамата, а нямаше и комисия!“ — искаше да каже момчето, но замълча.

— Ако смятате, че е трудно за него, нека тегли втори билет! — каза Витанов.

— Не! — извика сега Зарко. — Ще работя чиния!

Комисията се отдалечи. Абитуриентите се заловиха за работа. Бай Михо изостана малко назад, почака другите да се скрият зад съседната врата и каза:

— Не се плашете, деца! Работете спокойно, както съм ви учил. Ако обичате бай си Михо, няма да го посрамите!

Зарко се замисли. „Ще дойде денят, когато ще защищавате себе си и честта на училището!“ — спомни си той думите на директора. А

после, кой знае как, пред очите му изпъкна болничната стая, в която бе лежал някога, меката приповдигната възглавница, кръвопреливният апарат, контролната стъкленичка на който отброяваше капка, след капка, майка му, надвесена над него — слаба, измъчена и бледа. Спомни си Николай Данилич — този едър, снажен съветски воин с детски усмихнати сини очи, който говори с мекия си гръден баритон: „Ну Захарий, геройство навсякъде и всякога може да се прояви — та ако щещ, даже и тук, в тази стая, на това болнично легло!“

А сега Зарко не лежеше бинтован и безпомощен в болнично легло, не чакаше на чужди ръце. Зад него бе останал дълъг и криволичещ път, осеян със страшни трудности и големи победи.

Той решително отметна падналия на челото му кичур коса и се залови за работа.

В цеха беше тихо. Чуваше се само лекото стъргане на ножовете в крехкия гипс и припляскването на каишите по трансмисиите. От комисията тук бяха останали само бай Михо, бай Васил и други двама майстори, които мълчаливо се разхождаха в дъното на огромното помещение и наблюдаваха някой да не разговаря с абитуриентите, да не им помага.

Зарко направи с гипс първата отливка и започна да дълбае с ножа чинията. Четири часа той упорито и напрегнато работи, без да се изправи, без да повдигне глава от шеметно въртящото се колело. Пот на струйки се стичаше от челото, от лицето му, капеше върху модела и се попиваше мигновено от ненаситно жадния гипс.

Най-после чинията беше готова. Той я изглади грижливо и отля върху нея гипс, за да ѝ направи калъп. Всичко вървеше много добре. Зарко дори се поразвесели и беззвучно започна да си подсвирква с уста. Оставаше само да се заглади горната част на калъпа.

Но точно в този момент вратата се отвори. Влязоха двамата директори. Зарко ги зърна само с крайчеца на лявото си око. Ръцете му потрепериха и неволно забиха ножа по-силно в затвърделия гипс. Калъпът се откърти от модела, изхвъркна от колелото и с трясък се разби на пода.

— Какво стана? — дотича изплашен бай Михо.

Бледен, убит, Зарко стоеше като онемял.

— Нищо! — каза бай Михо. — Та то само калъпът е паднал, колко му е да се направи нов!

Чак сега момчето се съвзе. Наистина, моделът беше здрав. Иначе трябваше отново да дълбае, а определеното време за изпита бе вече към края си.

Зарко с удвоени сили и внимание се зае да отлива нов калъп. След четиридесет и пет минути той беше готов. Зарко го оглади, после направи и работния пръстен, остави всичко на тезгяха и уморено се отпусна върху сандъка, който служеше за стол. Вместо за осем часа той бе свършил работата си за шест часа и двадесет минути.

Когато комисията дойде, специалистите дълго оглеждаха работата на Зарко. Те говореха шепнешком, съветваха се нещо помежду си и накрая контрольорът по качеството Симеон Киров каза:

— Отлично! Пети разред! Има ли някой нещо против?

— Пети разред! — отговориха като ехо и другите.

Бай Михо Чудото се спусна, сграбчи своя ученик и като се повдигна на пръсти, за да достигне лицето му, просълзен го целуна по бузата.

— Браво мойто момче, не ме засрами!

Не бяха го засрамили и другите трима.

Този юнски неделен ден се случи и слънчев, и прохладен — духаше лек северен ветрец. Още от рано сутринта, та дори и от вечерта, с влакове, с каруци или коне запристигаха гости. Учениците от първия випуск на училището за трудови резерви „Венера“ бяха поканили родителите и близките си да присъствуват на тържествения годишен акт.

Тържеството трябваше да започне в десет часа. Училищният салон вече бе препълнен и нямаше откъде да се минава. На първия ред в средата седеше директорът на завода Тихомир Витанов, а от двете му страни — ударниците и рационализаторите от завода със святкаци на гърдите им ордени и трудови отличия. На втория ред бяха началниците, майсторите и специалистите, а зад тях — работници, работнички, родители, селяни от Пелинково. В един край се бяха събрали голяма група първокурсници, но те — едно, че трябваше да освободят столовете за гостите, и друго, че седнали, не можеха да виждат добре към сцената — бяха се изправили в ъгъла до стената и с нетърпение очакваха да започне тържеството.

Най-после червената завеса помръдна, а после изведнъж сякаш се разцепи на две, надипли се към страничните стълбове и сцената се откри. Там, подредени в три концентрични полукръга, беше училищният хор. И младежите, и девойките бяха облечени в синя дочена униформа с монограмчета по яките на куртките, с широки кожени колани на кръста. Над тях от стената бащински сериозно гледаше ликът на Димитров.

Появи се иззад кулисите Надя Танушева в ученическа униформа.

Стройно и величествено гръмна националният химн. Публиката стана на крака. С гордост и благоговение родителите слушаха и не откъсваха погледи от своите стройни, напети чеда, които днес получаваха пътния си лист за живота. Едва стихнали последните акорди на химна, Танушева даде нов тон и хорът запя „Интернационалът“. Бай Михо и бай Васил, които стояха в първата редица от края, се спогледаха с блеснали очи и започнаха тихичко да

пригласят, а после отпуснаха гласове. Подеха постепенно песента и другите работници и скоро целият салон се превърна в един огромен и могъщ работнически хор. Когато песента свърши, най-силно от всички ръкопляскаха двамата майстори. Те се гледаха с щастливо светнали лица и всичко у тях говореше: „Хубавичко си пояхме, а? Какво ще кажеш? Също като едно време!“

Самодейците изпълниха най-хубавите песни, стихотворения и танци, които бяха подготвили през последните две години, и завесата се спусна.

Зрелостниците се оттеглиха долу, до сцената, в очакване на най-важния момент — раздаване на дипломите. Кое от секретарката, кое от училищния прислужник дядо Стайко те вече знаеха, че всички са издържали изпита и че по устен има само двама с по един поправителен за есен, но все пак се тревожеха и вълнуваха.

— Дядо Стайко е стар и недовижда — говореше Стефко. — А секретарката може и да не казва истината, тя няма право...

— Ох, какви ли тройки са ми нанизали! — казваше с явна неискреност Влада, която се очертаваше като първенец между девойките.

— Стига пък ти ма! — ядоса се Тошко. — Ако на тебе са нанизали тройки, на нас трябва да нанижат нули колкото големи гевреци!

Зрелостниците говореха шепнешком, споделяха мнения и предложения кому колко са писали учителите по машинознание, чертане, по технология или друг някой предмет, спореха, хващаха се на бас, мъчеха се да отгатнат кои ще бъдат наградени.

Мълчеше само Зарко. Той бе устремил тъжен поглед към своите другари и мислеше. Ето че дойде денят на раздялата. Ще се пръснат тия мили момчета и момичета из всички краища на страната и никога вече няма да се съберат заедно, както през тия изминали две години. А какъв живот, какви игри, какви весели и тъжни моменти са преживели заедно! Какъв колектив се разрушава днес! А само като си помислиш какво беше в началото! Седем души избягаха...

Хората от предните редици в салона се размърдаха. Няколко души един по един бързо изчезнаха в страничната врата. Когато завесата отново се разтвори, на сцената зад голямата учебна маса, донесена от общата занималия и покрита с червена покривка, седяха

всички учители и главните майстори. Сред тях на централно място бяха директорът Константин Ралев и директорът на завода Тихомир Витанов. Учениците и работниците ги посрещаха с неудържима радост. Те ръкопляскаха, скандираха за всеки ръководител и учител поотделно „да живее!“, а после целият салон ехтеше от „ура“.

Дядо Стайко дотътри на сцената една училищна катедра и сложи на нея чаша вода. Някой щеше да говори.

— Ех, дано не е много дълго! — прошепна Павката.

Константин Ралев стана и се отправи към катедрата. Облечен в черен костюм и бяла риза, върху която тежко падаше тъмна копринена вратовръзка, той имаше строг и внушителен вид. Но устремиш ли поглед в белите му като сняг коси и мустаци, в откритото му високо чело и черните очи с надвиснали над тях бели вежди, изведнъж ти става близък и мил. За тези две години старият педагог бе значително отслабнал и лицето му се бе набраздило с нови бръчки. Ходеше забележимо прегърбен, понакуцвайки от ревматизма в левия си крак. При катедрата той дълго стоя, бършейки с кърпичка очилата си, докато престанат възторжените викове и ръкопляскания, а после започна тихо и развълнувано:

— Мили деца, скъпи другари! Днес е щастлив ден, голям празник за вас и за нас — учителите и ръководителите на завода. Днес ние сме се събрали тук да приберем урожая на нашия двегодишен труд. А този урожай е богат! От днес нашата родна керамична индустрия има нови седемдесет и двама млади, енергични, готови за трудови подвизи майстори керамици.

Директорът говори кратко, но всяка негова дума беше добре обмислена, преценена и отекваше в душите на младите хора като призивен звук на бойна тръба:

— Влейте своите сили за изграждането на социалистическото ни отечество! Дайте, ако трябва, и живота си за благо на народа!

Могъщо „ура“ като пред решителна атака избухва след последните му думи.

Секретарката донесе на катедрата папката е дипломите и директорът започна лично да ги раздава. За всекиго той намираше да каже по няколко мъдри, напътствени думи, на всекиго стискаше сърдечно ръка и го изпращаше с бащинско „Добър път в живота!“

Зарковата диплома заедно с тия другите отличници той бе оставил накрая. И когато най-после извика Захари Нинов Белев и пред него се изправи безръкият момък, на когото също трябваше да стисне ръка, старият учител развълнувано сне очилата си, избърса ги с кърпичката си и заговори:

— Другари и другарки, драги гости! За този ученик аз трябва да говоря много. Той е, може да се каже, най-добрият ни ученик и с най-голям актив в ДСНМ при фабрично-заводското училище, младеж с огромни физически и морални качества, с желязна воля. Той съумя да се справи с всички трудности тук. Успя да ги победи и да докаже, че макар и без ръце, човек може да бъде полезен на обществото, стига само да желае това.

В салона бе необикновено тихо и гласът на директора ехтеше:

— Шепа безумци на Запада желаят нова война. Ние видяхме вече как те воюват с детски играчки, с бактериологични бомби, с напалм в Китай, Корея, Виетнам и навсякъде. От реките човешка кръв и нещастieto на милионите хора по света те искат да градят своето лично щастие. Но комунистическата партия, работническата класа в целия свят отглеждат грижливо в своите недра хора умни, неустрашими и твърди като гранит!

Старият комунист се увлече и разпалено заговори за мира, за единството и братството между народите. А накрая, като завършваше своите напътствени думи и благопожелания към Зарко, той неволно понечи да му стисне ръка, но изведнъж разбра, че е сбъркал, и бащински го прегърна.

Публиката неудържимо ръкопляскаше. Мнозина бяха просълзени.

Изведнъж няколко от застаналите до стената момчета и момичета се обърнаха и заръкопляскаха към една седяща близо до тях скромно облечена жена.

— Майката на Зарко! — прошепна някой.

— Майката! Майката! — понесе се из салона.

Един по един хората заизвърщаха към нея глави, ставаха на крака, за да я видят по-добре, да я поздравят.

Трогната, развълнувана до сълзи, тя се изправи и им поблагодари. Но погледът ѝ сега бе устремен там, където стоеше

нейният син. Аплодисментите и възгласите се сливаха в съзнанието ѝ в един общ възторжен вик: „Той победи!“

Когато най-после салонът затихна, зад катедрата застана директорът на завода Тихомир Витанов — млад, строен, с широко добродушно лице човек. На ревера на сакото му се червенееше партизанска значка. Той направи знак е ръка на Зарко да остане, а после извика и другите отличници на випуска. Излязоха на сцената Пройчо, Влада, Петко и Трифон.

Витанов произнесе съвсем кратко слово. Той поблагодари на учителите и майсторите от завода за грижите, които са положили за младите трудови резерви, и накрая съобщи:

— А тези другари, отличници в училището и в производството — той посочи петимата, — дирекционният съвет реши да бъдат изпратени на държавни разноски да завършат гимназията за художествена керамика и стъklarство. От все сърце им пожелавам нови успехи!

Салонът отново гръмна от неудържими ръкопляскания и „браво“. Зарко стоеше като зашеметен. От очите му бликаха сълзи.

Издание:

М. Ст. Горчивкин. Воля

Повест. Пето издание

Библиотека „Златно сърце“ №13

Редактор: Цветан Пешев

Художник: Стойчо Желев

Художествен редактор: Светлана Йосифова

Технически редактор: Петър Стефанов

Коректор: Христина Денкова

Код 11 95373/6056–6–79

Националност българска. Дадена за печат май 1979 г.

Подписана за печат юли 1979 г. Излязла от печат август 1979 г.

Тираж 50115. Формат 32/34x108

Издателски коли 21.42. Печатни коли 25.50. Цена 1,02 лв.

ДИ „Отечество“ бул. „Георги Трайков“ 2а — София

ДП „Димитър Благоев“ — Пловдив

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.